

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Plzeň 2020

Štěpánka Stumpfová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Vzdělávání dívek v Plzni v letech 1869-1918

Štěpánka Stumpfová

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Moderní dějiny

Diplomová práce

Vzdělávání dívek v Plzni v letech 1869–1918

Štěpánka Stumpfová

Vedoucí práce:

PhDr. Jan Lhoták, PhD.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Janu Lhotákovi PhD., svému učiteli a školiteli za vstřícný přístup, ochotu a trpělivost, za odborné vedení a cenné připomínky, jež výrazně přispěly k vypracování této diplomové práce.

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

.....

Obsah

1. ÚVOD	1
2. OBECNÉ TENDENCE VÝVOJE ŠKOLSTVÍ V LETECH 1774–1918.....	4
3. ŠKOLY V PLZNI DO ROKU 1918	15
4. PLZEŇSKÉ NIŽŠÍ DÍVČÍ ŠKOLSTVÍ (1869–1918).....	29
4.1. Severní obvod – obecné dívčí školy.....	29
4.1.1. Česká národní škola pro chlapce a dívky na Saském Předměstí	29
4.1.2. První obecná dívčí škola v severním obvodu.....	34
4.1.3. Druhá obecná dívčí škola v severním obvodu	35
4.2. Jižní obvod – obecné dívčí školy	41
4.2.1. První obecná škola pro dívky v jižním obvodu.....	41
4.2.2. Druhá obecná škola pro dívky v jižním obvodu	51
4.2.3. Třetí obecná škola pro dívky v jižním obvodu.....	60
4.3. Východní obvod – obecné dívčí školy	61
4.3.1. První obecná škola pro dívky ve východním obvodu	61
4.3.2. Druhá obecná škola pro dívky ve východním obvodu.....	62
4.3.3. Třetí obecná škola pro dívky ve východním obvodu	69
4.4. Západní obvod – obecné dívčí školy.....	69
4.5. Severní obvod – měšťanské dívčí školy.....	77
4.6. Jižní obvod – měšťanské dívčí školy	78
4.6.1. Měšťanská dívčí škola.....	78
4.6.2. První měšťanská dívčí škola pro jižní a východní obvod	83
4.6.3. První měšťanská škola pro jižní obvod.....	84
4.7. Východní obvod – měšťanské dívčí školy	91
4.7.1. Měšťanská dívčí škola ve východním obvodu.....	91
4.7.2. První měšťanská dívčí škola ve východním obvodu.....	95
4.7.3. Druhá měšťanská dívčí škola ve východním obvodu	101
4.8. Západní obvod – měšťanské dívčí školy.....	109
4.8.1. Druhá měšťanská dívčí škola pro severní a západní obvod	109
4.8.2. Druhá měšťanská dívčí škola pro západní odvod	109
5. PLZEŇSKÉ VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLSTVÍ (1869–1918)	116
5.1. České dívčí lyceum v Plzni 1907–1918.....	116
6. ZÁVĚR	133
7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ	139
7.1. Prameny archivní	139

7.2. Prameny vydané.....	140
7.3. Periodika	140
7.4. Literatura	140
7.5. Internetové zdroje	143
8. RESUMÉ	145
9. SOUPIS TABULEK	147
10. SOUPIS OBRAZOVÉ PŘÍLOHY	149
11. PŘÍLOHY	150

1. ÚVOD

Školství a celkově jeho vývoj urazilo do dnešní podoby neuvěřitelně dlouhý kus cesty. Muselo dojít ke změně ve světě, aby se následně změnila i společnost se svým zatvrdělým myšlením bránícím přijímat nové tendence. Ženy a dívky měly po dlouhá léta vyměřenou roli manželky a matky v rodině, ale jak se společnost vyvíjela a měnila, začalo být důležité, aby se i neprovdané či ovdovělé ženy mohly samy uživit. I tyto argumenty vedly k nastartování procesu emancipace žen nejen ve světě, ale samozřejmě také v Čechách. Tato cesta vedla od vzniku salonů a různých vzdělávacích spolků až po vznik prvních dívčích škol, které zprvu fungovaly na soukromé bázi, ale později byly začleňovány do státního školského systému. Razantní zlom nastal s příchodem první světové války, kdy odliv mužů na frontu, jejich smrt a trvalá zranění způsobily rychlou feminizaci a změnu v dosud patriarchálně uvažující společnosti. K tomu bylo ovšem nutné patřičné vzdělání ženské populace.

Cílem předložené diplomové práce bude podat přehled o vývoji vzdělávání dívek v Plzni v letech 1869–1918. Výklad následuje po nutném úvodu a je rozčleněn do čtyř kapitol. Ve druhé kapitole autorka podá rámcový přehled školství v Čechách od konce 18. století: Marie Terezie, inspirována Pruskem, povolala opata Jana Ignáce Felbigera do Vídně s cílem vytvořit nový školský systém. Od 1. ledna roku 1775 začal pro celou habsburskou monarchii platit tzv. Všeobecný školní řád. Zákon se týkal povinné školní docházky pro děti ve věku od 6–12 let a stanovil tři stupně škol na triviální, hlavní a normální. Zastaralý školský systém triviálních, hlavních a normálních škol v Předlitavsku upravily Hasnerovy zákony z let 1868–1869. Realizovaly převratnou změnu, kdy veškeré pravomoci v řízení škol a dozor nad nimi převzal stát, obecné školy ztratily původní záměr vzdělávat chudé a získaly ve výchově zcela novou funkci nezbytnou pro další rozvoj státu. Současně prodloužily docházku na osm let a zavedly zabezpečení učitelů pomocí platů. Ve třetí kapitole bude nastíněn vývoj školství v samotné Plzni od středověku až do zániku habsburské monarchie v roce 1918. Zásadním zlomem v plzeňském školství se stal rok 1882, kdy došlo k rozdělení města na čtyři školní obvody (severní, jižní, východní a západní), ve kterých se obecné a měšťanské školy rozvíjely individuálně podle aktuální demografické a industriální situace. Nejobsáhlejší čtvrtá kapitola se bude soustředit na postižení plzeňského nižšího školství (tj. obecných a měšťanských škol) v daném časovém rozsahu 1869–1918 na základě podrobného rozboru

dochovaných pamětních knih ze škol ve všech čtyřech školních obvodech. V poslední páté kapitole se autorka na základě stejného typu pramenů věnuje vyššímu dívčímu školství opět v daném časovém rozsahu 1869–1918.

Struktuře práce odpovídá užitá heuristická základna. Pokud jde o archivní prameny, byly využity zejména pro sepsání čtvrté a páté kapitoly. Zaměřila jsem svou pozornost na jediný specifický typ pramene, soubor pamětních knih dívčích škol základního a středního stupně, deponovaných v příslušných fondech Archivu města Plzně. Celkem se jednalo o 18 svazků, které pokryly vývoj většiny sledovaných dívčích škol. Svůj výklad jsem cíleně vystavěla na využití tohoto typu pramene, aniž bych je kombinovala s prameny jiných prvků. Cílem bylo představit jejich informační bohatství i určitou uniformitu zápisů, danou legislativně a částečně modifikovanou osobou kronikářů. Pro zpracování druhé a třetí kapitoly jsem vycházela především z odborné literatury. Z dobové literatury měly velký význam tištěné výroční zprávy jednotlivých škol, které stojí na pomezí pramene. Hodnotná byla kupř. stať, kterou sepsal Alois Vaňura v *První výroční zprávě dívčího lycea města Plzně* a v *Šesté výroční zprávě dívčího lycea města Plzně*.¹ Z moderních profesionálních historiků se problematikou plzeňského školství zabýval nejpodrobněji zejména Miloslav Bělohlávek v rámci pořádacích prací na školních fondech v Archivu města Plzně. V příručce *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách* podal ucelený přehled o vývoji školství v Plzni od středověku do rozpadu monarchie.² Vyzdvihl význam plzeňské školy za husitského období, vylíčil situaci obyvatel ve městě s převážně českou národností, kdy děti navštěvovaly německou školu, protože jinou neměly. Současně vyložil postupný vznik českých škol od počátku vzniku české triviální školy po střední školství v 19. století. Josef Hejnic v monografii *Latinská škola a její postavení v Čechách* vykreslil osudy plzeňské školy od 14. do 18. století, reakce školy na hospodářské a společenské postavení města a vliv zahraničních univerzit.³ V soudobé monografii pod názvem *Dějiny Plzně do roku 1918* se Václav Spěváček věnoval úseku školství ve městě v poslední čtvrtině 19. století. Popsal vznik škol, iniciativu ve školství – např. u purkmistra Václava Petáka – a převratné rozdělení

¹ VAŇURA, Alois, *Vznik ústavu*. In: První výroční zpráva dívčího lycea královského města Plzně za školní rok 1907–1908, Plzeň 1908, s. 3–8. VAŇURA, Alois a kol., *Zprávy školské*. In: První výroční zpráva dívčího lycea královského města Plzně za školní rok 1907–1908, Plzeň 1908, s. 54–70. VAŇURA, Alois a kol., *Několik poznámek k nové osnově lycejni*. In: Šestá výroční zpráva dívčího lycea král. města Plzně s právem veřejnosti a reciprocit za školní rok 1912–1913, Plzeň 1913, s. 10–11.

² BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, Plzeň 1987.

³ HEJNIC, Josef, *Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.–18. století)*, Praha 1979.

školních obvodů v roce 1882.⁴ Nejnovější kolektivní monografie *Dějiny Plzně 2* redigovaná Karlem Waskou poskytla nezbytný přehled o školství v Plzni v rozmezí let 1788–1918.⁵ Využito bylo i některých internetových zdrojů a periodika, které pomohly doplnit informace a přispěly tak k dokončení této práce. Z prací obecného rázu posloužil Jan Šafránek dílem *Školy české a školství obecné a měšťanské* mi poskytl obraz vývoje škol v rozmezí let 1848–1913.⁶ Zajímavý komparační materiál poskytla monografie *Škola a velká válka*, v níž se Petr Juřák, Marta Konířová a Bohuslav Rejzl zabývali dopady první světové války ve vybraných městech a regionech v Předlitavsku (např. Kroměříž, České Budějovice, Děčínsko, ale i na česko-bavorské pohraničí).⁷ Souborná kolektivní monografie Mileny Lenderové nazvaná *Z dějin každodennosti. Život v 19. století* byla využita k přiblížení všedního života lidí 19. století od narození po smrt.⁸ František Morkes v knize *Učitelé a školy v proměnách času* dokreslil situaci v učitelském prostředí po zavedení Hasnerových zákonů.⁹ Kateřina Řezníčková v knize *Študáci a kantoři ze starého Rakouska* přiblížila život studentů a profesorů na středním stupni školství od přijímacích zkoušek po maturitu na gymnáziu.¹⁰ Milada Sekyrková mi dala ve své knize *Minerva 1890–1936* informace o prvním vzniklém dívčím gymnáziu v celé habsburské monarchii.¹¹

⁴ SPĚVÁČEK, Václav, *Základy novodobého českého školství v Plzni*. In: *Dějiny Plzně II od roku 1788 do roku 1918*, Plzeň 1967, s.127–132, 166–171.

⁵ WASKA, Karel (red.), *Dějiny města Plzně 2 (1788–1918)*, Plzeň 2016.

⁶ ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu, II. svazek 1848–1913*, Praha 1918.

⁷ ŠAFRÁNEK, Jan, *Školství obecné a měšťanské*. In: *Sto let práce 1791–1891. Díl III.*, Praha 1893, s. 514–544.

⁸ JUŘÁK, Petr (ed. Maloň, Lubor), „*A tak na počátku této hrozné války započal se nový školní rok*“. *Velká válka ve světle školních kronik*. In: *Škola a velká válka*, Přerov 2014, s. 57–62. KONÍŘOVÁ, Marta, (ed. Maloň, Lubor), *Změna vhodných textů v nevhodné. Cenzura učebnic a žákovských knihoven českých obecných a měšťanských škol v době první světové války*. In: *Škola a velká válka*, Přerov 2014, s. 144–151. REJZL, Bohuslav, (ed. Maloň, Lubor), „...*a žákyně z vyšších tříd pletly pro vojsko punčochy a nátepníčky*.“ *Reflexe první světové války ve vybraných školách česko-bavorského pohraničí*. In: *Škola a velká válka*, Přerov 2014, s. 81–94.

⁹ LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století: Život v 19. století*, Praha 2017.

¹⁰ MORKEŠ, František, *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774–1946)*, Plzeň 1999.

¹¹ ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina, *Študáci a kantoři ze starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007.

¹² SEKYRKOVÁ, Milada, *Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016.

2. OBECNÉ TENDENCE VÝVOJE ŠKOLSTVÍ V LETECH 1774–1918

Školství v Čechách od poloviny 17. století prodělávalo stagnaci. Představitelé státu si byli vědomi závažnosti stavu, proto začali hledat cestu k nápravě. Císařovna Marie Terezie povolala ke svému dvoru z pruského Slezska opata Jana Ignáce Felbigera, který byl proslulý svými reformními pedagogickými myšlenkami, a pověřila ho úkolem vypracovat nový školský systém. Díky němu vznikl *Všeobecný školní řád*, který císařovna vydala 6. prosince 1774 a ten následně přešel v platnost k prvnímu lednu následujícího roku.¹² Řád se týkal povinné školní docházky dětí od 6–12 let a stanovil tři základní stupně škol – triviální, hlavní a normální.¹³

Při každé faře na vesnicích a v městech byly zřízeny tzv. **triviální (obecné) školy**, které měly jednu až dvě třídy a vyučovalo se v nich náboženství, čtení, psaní a počítání, a navíc ještě základům hospodářství na venkově a průmyslové přípravě ve městech. Výuka probíhala v mateřském jazyce. Doplňkem byly zavedeny ještě tzv. nedělní opakovací hodiny pro mládež ve věku od 18–20 let. Dalším stupněm byly **školy hlavní**, které měly být zřízeny alespoň po jedné v kraji, či větším městě. Byly tří– či čtyřtřídní a vyučovalo se v nich latině, zeměpisu, dějepisu, kreslení, slohu, geometrii a základům industriální výroby. Od dětí se vyžadovala od čtvrté třídy aktivní znalost němčiny. První tři třídy hlavní školy měly připravit žáky na gymnázia a čtvrtá třída dvouročná byla přípravou pro praktický život – přípravou k vojenskému povolání, živnostenské a hospodářské činnosti. Školy náležely pod dozor církve – v místě faráři a ve větším okrsku vikáři. Tereziánský řád uzavíraly **normální školy** pro vzdělávání učitelstva, které byly zastoupeny v zemských centrech, vyučovalo se na nich pouze v německém jazyce a vyučovací osnovy byly rozšířeným učivem z hlavních škol.

Dozor v triviální škole podléhal faráři, v hlavní škole a normální škole řediteli a další dozor příslušel obvodnímu vikáři a krajskému komisaři. Krajské komisaře podléhali nejvyššímu školskému dozorcovi pro Čechy, někdejšímu kaplickému faráři Ferdinandu

¹² *Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal, Haupt und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserlich-Königlichen Erbländern*, Wien 1774. Dostupné z: https://reader.digital-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10635488_00033.html?contextType=scan&contextSort=score%2Cdescending&contextRows=10&context=Allgemeine+Schulordnung+f%C3%BCr+die+deutschen+Normal-%2CHaupt-und+Trivialschulen+in+s%C3%A4mmtlichen+Kaiserlich-K%C3%B6niglichen+Erbl%C3%A4ndern. Srov. ještě *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu*. In: Učitelské noviny č. 33/2004 [online], s. 1, [cit. 2019-11-07]. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731>.

¹³ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 110.

Kindermannovi ze Schulsteinu.¹⁴ Spravoval činnost 16 krajských školních komisařů, jejichž úkolem bylo v jim přidělených krajích dohlížet, zvelebovat a pečovat o školy, podávat zprávy zejména o dosazování učitelských sil – o jejich pilnosti, mravnosti a metodice ve vzdělávání. V Praze byla první samostatná dvojtřídní dívčí škola otevřena roku 1784. V první třídě se vyučovalo náboženství, čtení, psaní, počtům, pletení, šití a předení lnu, ve druhé třídě přibyla mravouka, německý pravopis, práce s bavlnou a hedvábím. V rámci etiky se dívkám dostalo vzdělání i v oblasti zeměpisu a přírodních dějin.¹⁵ Roku 1787 bylo v Čechách již 36 dívčích škol s 2 913 žákyněmi. Před rokem 1791 byla v Království českém jedna normální škola, 15 hlavních škol, 36 dívčích škol a 1966 triviálních škol.¹⁶

Podnětem pro zásadní modernizaci školství v habsburské monarchii se stal zákon č. 142 ř. z. ze dne 21. prosince 1867, ve kterém bylo školství zcela podřízeno státnímu dozoru. V článku 17 bylo ustanoveno, že „*Věda a její učení jsou svobodné. Zakládat vyučovací a výchovné ústavy a provádět v nich vyučování je oprávněn každý občan státu, který zákonným způsobem prokázal k tomu svou způsobilost. Domácí vyučování nepodléhá žádnému takovému omezení. O vyučování náboženství ve školách pečuje příslušná církev nebo náboženská společnost. Stát má, co se týče veškerého školství a výchovy, právo nejvyššího řízení a dohledu*“.¹⁷ Nejvyšší autoritou školského úřadu se stalo ministerstvo vyučování, kterému byly podřízeny zemská školní rada (tj. nejvyšší školský úřad v každé zemi), okresní školní rada v každém školním okrese a místní školní rada v každé místní školní obci (tento základní zákon byl pro Čechy doplněn a upřesněn zemskými zákony č. 17/1873 z. z. a č. 46/1890 z. z.). Úkolem okresní školní rady byl dohled nad všemi obecnými, měšťanskými a pokračovacími školami, dále nad vychovatelnami aj. ve školním okrese, který byl totožný s politickým. Předsedou této rady byl okresní hejtman, dalšími členy byli okresní školní inspektor, zástupci občanských společností, dva školní odborníci a zástupci občanstva. Tato okresní školní rada měla velký rozsah pravomocí. Zastupovala po právní stránce okres, pečovala o chod škol, dále dbala o jejich zařízení, obsazovala volná učitelská místa, udělovala dovolenou, dohlížela na školní knihovnu, jmenovala místní školní dozorce atd. Náklady na školy a školství byly rozvrženy na každou zemi, okres a obec. Ze svého rozpočtu platily okresy

¹⁴ PROKEŠ, Jaroslav, *Československá vlastivěda. Díl IV. Dějiny*, Praha 1932, s. 636–640.

¹⁵ LENDEROVÁ, s. 223.

¹⁶ ŠAFRÁNEK, Školství obecné a měšťanské. In: *Sto let práce 1791–1891. Díl III.*, s. 514.

¹⁷ *PROSINCOVÁ ÚSTAVA*. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/19-stoleti/Prosincova_ustava_1867.pdf, [cit.2019-11-14].

učitele, výdaje na školní knihovny a pomůcky. Okresní školní pokladna též vybírala školné. Pokud došlo ke schodku o více než 10 %, schodek hradila země.¹⁸

Zastaralý školský systém triviálních, hlavních a normálních škol v Předlitavsku upravily Hasnerovy zákony z let 1868–1869. Prvním zákonem ze dne 25. května 1868 č. 48 ř. z. byla vyhlášena základní pravidla o postavení školy k církvi.¹⁹ Druhým zákonem ze dne 26. března 1869 č. 40 ř. z. se systematizovala služební místa u školních rad zemských a okresních.²⁰ Třetím zákonem ze dne 14. května 1869 č. 62 ř. z. se stanovila pravidla vyučování na obecných školách.²¹ Vedle ministra kultu a vyučování Leopolda Hasnera von Artha byli jejich hlavními protagonisty vysocí ministerští úředníci – dvorní rada profesor Adolf Beer (rodák z Prostějova) a sekční šéf profesor Julius Antonín Glaser (rodák z Postoloprta), kteří měli lví podíl na jeho tvorbě. Přestože se Beer zabýval historií a Glaser téměř výlučně trestním a civilním právem, oba měli skvělý přehled o stavu školství v okolních zemích.²² Zákon realizoval převratnou změnu, kdy veškeré pravomoci v řízení škol a dozor nad nimi v plném rozsahu převzal stát. Dozor nad školami přešel z farářů a školních výborů na místní školní rady a z vikářů na okresní školní rady. Obecné školy ztratily původní záměr být školou pro chudé, získaly novou pozici výchovné instituce a staly se tudíž nezbytnými pro rozvoj státu.²³ Zákon zavedl čtyřleté učitelské ústavy, kde se učitelé měli vzdělávat, dále ustanovil pravidla vyučování na obecných a měšťanských školách, stanovil vzdělávání obyvatelstva pomocí osmileté školní docházky, kterou začali nejen pečlivě sledovat, ale i vyžadovat a zavedl pravidla pro ekonomické zabezpečení učitelů pomocí učitelských platů včetně stanovení maximálního učitelského úvazku 30 hodin týdně s nejvyšším počtem žáků ve třídě (80 žáků). Díky těmto převratným změnám postupně negramotnost v Čechách, Moravě a ve Slezsku klesla na jednu z nejnižších v Evropě.²⁴

První z výše uvedených zákonů rozšířil povinnou školní docházku z šesti na osm let a dohled získaly místní, okresní a školní rady. První stupeň v dělení škol představovaly

¹⁸ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 124.

¹⁹ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XIX.*, Vídeň 1868, s. 93; STUMPFOVÁ, Štěpánka, *Vzdělávání žen v 19. století na území Rakouska-Uherska*. Bakalářská práce, Plzeň 2018, s. 13.

²⁰ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXI.*, Vídeň 1869, s. 149; STUMPFOVÁ, s. 13.

²¹ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXIX.*, Vídeň 1869, s. 201; Tamtéž, s. 13.

²² KOPÁČ, Jaroslav, *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867–1914*, Brno 1968, s. 16.

²³ V otázce organizace po nezbytných úpravách platil zákon z 1869 až do přijetí zákona o jednotné škole v roce 1948.

²⁴ MORKES, s. 26. ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu, II. svazek 1848–1913*, s. 293.

národní školy pro děti od 6 do 14 let. Ty se dále členily na nižší stupeň (obecnou školu) a na vyšší stupeň (měšťanskou školu). Do této kategorie spadaly též školy veřejné a soukromé. Obecné školy byly povinné pro všechny děti od šesti let a čítaly pět tříd. Děti měly být vedeny k občanské rovnosti, aby mládež bez rozdílu rodu, vyznání, majetku a pohlaví na základě rodinné výchovy byla dále vychovávána ku prospěchu společnosti, národa a státu. Školy obecné měly za úkol zabezpečovat vzdělání všem lidem, proto se staly nezbytnými pro veškerý rozvoj školství, bezplatnými a smíšenými pro obě pohlaví. Školy měšťanské měly po předchozích pěti letech obecné školy poskytovat další vyšší vzdělání se zřetelem k praktickým životním potřebám a čítaly tři třídy. Měšťanské školy se chápaly jako příprava pro ústavy učitelské a školy odborné, které nepožadují přípravu ze středního školství. Říšský zákon z roku 1869 uváděl: „Školy měšťanské zřízeny jsou k tomu, aby poskytovaly těm, kteří nechodí do školy střední, vzdělání vyšší nežli jest to, jehož dojítí mohou na škole obecné.“ Zde došlo k oddělení žactva dle pohlaví. Po získání dosaženého obecného vzdělání vznikla možnost volby měšťanského povolání.²⁵

Druhým vzdělávacím stupněm podle Hasnerova systému bylo střední školství. Střední školy se vymezovaly nad obecné školství úrovní podávaného vzdělání tím, že oproti odbornému školství nepřipravovaly žactvo ke konkrétnímu životnímu povolání, ale byly přípravou k následnému studiu na vysoké škole. Řadily se sem soukromé školy, odborné školy, gymnázia a školy reálné.

Posledním třetím stupněm se staly vysoké školy – univerzity a technické ústavy, kdy univerzity byly vědeckými ústavami. Univerzita byla místem vědeckého bádání, kde se prováděly výzkumy a vychovával se zde vědecký dorost. Postupně docházelo k přizpůsobování se poměrům a potřebám určitého národa a státu. Na přelomu 19. a 20. století se organizace univerzit v západní části habsburské monarchie opírala o zákon č. 63/1873 ř. z., který podpořil rozvoj vysokého školství zejména tím, že zrušil přežitky náboženského omezení. V § 1 říšského zákona ze dne 27. dubna 1873, bylo uvedeno: „University dělí se na odbory, kteréž slovou fakulty. Fakulty se skládají z učitelského sboru a imatrikulovaných studujících.“ V § 2: „Sbor učitelský každé fakulty skládá se z veškerých profesorů řádných a mimořádných, ze soukromých docentů této fakulty a z učitelů v užším smyslu toho slova. Řádné a mimořádné profesory stát zřizuje za stálé“. Univerzity sestávaly tradičně ze čtyř fakult – právnické, lékařské, filozofické a teologické. V průběhu času se školní síť a její charakter dílčím způsobem přetvářel a

²⁵ STUMPFŮVÁ, s. 13.

měnil podle reforem a nastupujících ministrů. Ministr kultu a vyučování Karel Stremayr podřídil střední školství a vysoké školství pod ústřední říšskou správu a odkoupil od sněmu právo země k organizaci vysokého školství technického a dovršil jednotnou organizaci univerzit a právo státu řídit veškeré školství (i organizačně).²⁶

Nařízením zákona č. 105/1870 ř. z. ze dne 20. srpna 1870 vydal ministr Stremayr školní a vyučovací řád pro obecné školy. Hned v úvodní části tohoto zákoníku se zdůrazňovala nutnost dodat seznam všech dětí školou povinných z celého okrsku místní školní radě a následně zemská školní rada měla vyhotovit patřičné předpisy k chování dětí ve školách. Dále zde byli rodiče nabádáni k tomu, aby přivedli své děti k zápisu před zahájením školního roku. V následujících bodech bylo ustanoveno dodržovat povinnou školní docházku, která se započala od dokončeného šestého roku věku dítěte a nutnost omluvit jeho absenci ve škole. S konečnou platností zde byla stanovena délka trvání školního roku na 46 neděl, kdy při jeho ukončení mělo dítě obdržet bezplatné tzv. propouštěcí vysvědčení. Zbylá část zákoníku se týkala výchovy dětí a její kázně. Samotný závěr byl věnován výuce ženským ručním pracím a domácímu hospodářství.²⁷

Zákon č. 86/1872 ř. z. ze dne 20. čer. 1872 uložil církvi vyučovat náboženství na obecných školách, středních školách a vzdělávacích učitelských školách na svoje náklady a dále podrobně řešil některé problémy, které se vyskytly po jeho schválení.²⁸

Zákon č. 17/1873 z 24. února 1873 z. z. upravil činnost místních a okresních školních rad a dozoru nad školami. Místní školní rada, která byla zřízená v každé školní obci, měla pozici první školní instance a skládala se ze zástupců církve, školy a školní obce. Této místní školní radě náleželo spravovat místní školní fond, školní nadaci, inventář, dále měla dohlížet na docházku dětí a případně ji zvelebovat, do její kompetence patřilo ustanovení začátku a konce vyučování a dohled nad učiteli, zda své povolání vykonávají dobře a svědomitě. Okresní školní rada náležela druhé školní instanci, kde zasedal předseda, církevní zástupci, dva znalci školství a zástupci obcí. Tato okresní rada právně zastupovala školní okres ve všech záležitostech soudních i mimo soudních, dále měla za úkol též zvelebovat školství (vedla jednání o případných úpravách, rozšiřování škol či zřizování nových), také měla v pravomoci překládat učitele dle potřeby, jmenovat učitele vedlejšího a industriální učitelky, řešila disciplinární záležitosti učitelů a jiné. Státní dohled vykonával v první řadě okresní školní inspektor, který řídil okresní

²⁶ STUMPFOVÁ, s. 15.

²⁷ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XLII.*, Vídeň 1870, s. 219–233.

²⁸ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXXIV.*, Vídeň 1872, s. 250–251.

učitelské konference, s předsedou okresní školní rady podepisoval vysvědčení, dále do jeho pravomocí patřilo schvalování rozvrhu hodin a měl konečné slovo o obsazení učitelských míst. Zemská školní rada byla nejvyšším dozorčím úřadem v zemi. Pod ní spadaly všechny školy, které měla pod sebou okresní školní rada a vychovávací ústavy, též ústavy ke vzdělávání učitelů a učitelek i střední školství. Spadala pod působnost zemské vlády, ale měla dohled nad okresními a místními školními radami. Spravovala učitelské ústavy, schvalovala ředitele a učitele středních škol, kteří byli financováni obcemi a podávala zprávy a návrhy na ministerstvu kultu a vyučování. Zemský školní inspektor řídil zkoušky, podával zprávy a návrhy ohledně zvelebení školství.²⁹

Konečně novela platových předpisů v roce 1875 zrovnoprávnila platy učitelek s platy učitelů. Do té doby učitelky pobíraly jen 80 % platu z mužských platů svých kolegů. Šlo o opatření bez obdoby, neboť např. v hospodářských odvětvích se o podobném přístupu vůbec ani teoreticky neuvažovalo. Souběžně s platovým zrovnoprávněním žen byl zaveden i celibát. Úřady tímto počinem chtěly dosáhnout toho, aby se i učitelka mající stejný plat jako učitel mohla plně věnovat svému povolání, jak to vyžadoval paragraf 55 říšského zákona ze dne 14. května roku 1869, který zněl: „*Aby učitel, jsa prost všelikého překážejícího mu zaměstnání vedlejšího, mohl se ze vsí síly povolání svému oddávati*“.³⁰ Celibát se vztahoval na tzv. učitelky literní – tj. na ty, které vyučovaly všechny předměty vyjma ručních prací. Učitelky odborné, které vyučovaly ruční práce, se mohly provdat. Protože německé školství bylo více podporováno státem a české školy znevýhodňovány – škol bylo málo a české děti navštěvovaly německé, přirostřovaly se národnostní spory mezi Čechy a Němci. Proto v roce 1880 vznikla Ústřední Matice školská jako obranný spolek s úkolem bránit germanizaci českých dětí na školách a zřizovat a vydržovat pro českou mládež české školy na území s německými obyvateli.³¹ Co se týkalo univerzit, nejvyšším rozhodnutím ze dne 11. dubna 1881 bylo stanoveno, že Karlo-Ferdinandova univerzita měla být v budoucnu rozdělena na dvě části.³² O rok později se říšským zákonem dne 28. února 1882 povedlo českým poslancům v říšské radě dosáhnout rozdělení pražské Karlovy univerzity na českou a německou

²⁹ ŠAFRÁNEK, Školství obecné a měšťanské. In: *Sto let práce 1791–1891. Díl III.*, s. 518.

³⁰ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXIX.*, Vídeň 1869, s. 211.

³¹ Populární formou DOLENSKÝ, Jan, KOSINA, Jaroslav, *Obrázkové dějiny národa československého. Díl II., Od doby Jagelovské až do našich dnův*, Praha 1924, s. 277.

³² GOLL, Jaroslav, *Rozdělení pražské univerzity Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné univerzity české*, Praha 1908, s. 28.

část.³³ K jejímu rozdělení došlo z toho důvodu, že se Němci obávali jejího úplného počeštění.³⁴

Školní novelou č. 53 z roku 1883 se říšský zákon z roku 1869 pozměnil. Došlo ke zkrácení povinné školní docházky z osmi na šest let především se zdůvodněním, že se starší děti nemohly podílet na rodinném hospodaření. Výsledkem bylo, že u starších dětí docházelo k maximálním úlevám, až následně přestaly do školy docházet úplně. O prosazení této novely se zasloužil i český poslanec F. L. Rieger. Novela byla současně ústupkem vůči požadavkům církve – došlo k navýšení počtu hodin náboženství. Ve výsledku obecně došlo ke zhoršení právního postavení učitelů, protože mohli být disciplinárně stíháni za mimoškolní činnost. Na druhou stranu novela měla i pozitivní rozměr, neboť došlo ke zpřesnění úkolu a organizace měšťanské školy a k oddělení měšťanských škol od obecných. Dříve (resp. zákonem z roku 1869) byla měšťanská škola brána jako varianta obecné školy, nyní novelou byla pojata jako vyšší škola, která měla za úkol připravit žáky do průmyslu a zemědělství, ale také ke studiu na učitelských ústavech a odborných školách. Novelu schválilo 170 poslanců (včetně všech českých poslanců s výjimkou profesora pražské techniky Tilšera), 167 jich bylo proti.³⁵

Až do roku 1890 spravoval nejvyšší zemský školní úřad záležitosti škol v zemi společně. Říšský zákon č. 70 ze dne 18. dubna 1890 stanovil u zemských školních rad ve Vídni, Praze a Lvově zastupování zvláštním úředníkem, jímž se stal místopředseda zemské školní rady.³⁶ Prvním místopředsedou se stal nejvyšším rozhodnutím ze dne 10. července 1890 místopředseda rada František Zabusch. Zákonem ze dne 24. června 1890 došlo k rozdělení zemské školní rady v Království českém na český odbor a na německý odbor. Dle čl. 43 jim byly vyhrazeny na plenárních (společných) schůzích všechny záležitosti, které byly společné českým a německým školám (též zřizování i menšinových škol-tzv. minoritních). V zemské radě zasedali: 1. správce země nebo místopředseda zemské školní rady, 2. šest zástupců zemského výboru (tři v českém a tři v německém odboru), 3. referenti pro administrativní a ekonomické školní záležitosti, 4. zemští školní inspektoři, 5. dva zástupcové z královského hlavního města Prahy (jeden v českém a jeden v německém odboru), 6. dva katoličtí duchovní, jeden evangelický, jeden vyznavač

³³ DOLENSKÝ, s. 279.

³⁴ KOPÁČ, s. 117.

³⁵ MORKES, s. 32.

³⁶ *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XX.*, Vídeň 1890, s. 119.

Mojžíšovy víry, 7. čtyři členové učitelského stavu (dva v českém a dva v německém odboru).³⁷

Převratnou událostí v roce 1890 v Praze se stalo založení prvního dívčího gymnázia Minerva Eliškou Krásnohorskou. Bylo to vyvrcholení úsilí o zrovnoprávnění dívčího vzdělávání. Vzniklo jako soukromá škola, která záhy získala právo veřejnosti. Toto gymnázium bylo prvním plnohodnotným dívčím gymnáziem v Rakousku-Uhersku a jeho vzhlas přesáhl hranice habsburské říše. Protože mělo gymnázium zpočátku zkrácené vyučovací osnovy, dívky směly skládat první maturitní zkoušky na základě výnosu z 15. února 1895 již v témže roce. Bohužel toto úsilí o dokončení ženského vzdělání maturitní zkouškou a možností následného studia na vysoké škole se setkávalo s negativními ohlasy.³⁸ Dále se pro vzdělání dívek zřizovala od roku 1900 šestitřídní lycea, aby se tak z části vyhovělo požadavkům o vyšší vzdělání žen. Ta vznikla z vyšších dívčích škol, aby vchovala učitelky a poskytla také základ k vysokoškolskému studiu podobně jako gymnázia. Propagátorem těchto lyceí se stal profesor František Drtina. Učební osnovy zde korespondovaly s názory, jak mají být dívky vzdělávány. Patřily sem tzv. živé jazyky, náboženství, dějepis, zeměpis, přírodopis a v omezené míře matematika, dále nepovinným předmětem byly ruční práce. Účelem těchto lyceí bylo postavit dívky na stejnou úroveň s chlapci. Byla veřejná a schválená ministerstvem. Studium bylo ukončeno tzv. zkouškou dospělosti, která se skládala ze dvou částí – z ústní a písemné.³⁹ Po jejím složení byly absolventky oprávněny ke zkoušce pro úřad lyceální učitelky, studiu na filozofické fakultě za podmínek vyslovených ministerstvem dne 23. března 1897, nebo mohly přejít do třetího či čtvrtého ročníku ústavu ke vzdělávání učitelek. Také mohly být připuštěny k lékárnickému povolání. V roce 1924 došlo k jejich ukončení.⁴⁰

Zásadní změnu do středního školství v habsburské monarchii přinesla tzv. Marchetova reforma z roku 1908. Jejím výsledkem bylo rozšíření sítě středních škol o vznik nového typu reálných gymnázií podle německého vzoru.⁴¹ Nové označení pro tento typ škol znělo reálné gymnázium typu „A“, jenž byl bližší gymnáziím, a typu „B“ (jindy též nazývané reformním reálným gymnáziem), který byl bližší reálkám. Zde se kombinovala výuka gymnázia a reálky, vyučovalo se latině a chybějící řečtina byla doplněna jedním moderním jazykem – přednostně francouzštinou. Také došlo z reálky

³⁷ ŠAFRÁNEK, Školství obecné a měšťanské. In: *Sto let práce 1791–1891. Díl III.*, s. 518.

³⁸ SEKYRKOVÁ, s. 7.

³⁹ ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu, II. svazek 1848–1913*, s. 378.

⁴⁰ Tamtéž, s. 380.

⁴¹ CACH, Josef, *Otakar Kádner: pedagogika, školství a jejich dějiny*, Praha 1981, s. 170.

k rozšíření výuky přírodovědných předmětů a obligatorního kreslení. Gymnázia sloužila ku prospěchu a zájmu státu, vyučovalo se zde klasickým jazykům a literatuře. Naproti tomu reálné školy se staly ústavami moderními a vznikly z důvodu navýšení potřeb moderního kulturního života a díky proměně společnosti. Reálné školství se vyvíjelo z původních škol kratšího kurzu, které měly praktický úkol. Absolventi se mohli uplatnit v tzv. nižší státní službě např. na poště, železnici, státní a finanční správě. Sem se řadily školy obchodní a školy průmyslové a ty se staly přípravou pro vysoké technické školy. Cílem reálných škol byla tedy příprava k technickému studiu. Žactvo, které opustilo reálku a které se tu učilo technickým předmětům, si tudíž mělo dokončit všeobecné vzdělání a připravit se tak ke studiu na vysoké škole. Druhá velká změna se týkala obsahu a osnov u dosavadních škol – tedy klasického gymnázia a reálky. U gymnázií došlo ke změnám ve výuce latiny, kde se snížil počet hodin, a naopak byl zvýšen důraz na reálie a kulturní dějiny.⁴²

Složitá hospodářská a politická situace v Rakousku-Uhersku na přelomu 19. a 20. století se výrazně projevila stagnací ve školství. Otázky výchovy a vzdělávání patřily k ožehavým tématům, došlo také na úsporná opatření, která postihla hlavně obecné a měšťanské školy.⁴³ Roku 1909 nařídilo ministerstvo považovat maturitní vysvědčení ze všech škol formálně za rovnocenná a o rok později v roce 1910 se změnily učební osnovy měšťanských škol a počet vyučovacích hodin, takže došlo i ke změně délky pracovní doby učitelů. Ředitelé měšťanských škol měli výuku 8 hodin týdně, učitelé s více jak 20letou praxí vyučovali 20–22 hodin týdně a s méně jak 20letou praxí 22–25 hodin. Postavení učitelů bylo v této době dost neutěšené. Od téhož roku (1910) nebyly poskytovány zemské subvence na stavby škol a ve výsledku došlo k přeplnění tříd žáky v počtu 80–100 dětí. Po celý rok 1913–1914 učitelé bojovali za lepší platové podmínky, ale až v roce 1914 se v Čechách situace částečně zklidnila. V době první světové války došlo k logické feminizaci škol, kdy ženy začaly masově nahrazovat muže, kteří odešli bojovat na frontu a mnohdy se již nevrátili. Jejich počty dosáhly neuvěřitelných 35 %. Nevýhodou bylo, že kvalifikované učitele nahrazovaly nekvalifikované ženy.⁴⁴ „*Místo nich vyučují učitelky, kteréž místy vedou i správu školy, ano i pěstounkám a industr. učitelkám svěřeno /je/ vyučování literní.*“⁴⁵

⁴² ŘEZNÍČKOVÁ, s. 25–26.

⁴³ KOPÁČ, s. 76.

⁴⁴ MORKEŠ, s. 41.

⁴⁵ JUŘÁK, s. 60.

Učitelé v rámci svého postavení byli nuceni se často podílet na zhotovování soupisů potravin, jakým bylo obilí, zásoby mouky, sena, slámy, domácího zvířectva a brambor. Toto ovšem bylo v očích obyvatel k jejich veliké škodě. „*K rekvizicím ustanovují úřady učitele, čímž stávají se tito předmětem nejhrubší nenávisti a nepřízně lidu. Lid vidí v učiteli tyrana, který ho olupuje o živobytí, a dává mu pocítiti při každé příležitosti svou nelibost.*“ Pokud byl učitel členem komise, která měla vypracovat soupis potravin, výuka ve škole odpadla. Nejvíce absencí ve škole bylo na počátku června 1917, kdy se učitelé museli účastnit soupisu osetých a osázených ploch, která trvala až šest týdnů, takže se do konce školního roku neučilo.⁴⁶

Rakousko-Uhersko řešilo finanční náklady války různě, např. zapojením škol do organizace sbírek potřebného materiálu, peněžními sbírkami a činnostmi zaměřenými na hmotnou podporu vojáků ve válce. Například po celou dobu války žáci na Klatovsku a Sušicku sbírali a sušili ostružinové, jahodové, borůvkové a kopřivové listí jako náhražku pro přípravu čajů pro vojáky, dále jiné školy sbíraly kaučuk, vlnu či kov. Žáci v Nýrsku se zase angažovali v tomto válečném času na přípravách a výrobě předmětů pro zraněné vojáky, proto došlo v některých školách k posílení hodinové dotace ručních prací. Ve válečných letech 1914–1915 zde byly vyráběny prostěradla, spodky, kapesníky, ponožky, košile, pérové polštáře, povlečení. Žákyně vyráběly tzv. nátepníčky, zimní čepice, palčáky, šály, ponožky, návleky na lýtka.⁴⁷

Za doby trvání první světové války školy trpěly nedostatkem školních potřeb, ale zejména nedostatkem učebnic. Tento stav byl způsoben cenzurou učebnic a žákovských knihoven, protože bylo vyřazeno z užívání mnoho titulů, které předtím byly schváleny dle předpisů ministerstvem a učiteli. Knihy, které před válkou byly se souhlasem úřadů považovány za zcela vhodné, se změnou doby staly zcela nevhodnými. Od škol byly vyžadovány projevy vlastenectví a loajality k Rakousku-Uhersku a víra ve vítězství. Pokud se objevil nějaký problém u obyvatel v této oblasti, vše bylo vyčítáno na vrub škole, že selhala ve svém úkolu řádně vychovat občana. Příčinou v selhání měly být též učebnice, které byly zaměřeny na vlastenectví, tedy ne k Rakousku-Uhersku, ale k českým zemím. Proto došlo v Čechách 2. prosince 1914 výnosem české zemské školní rady k uzavření žákovské knihovny.⁴⁸ Dne 17. března 1916 č. j. 687 a 4. dubna 1916 č. j. 1227 a 7. května 1916 č. j. 1617 bylo výnosy ministerstva kultu a vyučování zakázáno

⁴⁶ JUŘÁK, s. 61.

⁴⁷ REJZL, s. 90–92.

⁴⁸ KONÍŘOVÁ, s. 145.

v průběhu školního roku používat několik desítek učebnic (ve výnosu bylo uvedeno celkem 33 položek, ale skutečně bylo vyřazeno 88 učebnic). Dalším výnosem z 19. července 1916 č. j. 21622 byly pro české obecné školy zakázány všechny čítanky, ale nové bylo nařízeno používat od nového školního roku 1916/1917.⁴⁹ Učitelé situaci řešili různě, někteří i přes zákaz používali staré čítanky, jiní se snažili získat oficiální povolení. Negativní důsledek zákazu velkého množství učebnic se odrazil ve finanční oblasti, který pocítovali rodiče, kteří museli dětem opět kupovat nové učebnice, dále nakladatelé, knihkupci a antikváři, kterým zůstalo na skladě velké množství neprodejných výtisků. Důsledkem toho se stala cenzura učebnic veřejným a politickým problémem propíraným v novinách. Proto po vzniku Československa 28. října 1918 nové úřady začaly řešit tento problém, kdy byly 16. listopadu 1918 výnosem č. j. 31558 opět zavedeny předválečné čítanky (byly v nich vypuštěny články, které neodpovídaly novému státnímu zřízení) a výnosem č. j. 34236 ze dne 4. prosince 1918 byla zrušena cenzura žákovských knihoven.⁵⁰

⁴⁹ KONÍŘOVÁ, s. 147.

⁵⁰ Tamtéž, s. 149.

3. ŠKOLY V PLZNI DO ROKU 1918

Plzeňské školství mělo tradici sahající až ke středověkým počátkům města na sklonku 13. století. Protože v té době bylo vzdělávání především záležitostí církve, byly jeho počátky spojeny s působením místní fary. První záznamy o **plzeňské městské škole** spadají do let 1328–1331, přestože existovala již dříve, jak vyplývá z listu podkomořího Frenclína, ve kterém stojí: „*Podkomoří Frenclín nařizuje radě m. Plzně, aby se postarali o to, aby ti spoluměšťané jejich, kteří dluhují M. Jiřímu, někdy správci školy městské, za syny své, jemu dluh ten zaplatili.*“⁵¹ Po roce 1300 byly ve městě Plzeň založeny kláštery dominikánský (tzv. Černý) a františkánský (tzv. Šerý), kde se sdružovala mládež, aby zde nabyla vzdělání.⁵² Později rozvoj zdejšího školství přibrzdily na třicet let neurovnané spory plzeňské fary o její správu mezi světským duchovenstvem a řádem německých rytířů, které utichly roku 1342 vítězstvím řádu. Ve výsledku to přispělo ke zkvalitnění školy a nabytí větší prestiže. Prvním známým graduovaným Plzeňanem na Karlově vysokém učení byl Martin z Plzně (1367). Studenti z Plzně nestáli ve 14. století na univerzitě v Praze na předních graduovaných pozicích, Plzeň spíše patřila v tuto dobu k méně zastoupeným městům.⁵³

V době husitské i po ní stoupl význam plzeňské školy díky klíčovému významu Plzně pro katolické obyvatelstvo království. Po roce 1465 si papežský legát v českých zemích Rudolf z Rüdeseimu uvědomil strategický význam Plzně pro postavení katolické církve i jejích stoupenců v Čechách, proto rozvinul četné akce na pomoc obléhanému městu spolu s papežskou kurií v podobě hmotné podpory a roku 1466 i za přispění morální podpory v podobě vylepšeného pečetního práva a městského znaku.⁵⁴ Svůj význam ale měly i rozvíjející se kontakty učitelů a žáků a strategická poloha města – koncentroval se tu zahraniční obchod s Bavorskem a Falcí v čele s Norimberkem. Zdejší škola byla vyhledávána žáky katolického náboženství, proto došlo k přerušení styku s utrakvistickou Karlovou univerzitou a učiteli se stávali absolventi zahraničních univerzit z katolického prostředí (Vídeň, Lipsko, Krakov). Plzeňská městská škola v té době byla střediskem latinské a české tzv. vagantské žakovské poezie.⁵⁵ Mezi lety 1449–

⁵¹ STRNAD, Josef, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, Plzeň 1891, s. 20.

⁵² HEJNIC, *Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.–18. století)*, s. 5.

⁵³ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách* s. 106.

⁵⁴ HEJNIC, Josef, POLÍVKA, Miloslav, *Plzeň v husitské revoluci*, Praha 1987, s. 220.

⁵⁵ Vaganti byli potulní středověcí studenti, kteří si sami vymýšleli text i hudbu.

1478 v Plzni působila pražská kapitula, která byla nejvyšším orgánem katolické církve v Čechách. Dalším významným elementem šířící vzdělanost v tomto prostředí byla řada významných a vzdělaných mužů města, kteří svým pobytem v Itálii přijali humanismus, a následně ho šířili v domácím prostředí. Patřili sem např. Pavel Žídek, v jehož díle se veřejnost mohla poprvé setkat s knihtiskem a Hilarius Litoměřický, který sepsal latinskou *Historii města Plzně*. S pražskou kapitulou sem přesídlili i scholastikové, kteří měli na starost vzdělávání a školství. Tak se stalo město střediskem vzdělávacích snah i protivahou pražské univerzity.⁵⁶

Protože se Plzeň stala v 16. století centrem zahraničního obchodu z Polska, Uher a z Čech na západ do Norimberka a jižního Německa, kladl se ve škole velký důraz na výuku německého jazyka. Díky těmto kontaktům došlo k ideovým změnám v městské společnosti. Někteří bohatí měšťané a členové městské rady se stali stoupenci reformace díky svým studiím na protestantských univerzitách (např. v Lipsku a v Jeně) a začali tak získávat silnější pozice v jinak katolickém městě. To vše se odrazilo i v plzeňské škole, takže na čtvrt století získala utrakvistické správců a navázala opět kontakty s pražskou univerzitou – střediskem českého utrakvismu. Naproti tomu katoličtí představitelé města nepřestali vystupovat proti stoupencům utrakvistů za účelem zachování katolického ducha. Katolická církev zareagovala na protestantství tzv. Tridentským koncilem v roce 1545, jenž formuloval jasný požadavek obnovení péče církve o školství. Představiteli této nové politiky se stali jezuité, kteří v Plzni usilovali o svůj vliv proto, aby získali správu plzeňské školy do své péče a v dalším kroku měli za cíl založení jezuitského gymnázia.⁵⁷

Nastupující reformace podstatně oslabilu katolickou církev v českých zemích. I když v roce 1526 nastoupili na český trůn Habsburkové, kterým Plzeňané byli věrni, katolíků stále ubývalo. Situace se razantně změnila až s příchodem jezuitů do Čech (1556), kdy Plzeň zůstávala důležitým centrem katolické menšiny. Od roku 1569 plzeňští nekatolíci rozšiřovali pamflety a poškozovali symboly římské církve, ke kterým patřili radní písař Jan Šumar, školní správce Jiří Filaret a další asi 16 předních rodin. Náboženský konflikt se ve městě vyhrotil v roce 1575, kdy byli nekatolíci postaveni před zásadní věc přistoupit buď ke katolicismu, nebo město opustit. Změnu v plzeňském školství přinesl rok 1576, kdy byla dosazena nová katolická městská rada a město se tudíž

⁵⁶ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 106–107. Pavel Žídek (1413–1471) byl univerzitním mistrem a polyhistorem. Princip xylografie (dřevořezu) popsal ve své obsáhlé encyklopedii *Kniha dvacatera umění (Liber viginti atrium)*, kterou dokončil po roce 1460 v Plzni. Blíže k tomu BOLDAN, Kamil, *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018, s. 16.

⁵⁷ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 108.

stalo zcela katolickým a všichni stoupeni reformace ho museli opustit.⁵⁸ Správcové školy byli jmenováni po dohodě s rektorem pražské jezuitské akademie a koncem 16. století zde byl přijat školní řád tzv. *Leges scholarium officialium*. Plzeňská škola měla dobré personální obsazení, plat byl nadprůměrným ve srovnání s ostatními školami v Čechách, a i město ve svých finančních odkazech škole přálo. Protože stávající školní budova přestala vyhovovat novým požadavkům, došlo v roce 1591 k jejímu zbourání a vystavění zcela nové, účelové budovy. O rok později, na podzim 26. listopadu 1592, v ní bylo zahájeno vyučování. Tyto nové prostory rázem patřily k největším městským školám v Čechách díky svým učebnám, ale i bytům pro učitele a žáky. V plzeňské **městské škole** se vyučovalo gramatice a humanitním předmětům – poezii, logice, dějepisu a jiným. Důraz se kladl na latinu, český jazyk a němčinu. Škola měla tři třídy a další dvě oddělení, jejichž označení bylo infima, principia, tertia, quarta, humanitas, rhetorica. Žáci pocházeli nejčastěji z Plzně či nejbližšího okolí, ale přicházeli i z celých Čech, a dokonce i ze zahraničí. Dělili se na pokročilé a začátečníky – ti se učili po dobu tří let číst, psát, počítat a zpívat. Za období třicetileté války došlo k obecnému úpadku kultury, ale nikoli k degradaci plzeňské školy, která měla stále dobrou úroveň. I přes své latinské zaměření škola reagovala na rostoucí preferenci němčiny, ani český jazyk z výuky vytlačen nebyl.⁵⁹

Posun od německé jazykově kulturní dominance k české dominanci bylo možné sledovat především na zdejším školství. Na základě *Všeobecného školního řádu* z roku 1774 byla v Plzni zřízena o dva roky později (1776) **hlavní škola** o dvou třídách, v níž se od druhé třídy vyučovalo výlučně německy, třebaže 82 % Plzeňanů bylo české národnosti.⁶⁰ V roce 1780 byla otevřena třetí třída, v roce 1813 čtvrtá třída, ale až rokem 1837 se plzeňská hlavní škola stala úplnou. Touto skutečností byly nuceny české děti navštěvovat německou školu, protože vlastní školu neměly. V polovině 60. let 19. století profesor gymnázia Hugo Karlík podal zprávu o tom, kolik českých žáků (525), kolik německých žáků (59) a kolik židovských (22) navštěvuje plzeňskou hlavní školu. Na základě prozkoumání stavu věci Tauchner navrhl, aby byla škola prohlášena za českou, ale místodržitelství tento návrh zamítlo.⁶¹ Protože si mladí čeští představitelé uvědomovali význam vzdělání a nechtěli, aby Češi byli nuceni obsazovat podřadná místa

⁵⁸ DOUŠA, Jaroslav, *Předbělohorská protireformace v Plzni*. In: Dějiny Plzně I do roku 1788, Plzeň 2014, s. 390–393.

⁵⁹ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 109.

⁶⁰ WASKA, s. 82; BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s.107.

⁶¹ WASKA, s. 153.

z nedostatku kvalifikace, zesílil boj v 60. letech 19. století o počestřování německého školství.⁶²

V roce 1776 doplnilo výčet vzdělávacích institucí v Plzni **gymnázium**, kde výuku vedli zdejší dominikáni. Ale protože jim byl v roce 1786 zrušen klášter, zastoupili je premonstráti z Teplé. Již o čtyři roky dříve (1782) byl zrušen i ženský klášter dominikánek a následný rok (1783) město odkoupilo řeholní komplex, kam umístilo obě zmíněné školy.⁶³ V roce 1804 byli premonstráti z Teplé pověřeni zřízením dvouletého filosofického ústavu při tomto gymnáziu, který měl sloužit jako příprava ke studiu na univerzitě.⁶⁴ V tomto stavu plzeňské školství zůstalo až do doby, kdy v roce 1817 zahájil na plzeňském gymnáziu profesor Josef Vojtěch Sedláček výuku nepovinného českého jazyka. Díky němu se tak paradoxně německé gymnázium stalo centrem českého národního obrození v 19. století.⁶⁵ Výrazná osobnost profesora Sedláčka stála rovněž u vzniku české školy v Plzni, jež by poskytla dětem z nejnižších vrstev neznalým němčiny základní vzdělání v českém jazyce.⁶⁶

S podporou arciděkana Tomáše Kordíka a purkmistra Emanuela Davida tak vznikla v Plzni v roce 1819 první **česká triviální škola** o jedné třídě.⁶⁷ K slavnostnímu otevření došlo 13. listopadu 1819, ale ze strany obce jí nebylo mnoho přáno, zejména ne po smrti profesora Josefa Sedláčka.⁶⁸ Její umístění v bývalém areálu v stájích dominikánského kláštera vedle špitálu poukazovalo na její nižší statut.⁶⁹ Obec činila škole neustálé potíže, nerespektovala nařízení z vyšších míst, které se snažily zlepšit její postavení – škola neměla řádné umístění a byla kapacitně přeplněna žáky ve třídách.⁷⁰ Postupně s dlouhými časovými prodlevami byly zřízeny další třídy – v roce 1827 přibyla druhá třída, v 1843 třetí třída a v 1851 čtvrtá třída.⁷¹ Od roku 1851 došlo k oddělení chlapeckých tříd od dívčích a teprve o dva roky později (1853) dostala upozadřovaná česká škola díky nepředstavitelnému úsilí plzeňského arciděkana a školdozorce Antonína Hlavana vlastní jednopatrovou budovu, tzv. štíft (prostory bývalého vojenského

⁶² BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 112.

⁶³ WASKA, s. 82.

⁶⁴ Tamtéž, s. 84.

⁶⁵ Sedláček byl členem premonstrátského kláštera v Teplé.

⁶⁶ K Sedláčkově osobnosti srov. bibliografický přehled prací SEDLÁČKOVÁ, Anna, SEDLÁČEK, Josef, Vojtěch, *personální bibliografie*, Plzeň 2012.

⁶⁷ Emanuel David zastával v Plzni funkci purkmistra v letech 1808–1828.

⁶⁸ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Česká triviální později hlavní škola v Plzni 1818–1888 (1906)*. Inventář, [Plzeň] 1966, s. 1.

⁶⁹ WASKA, s. 83.

⁷⁰ BĚLOHLÁVEK, *Česká triviální později hlavní škola v Plzni 1818–1888 (1906)*. s. 1.

⁷¹ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 111.

vychovatelského ústavu). Budova sídlila na tehdejší Kopeckého náměstí při levé straně Klatovské třídy (dnes v místech pod divadlem J. K. Tyla) a k jejímu slavnostnímu vysvěcení došlo 4. října 1853.⁷² Díky tomu, že zde o rok později 1854 bylo zřízeno místo samostatného katechety a do čtvrté třídy nastoupil učitel s kvalifikací pro nižší reálku (to příslušelo jen hlavní škole), stala se tak neformálně **hlavní školou**, ale až v roce **1861** za ni byla formálně prohlášena.⁷³ V *první pamětní knize plzeňské české školy od 1819* byla tato událost zaznamenána ve školním roce 1862 tak, že „na dům byl plechový štít s nápisem *Česká hlavní škola* vyvěšen a nad každou třídou na dřevěné desce též červenými písmeny nápisy upevněny“.⁷⁴ V tomto období v čele školy stál ředitel Jan Rychtařík, který byl výborným pedagogem.⁷⁵ Co se počtu žáků týkalo, v 50. letech 19. století se v jedné třídě tísnilo až 280 dětí z nejnižší společenské vrstvy.⁷⁶ Ještě v roce 1865 byl počet dívek v jedné třídě mnohonásobně překročen, v jedné třídě se vzdělávalo od 101 do 206 žaček. Až v roce 1868 došlo k výrazné změně, poněvadž byl zakoupen objekt od manželů Zopfových (pod Saským mostem, dnes Rooseveltovým mostem) a v roce 1874 byla postavena první budova pro českou obecnou a hlavní školu v Komenského ulici.⁷⁷ Ve školním roce 1874/1875 byla zřízena samostatná čtyřtřídní chlapecká a trojtřídní dívčí škola (viz 4. kapitola).

V roce 1840 došlo k založení **české nedělní průmyslové školy** pro dospělé za přispění profesora gymnázia J. F. Smetany a za podpory purkmistra Kopeckého. Díky rychlému rozvoji průmyslu ve městě chtěla tato škola zajistit řemeslníkům potřebné vzdělání. I přes zájem o studium byla kvůli nedostatku finančních prostředků škola po několika letech uzavřena.⁷⁸

O tři roky později v roce 1843 byla v dnešních Kopeckého sadech (dnešní konzervatoř) otevřena nová budova pro hlavní školu, neboť škola původní již kapacitně nevyhovovala. O šest let později (1849) díky reorganizaci byla z poslední čtvrté třídy hlavní školy vytvořena **nižší reálná škola** o dvou ročnících a v roce 1853 došlo k jejímu rozšíření o třetí ročník. Touto skutečností se zdejší školství rozšířilo, i když se nejednalo

⁷² SPĚVÁČEK, s. 129. Od roku 1853 měla česká škola čtyři třídy chlapecké a dvě třídy pro dívky.

⁷³ Tamtéž, s. 130.

⁷⁴ Archiv města Plzně (dále jen AMP), Česká triviální škola v Plzni, inv. č. 12, sign. 6b74, pamětní kniha (1818–1906), s. 93.

⁷⁵ WASKA, s. 153. Narodil se 1. května 1819 v Lejčíně u Prahy.

⁷⁶ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 111.

⁷⁷ BĚLOHLÁVEK, *Česká triviální později hlavní škola v Plzni 1818–1888 (1906)*, s. 1. Bohužel se z archivních materiálů zachovalo malé množství informací pro Českou triviální a později hlavní školu.

⁷⁸ WASKA, s. 83–84.

o samostatnou střední školu. Tím, že se školy zcentralizovaly do Kopeckého a Smetanových sadů, nabyly na prestiži a také získaly kvalitnější prostředí, protože došlo ke zbourání barokního městského opevnění a následně k rozšíření parkové úpravy.⁷⁹ V této době plzeňská obec žádala o zřízení vyšší reálné školy, ale nebylo jí vyhověno. Dle statistik ve školní roce 1848/1849 docházelo do plzeňských škol 2066 žáků, z toho bylo 260 studentů gymnázia, 123 žáků nižší reálky, 550 žáků hlavní školy a 450 žákyň na hlavní dívčí škole. Protože Plzeň čítala v roce 1850 celkem 10392 obyvatel, je z toho zřejmé, že návštěvnost ve školách byla poměrně vysoká.⁸⁰

Začátkem 60. let 19. století se plzeňská městská rada vrátila k původně zamýšlené linii středního školství započaté v roce 1849 z důvodu změn v politické a hospodářské oblasti. Ve městě kvapem vyrůstaly nové průmyslové podniky, strojírný, koželužný a drátovný, takže se školství stalo důležitým politikem. Jeho ztělesněním se stalo zřízení české reálky.⁸¹ Plzeňský obchodník a městský zastupitel Emanuel Tuschner ve spolupráci s purkmistrem MUDr. Janem Maschauerem podal 22. listopadu 1861 návrh na zřízení **české vyšší reálné školy** a již v březnu následujícího roku byla sněmu a zemskému výboru předložena žádost o povolení stavby.⁸² Byla podepřena kladnými stanovisky okolních měst (Přeštic, Domažlic či Blovic), čímž byl celý prosazovací proces usnadněn. Ještě v srpnu byl návrh schválen a zanedlouho začaly stavební přípravy. Zajímavostí bylo, že financování stavebních nákladů měl dát výnos z tzv. pivního krejcaru (z každého vytočeného mázu piva se měl odvádět 1 krejcar do městského důchodu až do 1878). Škola se zbuďovala na konci Veleslavínovy ulice a vyučování v prostorách budovy bylo zahájeno v říjnu roku 1865.⁸³ V dobovém tisku zazněly pochvalné projevy na tuto školu. Uvádělo se, *„že nové budově našich realních škol se tak brzy žádá jiná budova, k stejnému účeli věnovaná, v říši naší nevyrovná, a věru že nemáme příčiny abychom výrok tento v den zasvěcení budovy této odvolali. Litovati musíme toliko, že ještě vnitřek naší reálky netvoří takový ulitý celek jako její zevnějšek, neboť nepochybujeme, že by pak dojem při návštěvě tohoto nového díla obětavosti občanské u každého byl skutečně veliký“*.⁸⁴ Z jazykového hlediska šlo o smíšenou školu, protože část předmětů byla

⁷⁹ WASKA, s. 84.

⁸⁰ Tamtéž, s. 153.

⁸¹ SPĚVÁČEK, s. 127.

⁸² Emanuel Tuschner se zapojil do zemské a celostátní politiky v 60. letech 19. století a do funkce purkmistra Plzně povýšil v letech 1868–1873.

⁸³ SPĚVÁČEK, s. 128.

⁸⁴ *Nová budova realních škol plzeňských*, Plzeňské noviny 2, 1865, č. 1.

vyučována česky a část německy.⁸⁵ Ve školním roce 1866 tu studovalo 242 Čechů a 138 Němců, proto se městské zastupitelstvo rozhodlo, aby byla reálka dle zákona z 19. ledna 1866 počestěna.⁸⁶ Budovy čítaly celkem 49 místností, z toho bylo 10 učebních síní, 11 kabinetů, pět „*lučebných a fyzikálních laboratorií*“, tři kreslírny, jednu modelovnu, jednu konferenční a jednu společnou síň pro učitele, jednu knihovnu, jednu zkušební síň, jednu kapli se sakristií, jednu tělocvičnu se šatnou a tři byty (z toho jeden pro ředitele a dva pro školníky), které obsahovaly celkem 11 místností.⁸⁷ Stavba se oprávněně stala chloubou města.

Prvním ředitelem plzeňské vyšší reálky se stal František Částek, který přišel do Plzně z loketské reálky. Paralelně s funkcí ředitele vykonával i funkci školního inspektora na Plzeňsku v letech 1869–1875 a za účelem zkvalitnění úrovně vzdělání se zasadil o lepší vybavení škol. Velkým počinem tohoto muže bylo také to, že roku 1868 vzbudil zájem plzeňské politické reprezentace o nový typ střední školy, který v Táboře inicioval na základě vlastního vyučovacího plánu Václav Křížek. Vyučování realistů a gymnazistů mělo pro první dva roky stejný základ, v dalších pěti letech pro realisty a šesti letech pro gymnazisty byly osnovy reálného zaměření a humanitního zaměření. Poněvadž se tento plán velmi dobře osvědčil u maturitních zkoušek v roce 1868, městská plzeňská rada zažádala ředitele Křížíka o zaslání plánu a osnov reálného gymnázia do Plzně. Současně se rada též obrátila na tři další odborníky s prosbou o vysvětlení postupu přeměny vyšší reálky v reálné gymnázium. V odpovědích profesora Jana Krejčího (rektora zemského polytechnického ústavu v Praze) a doktora Antonína Majera (ředitele pražské průmyslové školy v Praze) zazněl shodný požadavek na zřízení průmyslové školy v Plzni, jen u ředitele reálného gymnázia v Praze Václava Zeleného byl názor zřídit jednotnou střední školu.⁸⁸

Až výnosem zemské školní rady ze dne 23. září 1871 došlo k přeměně české reálky v **reálné gymnázium**, ve kterém měly být dodrženy plány a osnovy tábořského reálného gymnázia. Vyučovacím jazykem se stala čeština, umístění školy mělo být v prostorách vyhrazených vyšší reálce a plzeňská obec byla povinna hradit veškerá zařízení. Tato přeměna české reálky v reálné gymnázium pro školní rok 1871/72 byla pro

⁸⁵ WASKA, s. 154.

⁸⁶ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 112.

⁸⁷ *Nová budova reálných škol plzeňských*, Plzeňské noviny 2, 1865, č. 1.

⁸⁸ SPĚVÁČEK, s. 128. Dle dochované pamětní knihy České národní školy na Saském Předměstí v Plzni byl v dopisu ze dne 11. dubna 1880 František Částek jmenován místním školním inspektorem, s. 96.

Františka Částka velkou výzvou, proto se snažil kolem sebe shromáždit vysoce kvalifikovaný učitelství sbor (např. Tomáše Cimrhanzla).⁸⁹

Zásluhou MUDr. Viléma Šela, člena městské rady, byla na podzim roku 1868 zřízena v Plzni **vyšší dívčí škola**.⁹⁰ V dobovém tisku se ozývaly pochvalné projevy k tomuto počínu, ale také otevřená kritika na soukromé dívčí ústavy. V Plzeňských novinách se vyzdvihovalo, že na vyšší dívčí škole bude děvčatům poskytnuta výchova v ryze českém duchu, ale v soukromých ústavách v duchu německém. I přes toto upozornění zájem rodičů o české vzdělání dívek nevzrostl a počet žákyň ve školním roce (1869/1870) se ve dvou třídách rovnal 16. Ředitelkou této vyšší dívčí školy se stala Božena Čechová, sestra básníka Svatopluka Čecha, která s Eliškou Krásnohorskou na podzim 1868 ukazovala českým dívkám cestu k vyššímu vzdělání. Božena Čechová se v Plzni zasloužila díky svým přednáškám o osvětu v otázkách výchovy dětí v rodině, hygieny a rodinného hospodaření. Protože se Čechová provdala, nesměla již na zdejší škole působit a pokus o vyšší dívčí školu v Plzni ustrnul až do roku 1882.⁹¹

Jak bylo předestřeno v druhé kapitole, startem novodobého školství v habsburské monarchii byl zákon č. 142 z 21. prosince 1867, kdy školství přešlo plně pod kontrolu státu. Postupně vznikla tzv. místní školní rada (dále jen MŠR) na základě školských zákonů č. 142 ř. z. z 1867, č. 17. ř. z. z 1873 a č. 46 z. z. z 1890. V místech, kde byly školy české nebo německé, se rada řídila podle národností, nebo byly ustanoveny dvě, tzn. pro každou národnost jedna. V Plzni vznikla nejprve česká místní školní rada (1870) a následně německá místní školní rada (1875).⁹² Hlavní slovo uplatnila MŠR (i okresní školní rada) při vyřizování žádosti o založení školy.⁹³ Mezi její úkoly patřilo spravovat místní školní fond a školní nadace, udržovat školní budovy, dále vypracovávala seznam povinné školní docházky u dětí, dohlížela na jejich účast ve škole, dělala dohled nad učiteli a také do její kompetence pařilo obsazovat volná učitelská místa a jiné. MŠR česká v Plzni čítala pět členů, kterým byl purkmistr, zástupci obecného zastupitelstva a církvi.

⁸⁹ SPĚVÁČEK, s. 129. Tomáš Cimrhanzl byl středoškolský profesor historie a zeměpisu na českém reálném gymnáziu v Plzni. K jeho osobnosti srov. MARTÍNEK, Jiří, *Biografický slovník českých zemí 9. sešit*, Praha 2008, s. 421.

⁹⁰ MUDr. Vilém Šel (14. 2. 1830–21. 12. 1912) byl od roku 1868 členem v městské radě, spoluzakladatelem a prvním starostou Sokola v Plzni, spoluzakladatelem Hlaholu, Měšťanské besedy a Literárního spolku.

⁹¹ SPĚVÁČEK, s. 132.

⁹² BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 125

⁹³ MŠR ve městech (regionech), které byly spravovány a kontrolovány německými zastupiteli a významnými německými podnikateli, zastávaly negativní stanovisko k zakládání českých škol na „německém“ území. KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, PÁNKOVÁ, Markéta (eds.), *Národní školství za první československé republiky*, Praha 2018, s. 23.

Německá místní školní rada byla složena podle podobného klíče. Po rozpadu habsburské monarchie v roce 1918 a následném vzniku Československé republiky se obě školní rady na základě vládního nařízení č. 605/1920 Sb. z. ke dni 31. prosince 1920 zrušily.⁹⁴

V 70. letech 19. století se Plzeň dostala do hospodářské stagnace, která především postihla české obyvatelstvo, což ve svém důsledku znamenalo zbrždění kulturního úsilí a českého školství. Oproti tomu se zde žijící silná německá menšina těšila výbornému hospodářskému a společenskému zázemí a také přízni z vládnoucích míst. Na české straně chyběly finanční prostředky a větší počet nadšených pracovníků, takže neustále docházelo k rozporům v těchto oblastech mezi Čechy a touto menšinou.⁹⁵

Až na přelomu 70. a 80. let 19. století došlo k opětovnému nastartování plzeňského školství z důvodu pomnutí hospodářských krizí a z důvodů výchovy mládeže do města masivně imigrujícího dělnictva. Iniciátorem těchto snah zde se stal nastupující reprezentant českého měšťanstva, JUDr. Václav Peták, který od roku 1878 působil v městské radě jako referent pro městské záležitosti (současně byl v letech 1875–1889 poslancem zemského sněmu). Platil za jednoho z nejlepších znalců školních otázek. Velmi dobře se zorientoval v místní školské problematice a usoudil, že je v Plzni třeba všeho druhu škol, ale nejvíce je žádoucí vybudovat hustou síť národních škol a moderní sociální ústavy. Velkou měrou k vybudování zdejších škol přispěl rovněž Spolek přátel vědy a literatury české, založený roku 1878, který směřoval k opětovnému otevření vyšší dívčí školy.⁹⁶ Pod vedením profesora Václava Bursíka byla ustanovena komise za účelem vypracování učebního plánu s osnovami. Profesor Bursík ještě prostřednictvím dobových Plzeňských listů informoval veřejnost o poslání nové školy. Tato **nová vyšší dívčí škola** byla otevřena 3. března 1884 a čítala 37 žákyň.⁹⁷

Na základě nových školských zákonů z roku 1870 došlo dne 1. září 1870 k otevření samostatné obecné dívčí školy s označením **Česká obecná dívčí škola**, ke které byla od roku 1872–1873 přičleněna **měšťanská dívčí škola** s oficiálním označením **Česká obecná a měšťanská dívčí škola** v Plzni. Protože obě školy – jak obecná, tak měšťanská – neměly jednotné prostory, ale byly roztrženy po různých budovách, došlo roku 1886 k jejich společnému umístění v nově postavené budově na Jungmannově třídě na Jižním Předměstí (dnešní Americké třídě). Důležité bylo i to, že podléhaly shodně pod

⁹⁴ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 125–127.

⁹⁵ SPĚVÁČEK, s. 166.

⁹⁶ Tamtéž, s. 167.

⁹⁷ Tamtéž, s. 168.

jednu správu.⁹⁸ Vyučování zde bylo zahájeno po proslovu školního inspektora Juliuse Korába dne 19. září 1887. Jejím prvním ředitelem se stal Dominik Knobloch, rodák ze Skryjí u Zbiroha, který též býval učitelem obecných a měšťanských škol v Kutné Hoře.⁹⁹ Celkově rozvoj škol a výstavba v této době zaostávala v porovnání s nárůstem města. V této době Plzeň totiž spravoval purkmistr František Pecháček (purkmistrem v letech 1873–1888), který byl pověstný tím, že neměl pro rozvoj školství pochopení, „*protože to moc stojí*“.¹⁰⁰

Plzeňská německá menšina si v období tří let 1873–1876 vymohla ve Vídni zřízení dvou středních škol, a to reálky a průmyslové školy. O vznik **německé reálné školy** se zasloužili dva členové delegace plzeňských Němců, stavitel Martin Stelzer a sochař Ludwig Wildt. Argumentem pro vídeňskou administrativu byla absence tohoto typu školy pro německy mluvící obyvatelstvo. Dne 1. října 1873 došlo k jejímu otevření školy, vyučovalo se v domech zmíněného stavitele na Jižním Předměstí (čp. 525 a 526) a později v Resslově ulici (čp. 18 a 20). Návštěvnost žáků na škole rostla do doby, než byla otevřena druhá česká reálka (tj. 1906). Do učitelského sboru této německé reálky sem patřil i profesor Karel Klostermann.¹⁰¹ Ke vzniku další německé školy, a to **německé průmyslové školy**, došlo v roce 1876. Německou zůstávala jen formálně, neboť v počtech žáků dominovali čeští studenti a čeští učitelé (např. profesor Vincenc Šimerka). Naproti tomu na svoji českou průmyslovou školu si plzeňští obyvatelé museli počkat dlouhých devět let (do 1895), kdy se jejím prvním ředitelem stal již zmíněný profesor Vincenc Šimerka.¹⁰² Abychom si lépe představili dobové poměry v návštěvnosti škol, lze uvést několik čísel: ve školním roce 1876/1877 navštěvovalo české školy 2320 žáků, německé 1205 žáků. V českých školách připadlo na jednu třídu v průměru 70,5 žáka a v německých školách na jednu třídu 54,8 žáka.¹⁰³ Je ovšem otázka, kolik žáků v německých školách byli Němci a opačně (viz výše).

⁹⁸ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 1.

⁹⁹ SPĚVÁČEK, s. 132.

¹⁰⁰ WASKA, s. 154.

¹⁰¹ Karel Faustín Klostermann narozen 13. února 1848 byl český spisovatel německé národnosti, který se angažoval ve prospěch Čechů, snažil se o vzájemné porozumění mezi česky a německy mluvícími obyvateli Čech.

¹⁰² SPĚVÁČEK, s. 166. Vincenc Šimerka se narodil 20. ledna 1843 a zemřel 11. března 1907 v Plzni. V roce 1867 přijal místo suplenta na reálce v Plzni a v roce 1869 vykonal zkoušky učitelské způsobilosti z matematiky a deskriptivní geometrie pro střední školy české i německé. V roce 1877 byl ustanoven profesorem německé průmyslové školy v Plzni.

¹⁰³ WASKA, s. 154.

Pro organizačně-správní vývoj plzeňského školství mělo zásadní význam usnesení místní školní rady dne 17. února 1882, potvrzeného výnosem zemské školní rady 7. června téhož roku pod č. j. 12352.¹⁰⁴ Došlo k upravení poměrů zdejších českých škol v tom smyslu, že město bylo rozděleno na **čtyři obvody** dle světových stran a v každém obvodu byla zřízena samostatná pětitřídní obecná škola pro chlapce a zvlášť pro dívky. Tato úprava vyplynula z návrhu purkmistra Petáka a konkrétně ji rozpracoval školní inspektor Pavel Jehlička.¹⁰⁵ Školní obvody se dělily na jižní (Kamerál), severní (U Zopfů), východní (obecní dům ve Wenzigově ulici č. 5 a některé soukromé domy) a západní (Komenského ulici) část.¹⁰⁶ **Severní obvod** sestával západně z ulice Dominikánské, Pražské a Poděbradské, přičemž na východě byl dělen řekou Radbuzou. Do tohoto obvodu dále náležely i odlehlejší části města, jakými byly skupiny domů v Ráji, v Americe, na Košutce, na Lochotíně a na Vinicích. **Jižní obvod** pro obecné a měšťanské školy byl vymezen Husovou třídou, Štěpánovými sady, Divadelní ulicí, Pražskou ulicí, Poděbradskou ulicí a řekou Radbuzou. **Východní obvod** byl přirozeně vymezen řekou Radbuzou. **Západní obvod** byl ohraničen řekou Mží, východně Dominikánskou ulicí, Divadelní ulicí a jižně Husovou třídou.¹⁰⁷ V každém obvodu mělo dojít ke zřízení pětitřídní obecné školy pro chlapce a pětitřídní obecné školy pro děvčata. Tento návrh se řadil k nejradikálnějším organizačním zásahům do dosavadního plzeňského školství. Jeho cílem bylo dosažení kontroly kvůli rychlému rozvoji města spojenému s nárůstem a rozvojem předměstí, dále se jím mělo zabránit zřizování německých škol a také zkvalitnit sledování školní docházky žactva. Stejným nařízením se realizovalo zřízení **první měšťanské chlapecké školy** v Komenského ulici. Její slavnostní otevření se neobešlo bez účasti oficiálních osobností, úřadů, škol a veřejnosti. Bylo naplánováno na 18. září 1882, tj. na den 75. výročí narození Karla Slavoje Amerlinga.¹⁰⁸

¹⁰⁴ AMP, Česká triviální škola v Plzni, inv. č. 12, sign. 6b74, pamětní kniha (1818–1906), s. 28.

¹⁰⁵ *Třicátá zpráva českých škol národních (obecných i měšťanských) mateřských, pokračovacího kurzu pro dívky v královském městě Plzni za školní rok 1916–1917*, Plzeň 1917, s. 8.

¹⁰⁶ Pavel Jehlička (narodil se 25. října 1826 a zemřel v září 1883 v Plzni) zastával post středoškolského profesora a okresního školního inspektora, který psal zejména učebnice o přírodopisu. (BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné a měšťanské školy na Husově náměstí a v Tylově ulici v Plzni (1881–1953)*. Inventář, [Plzeň] 1967, s. 1. AMP, 19. národní škola Plzeň, dříve I. obecná dívčí škola – severní obvod, inv. č. 72, sign. 6b26a, pamětní kniha (1874–1901), s. 28.

¹⁰⁷ *Zpráva obce král. Města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897*, Plzeň 1900, s. 354.

¹⁰⁸ SPĚVÁČEK, s. 168.

Navzdory organizačním opatřením plzeňské školy demografickému vývoji Plzně nestačily, proto opět došlo k navýšení kapacity žáků ve třídách.¹⁰⁹ Výrazně tomu napomohla skutečnost, že v roce 1892 byl zvolen purkmistrem JUDr. Václav Peták (do roku 1917) a nedlouho poté došlo k ovládnutí obecné správy českými měšťany. Peták si stanovil podporu školství jako jednu ze svých hlavních priorit.¹¹⁰ Školy byly napříště vždy rozmisťovány tak, aby rovnoměrně pokrývaly rostoucí město. Zakládány byly na nově vyměřených náměstích a na rozvíjejících se předměstích. Ve svém důsledku vytvářely dominantu těchto prostor či čtvrtí. Tím, že kolem sebe měly parky, čerstvý vzduch a hodně světla, staly se zdravotně a hygienicky vyhovujícími, což v té době bylo hojně podporováno a také to svědčilo o významu, který byl vzdělávání přikládán.¹¹¹ Ve stejném roce (1892) provedla státní komise odborníků kontrolu výuky na zdejším reálném gymnáziu a na základě toho pak došlo k otevření nového **českého reálného gymnázia**, které mělo vlastní budovu na Husově třídě. Stalo se tak výnosem ministra kultu a vyučování ze dne 5. září 1888 na základě doporučení již zmíněné státní komise. Díky této komisi byla zřízena první třída reálného gymnázia již jako třída klasického gymnázia. Současně byla výnosem zemské školní rady otevřena úplná česká reálná škola, která měla později název první česká reálka.¹¹²

Jediným počinem v předválečném období 1903–1907 byl vznik dvou škol, a to obecné školy chlapecké a obecné školy dívčí na Karlovarské třídě a dále přeměna dosavadní obchodní školy na čtyřletou obchodní akademii.¹¹³ Na základě podnětu purkmistra Petáka zažádala obec v roce 1903 zemskou školní radu o povolení stavby **druhé české reálky**, která byla zprvu zamítnuta. Teprve o tři roky později v roce **1906** došlo její realizaci. Prvním ředitelem se stal historik Josef Strnad, který byl v čilé diskusi s purkmistrem Petákem. S jeho pomocí došlo k vybudování důstojné nové střední školy, která byla původně umístěna v soukromých domech v Jablonského ulici a v Železniční ulici. Teprve v roce 1914 byla budova dokončena podle návrhu inženýra Havlíčka a Kříženeckého. Za doby války byla tato budova stále využita ve prospěch výuky a veřejné činnosti jak ředitelem Strnadem, tak také prostřednictvím doktora Karla Farského a profesora Karla Andrlého. Je ovšem málo známo, že Strnad již před první světovou válkou plánoval bezplatné večerní kurzy matematiky a fyziky pro železničáře a obyvatele

¹⁰⁹ WASKA, s. 228.

¹¹⁰ WASKA, s. 229.

¹¹¹ Tamtéž, 229.

¹¹² SPĚVÁČEK, s. 169–170.

¹¹³ Tamtéž, s. 204.

Pražského Předměstí. Dále usiloval o adekvátní vybavení školy srovnatelné s první českou reálkou, protože se stále více ozývaly hlasy z řad podniků, továren, ale i z politických kruhů a tělovýchovných spolků po patřičném vzdělání dorůstající mládeže.¹¹⁴

Je také důležité zmínit, že purkmistr JUDr. Václav Peták a poslanec Schwarz snili ještě před první světovou válkou o plzeňské univerzitě, protože zde bylo střední školství na velmi dobré úrovni.¹¹⁵ K uskutečnění tohoto plánu však nedošlo, převládal názor, že vhodnější bude založit českou univerzitu v lidnatějším Brně. Za válečné doby 1914–1918 se změnila sociální situace u plzeňského obyvatelstva, muži byli nuceni odejít bojovat na frontu a následně došlo k nedostatku potravin, ale i uhlí. Touto skutečností byli postiženi i zdejší učitelé, kteří museli také narukovat na frontu. V této době školní budovy poskytovaly dočasný azyl pro vojsko či získaly statut nemocnic.¹¹⁶ Z tohoto důvodu docházelo k omezené výuce pouze na půldenní vyučování, přičemž došlo k omezení osnov a kvality výuky. Školy v těchto těžkých dobách převzaly i funkci ochrannou, kdy poskytovaly školní mládeži zázemí před zimou a hladem. Po skončení války trvalo určitou dobu, než se vše uklidnilo a školství se navrátilo do svých starých kolejí, aby následně bylo i „odrakouštěno“. Po rozpadu habsburské monarchie v roce 1918 a vzniku nového státu Československa došlo v témže roce (1918) ke změnám ve školském systému a jeho osnovách. Žáci už nebyli povinni se účastnit náboženských úkonů. Také osnovy v předmětech dějepisu a zeměpisu byly změněny, protože za doby trvání habsburské monarchie zmizelo vyzdvihování vztahu k monarchii. V konečném důsledku se rapidně zmenšil počet žáků navštěvujících německé školy a po roce 1918 na německé obecné a měšťanské školy přestaly čeští žáci téměř docházet.¹¹⁷

¹¹⁴ SPĚVÁČEK, s. 205.

¹¹⁵ Václav Peták byl purkmistrem v letech 1892–1917.

¹¹⁶ SPĚVÁČEK, s. 207.

¹¹⁷ BĚLOHLÁVEK, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, s. 116.

Tab. 1: Přehled dívčích obecných, měšťanských škol a lyceí v Plzni¹¹⁸

Umístění budovy	Rok výstavby	Náklad	Název školy
Otakarovy sady (dnes sady 5. května)	1881	127 754, 74 K	1.obecná škola chlapecká a dívčí (sever)
Jungmannova třída (dnes Americká)	1886	485 583, 04 K	1.obecná škola dívčí (jih), 1. měšťanská dívčí škola (jih)
Nádražní třída	1886	435 133, 04 K	1.obecná škola chlapecká a dívčí (východ), 1. měšťanská škola chlapecká a dívčí (východ)
Klatovská třída	1897	182 428, 90 K	2.obecná škola chlapecká a dívčí (jih)
Mikulášské náměstí	1898	241 733, 70 K	2.obecná škola chlapecká a dívčí (východ)
Karlovarská třída	1903 ¹¹⁹	250 344, 79 K	2.obecná škola chlapecká a dívčí (sever)
Husovo náměstí	1903	230 082, 88 K	obecná škola chlapecká a dívčí (západ)
Podmostní ulice	1907	315 325, 40 K	měšťanská škola dívčí (sever), západní dívčí lyceum
Jablonského ulice	1908	310 445, 61 K	2. měšťanská škola dívčí (východ)

¹¹⁸ *Třicátá zpráva českých škol národních (obecných i měšťanských) mateřských, pokračovacího kurzu pro dívky v královském městě Plzni za školní rok 1916–1917, Plzeň 1917, s. 13.*

¹¹⁹ Zde se rozcházejí data. V kronice školy byl udáván rok 1902, ale v citované výroční zprávě je uveden rok 1903.

4. PLZEŇSKÉ NIŽŠÍ DÍVČÍ ŠKOLSTVÍ (1869–1918)

V této kapitole bude představeno nižší dívčí školství. Pod tímto termínem se zde rozumí dívčí obecné a měšťanské školy. Analyzováno bude celkem 11 škol. Další tři školy (třetí obecná dívčí škola v jižním obvodu, třetí obecná dívčí škola ve východním obvodu a první měšťanská dívčí škola v severním obvodu) nebyly do textu pojaty, protože se pro ně nedochovaly pamětní knihy, které jsou pro tuto kapitolu hlavním zdrojem informací. Využit v tomto případě nešly ani tištěné výroční zprávy, neboť je příslušné ústavy nevydávaly. U každé školy jsem se snažila sledovat následující tematické okruhy – prostorové záležitosti, zdravotní poměry, personální poměry a působení školy v kulturním milieu Plzně. Vzhledem k tomu, že nižší stupeň obsahoval celkem 11 škol, informace se nepodařilo zredukovat do menšího rozsahu stran. Zvolený postup nutně způsobil duplikování některých informací s ohledem na výskyt stejných jevů na několika školách současně. Vypuštěny byly v maximální možné míře, jinde byly ponechány kvůli kontinuitě výkladu.

4.1. Severní obvod – obecné dívčí školy

4.1.1. Česká národní škola pro chlapce a dívky na Saském Předměstí

Nedostatečná kapacita hlavní školy (do roku 1861 triviální) vedla ke vzniku tzv. paralelek. Část těchto tříd našla umístění v budově pod Saským mostem, kterou obec zakoupila od manželů Zopfových. Z těchto paralelek byla ve školním roce 1874/1875 zřízena samostatná čtyřtřídní chlapecká a trojtřídní dívčí škola pod názvem Česká národní škola pro chlapce a dívky na Saském Předměstí. Obě náležely pod společnou správu. V této době škola čítala 397 hochů a 244 dívek. Protože docházelo k dalšímu rozšiřování školy, byla z toho důvodu ke stávající budově v roce 1881 přistavěna nová.¹²⁰ S rozdělením Plzně do čtyř školních obvodů v květnu 1882 byla škola začleněna do severního obvodu, jenž zahrnoval školy v Podmostní ulici či Pod Saským mostem pro školy obecné a měšťanskou školu v Komenského ulici.¹²¹ Školy se nadále rozrůstaly, takže výnosem zemské školní rady ze dne 15. září 1896 došlo k rozdělení obecných škol chlapeckých a výnosem zemské školní rady ze dne 11. srpna 1898 pod č. j. 19638

¹²⁰ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy v Podmostní ul. a Otakarových sadech*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 1.

¹²¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy na Karlovarské třídě, sdružený inventář (1896–1954)*. Inventář, [Plzeň] 1966, s. 1.

k dalšímu rozdělení dosavadní obecné dívčí školy na dvě, a to na již druhou dívčí školu umístěnou na Karlovarské třídě.¹²²

Tab. 2: Návštěvnost České národní dívčí školy na Saském Předměstí v severním obvodu (1874/1875–1918)¹²³

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1874/1875	244	?
1888/1889	733	710
1894/1895	738	704
1899/1900	267	244
1904/1905	554	530
1909/1910	557	570
1914/1915	491	490
1918	?	427

V dobových záznamech bylo poukazováno na nevyhovující prostorové požadavky, zvláště na přeplněnost místností, ve kterých se muselo místo 60 žákyň vtěsnat třeba i 120 dívek. Místní školní rada proto prosadila novou budovu, jejíž základní kámen byl položen 15. dubna roku 1880.¹²⁴ Do té doby bylo zásluhou zejména učitelů, že i v přeplněných třídách vedli výuku. Nový předseda školní rady a místopředseda rada Julius Červenka (stal se jím od 1. listopadu 1880) a školní inspektor Pavel Jehlička zaslali 27. prosince 1881 pochvalný list učitelskému sboru na Saské a Pražské Předměstí za to, že po léta obtíží způsobených přeplněností tříd žactvem byli příkladem trpělivosti a vykonávání školních povinností.¹²⁵

Problém tím ale definitivně vyřešen nebyl. Protože soudobá Plzeň čelila neutuchajícímu populačnímu růstu, byl enormně zatěžován zejména nižší stupeň školství. V důsledku toho se zřizovaly další školy s novými třídami a pobočkami. Dne 15. ledna 1888 došel přípis od Okresní školní rady v Plzni ze 7. ledna 1888 pod č. j. 54, ve kterém

¹²² BĚLOHLÁVEK, *Školy v Podmostní ul. a Otakarových sadech*, s. 1.

¹²³ AMP, 19. národní škola Plzeň, dříve I. obecná dívčí škola – severní obvod, inv. č. 72, sign. 6b26a, pamětní kniha (1874–1901).

¹²⁴ Tamtéž, s. 16.

¹²⁵ Tamtéž, s. 18.

bylo tlumočeno povolení od Zemské školní rady v Praze ze dne 29. prosince 1887 pod č. j. 42998 rozdělit pátou třídu a okamžitě novou třídu otevřít. Šlo o to, že pátou třídu navštěvovalo pouze 68 žákyň, ale první třídu dívek 166. Došlo tedy k rozdělení prvních dvou oddělení pro 60 žákyň a do třetího oddělení bylo začleněno 46 žákyň. Toto prozatímní rozdělení první třídy platilo jen pro školní rok 1887/1888, protože v roce 1888/1890 bylo plánováno otevření pobočky u páté třídy a dívčí škola počítala s pěti třídami a pěti pobočkami.¹²⁶ Ve školním roce 1896/1897 měla škola 12 tříd rozptýlených ve třech budovách, ale zatím nedošlo k jejímu rozdělení na dva samostatné ústavy, ač o to bylo žádáno, ale dosud to nebylo povoleno.¹²⁷ Až v létě došlo ke zlomu v události. Úřední list okresní školní rady ze dne 17. července 1897 pod č. j. 17 oznamoval, „že rozdělena byla na základě § 12 zákonu o zřizování škol ze dne 19. února 1870 obecná dívčí škola v severním obvodu v Plzni v zásadě ve dvě školy samostatné a sice v I. obecnou školu dívčí v severním obvodě o čtyřech definitivních třídách a II. obecnou dívčí školu v severním obvodu o pěti postupných třídách a jedné definitivní pobočce“.¹²⁸

Na začátku každého nově přichozího školního roku docházelo ke změnám v učitelském sboru, jenž se ještě během roku měnil dle potřeb ústavu. Důvodem byla nemocnost, dovolená, sňatek, úmrtí, přeložení atd. Z tabulky č. 3 je jednoznačně patrné, že učitelský sbor obecné školy na Saském Předměstí měl téměř výlučně ženský charakter. Např. ve školním roce 1889/1890 byl jediným mužským zástupcem řídicí učitel školy František Vlk. Z ženských vyučovacích sil zde působily Františka Vlková, Marie Sudová, Adolfína Čáplová, Elekta Válková, Božena Růžková, Konstancie z Rieglerů, Ludmila Autratová, Marie Kablíková a Eliška Hružová.¹²⁹ František Vlk byl do své nové funkce prozatímního řídicího učitele této školy jmenován okresní školní radou dne 27. ledna 1887. Nové místo nastoupil k 1. únoru tohoto roku. Jeho prvním počinem bylo, že navštívil každou třídu dívek, které nabádal k pilné docházce a mravnému chování uvnitř a mimo školu.¹³⁰ Vlka vystřídal na pozici řídicího učitele Adolf Benýšek. Jak ukazuje personální složení roku 1897/1898, ve 12 třídách tehdy vyučovali Adolf Benýšek, Božena Rybová, Marie Kablíková, Marie Pechová, Elekta Válková, Božena Růžková, Františka

¹²⁶ Tamtéž, s. 40.

¹²⁷ Tamtéž, s. 97.

¹²⁸ Tamtéž, s. 100–101.

¹²⁹ Tamtéž, s. 52.

¹³⁰ Tamtéž, s. 36.

Láblerová, Adéla Keslová, Ludmila Autratová, Julie Vokurnová, Eliška Hrůzová a Cidlina Stullová.¹³¹

Tab. 3: Pedagogický personál na České národní dívčí škole na Saském Předměstí v severním obvodu (1888/1889–1918)¹³²

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1888/1889	9	1
1893/1894	9	1
1897/1898	11	1
1904/1905	9	1
1909/1910	9	1
1914/1915	11	1

Aby se mohly dívky vzdělávat, potřebovaly být zdravotně způsobilé. Přeplněné třídy měly za následek snazší šíření infekčních onemocnění. Z tohoto důvodu byla dne 19. července 1880 provedena lékařská prohlídka ve školách na Saském a Pražském Předměstí lékařem Helmuthem, který shledal, že většina dětí je nemocná, tudíž nemohou navštěvovat školu, takže místní školní rada ke dni 20. července 1880 ihned ukončila vyučování. Aby se infekci podařilo zlikvidovat, byl školní rok předčasně ukončen 20. července 1880 místo plánovaného 31. července 1880.¹³³ Opět zdravotní důvody způsobily předčasné ukončení školního roku 1886/1887 na základě výnosu okresního hejtmanství ze dne 7. července 1887 pod č. j. 16916 z důvodu výskytu epidemie tzv. osýpek. Škola byla tedy uzavřena ke dni 11. července tohoto roku k osmé hodině ranní. I přes uvedená opatření nebyla narušena administrativa školy, poněvadž jak bylo uvedeno, „Školní správy byly však až po závěrečných službách Božích dne 15. července rozdány“.¹³⁴ Další uzavření je zaznamenáno k 3. lednu 1890 pod č. j. 164 s účinností od 7. do 19. ledna 1890 z důvodu výskytu epidemie chřipky a ještě jednou byla škola uzavřena ke dni 15.

¹³¹ Tamtéž, s. 109.

¹³² Tamtéž. V pamětní knize nebyl do mužské učitelské síly zahrnut vyučující náboženství, proto je zde udáván pouze počet pro samotné učitele.

¹³³ Tamtéž, s. 17.

¹³⁴ Tamtéž, s. 37.

července zase kvůli výskytu spalniček. Navzdory všem těmto potížím byly dívkám rozdány školní zprávy za čtvrté čtvrtletí.¹³⁵

Za účelem vymýcení některých druhů infekčních nemocí a zlepšení zdravotní způsobilosti žákyň byly dívky v průběhu celého června roku 1894 očkovány.¹³⁶ Je zřejmé, že se postupujícím časem zdokonalovala neustále zdravotní prevence a kontroly dětí školou povinných, proto došlo k nařízení od zemské školní rady, aby dne 23. října 1894 vykonal zdravotní prohlídku školy MUDr. Slavík. Lékař zjistil, „že světnice v hlavním průčelí uznány způsobilými. Obě páté třídy, v křídlech budovy umístěné, pro nedostatek světla školním potřebám nevyhovují; v přízemí I. třída A má též málo světla“. Dále Slavík upozornil na to, že škola nemá sborovny a kabinety, na které bylo již několikrát ze strany školy upozorňováno. Z toho vyplývá, že se důsledněji dbalo na to, aby si děti zbytečně nepoškozovaly oči, a postupně byly položeny základy k hygienickým nařízením a dalším obdobným normám. Infekčním onemocněním se nemohlo zcela předcházet: nařízením okresní školní rady ze dne 8. ledna 1895 došlo k ukončení vyučování v prvních a druhých třídách k 11. lednu 1895 z důvodu opětovného výskytu spalniček. Tento zákaz byl odvolán až od 6. února.¹³⁷ Následkem událostí se opět začalo s očkovaním dívek, které proběhlo ve dnech 15., 18. a 22. května 1895 ve školní budově za přítomnosti ředitele školy.¹³⁸

Ve školním roce 1896/1897 se dne 16. prosince 1896 uskutečnila prohlídka žákyň na žádost zemské školní rady za dozoru okresního lékaře MUDr. Helmutha a MUDr. Slavína z Prahy. Při ní byl zjištěn opětovný výskyt spalniček mezi žákyněmi prvních a druhých tříd v měsících prosinci a v lednu. Bohužel přes veškerou dostupnou péči na tuto nemoc zemřely tři žákyně. Ve zprávě se objevují zmínky i o nevyhovujících učebnách a absenci sborovny a kabinetu.¹³⁹ Situace se nezlepšovala ani v následujícím školním roce 1897/1898, kdy na přelomu zimy a jara proběhla epidemie tzv. zádušného kašle.¹⁴⁰

Kromě zdravotní péče na školách byla snaha starat se o nemajetné dívky. Díky dobročinným spolkům, organizacím a jednotlivcům se zlepšily některým sociálně slabším dívkám životní poměry, takže mohly relativně pokojně navštěvovat školu a vzdělávat se, aby se v pozdější době lépe uplatnily a snáze uživily. Např. z nadace

¹³⁵ Tamtéž, s. 57.

¹³⁶ Tamtéž, s. 70.

¹³⁷ Tamtéž, s. 77–78.

¹³⁸ Tamtéž, s. 84.

¹³⁹ Tamtéž, s. 98.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 108.

Jindřicha Mikoleckého založené v roce 1889 byla žákyně třídy 5. A Barbora Lodková kompletně oblečená a obdarována včetně bot. Dále výbor tzv. Krejcarového spolku uvolnil na školní potřeby pro chudé dívky obnos ve výši 50 zlatých a dále jim poskytl 60 párů bot, které obdržely 24. prosince 1891.¹⁴¹ Jiný spolek pod názvem Kruh učitelek v Plzni pořídil z dobrovolných příspěvků od jednotlivců obleky pro nemajetné žákyně této školy, jimž byly též 24. prosince 1891 předány.¹⁴² Novinkou bylo, když spolek Družstvo začal poskytovat 164 chudým dívkám stravování přes celou zimu formou polévek a chleba a jiný spolek pod názvem Jednota paní a dívek obdaroval 39 žákyň oblečením. Jindy zase byla vybrána jedna konkrétní žačka, která byla oblečena a obuta.¹⁴³

4.1.2. První obecná dívčí škola v severním obvodu

Narižením zemské školní rady ze dne 11. srpna 1898 došlo počátkem školního roku 1898/1899 k rozdělení České národní dívčí školy na Saském Předměstí na dvě samostatné školy. Vznikly první a druhá obecná dívčí škola. Při zřizování nové školy bylo zcela zásadní vybavit ji novým učitelským sborem, který by se ujal výuky žákyň v připravených třídách. Tato první obecná dívčí škola v severním obvodu měla čítat čtyři definitivní postupné třídy a pátou tzv. zatímní postupnou třídu s místem řídicího učitele, řídicí učitelky, jedné učitelky, dvou definitivních učitelek a jedné tzv. zatímní podučitelky.¹⁴⁴ Na základě výběru okresní školní rady ze dne 22. srpna 1898 pod č. j. 4736 byl ustanoven učitelský sbor, v němž vyučoval Adolf Benýšek, Elekta Válková, Františka Láblerová, Božena Rybová a Božena Vokurnová. Z výčtu jmen je evidentní, že ve sboru opět převládala ženská síla. Ostatní pedagogové byli převedeni na druhou obecnou dívčí školu v severním obvodu.¹⁴⁵ Aby mohly nemajetné dívky plnit školní docházku a vzdělávat se, byly na této škole také finančně podporovány dobročinnými spolky a nadacemi.¹⁴⁶

¹⁴¹ Tamtéž, s. 61. Tzv. Krejcarový spolek byl založen v roce 1879 za účelem podpory chudé školní mládeže.

¹⁴² Tamtéž, s. 62.

¹⁴³ Tamtéž, s. 68.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 114–115.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 115.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 119.

Tab. 4: Návštěvnost na první obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918)¹⁴⁷

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1898/1899	292	310
1899/1900	267	244

Tab. 5: Pedagogický personál na první obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918)¹⁴⁸

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1898/1899	4	1

4.1.3. Druhá obecná dívčí škola v severním obvodu

Výnosem zemské školní rady ze dne 11. srpna 1898 pod č. j. 19638 vznikla druhá obecná škola dívčí v severním obvodu.¹⁴⁹ Byla umístěna ve třech soukromých budovách, kde se čtyři třídy nacházely v najatých místnostech v Roudné ulici č. 13, dvě třídy byly umístěny v najatých místnostech na Lochotínské ulici č. 442 a jedna třída byla v budově první obecné dívčí školy v severním obvodu. Složení tříd se tak ustálilo na pět definitivních postupných tříd a dvě definitivní pobočky.¹⁵⁰ Ve školním roce 1900/1901 nastala změna. Povoláním ze dne 6. září 1900 pod č. j. 32460 se zřídila jedna zatímní pobočka z důvodu přeplnění ve třídách. V důsledku toho nakonec škola měla celkem pět postupných tříd, dvě definitivní a tři zatímní pobočky.¹⁵¹

Pro dějiny školy se stalo velkou událostí 5. října 1902 vysvěcení nové školní budovy na Karlovarské třídě (čp. 469), kterou postavil stavitel Josef Špalek. Právě sem přesídlila počátkem školního roku 1902/1903 druhá dívčí škola v severním obvodu a druhá chlapecká škola z místností, které měly pronajaté na Roudné a u Klierů. Na tuto

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ Tamtéž. V tomto případě byl do počtu zahrnut jen učitel bez katechety.

¹⁴⁹ AMP, 12. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky, severní obvod, inv. č. 56, sign. 25c109, pamětní kniha (1898–1925), s. 1. Srov. BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy na Karlovarské třídě, sdružený inventář* (1896–1954). Inventář, [Plzeň] 1966, s. 3.

¹⁵⁰ AMP, 12. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky, severní obvod, inv. č. 56, sign. 25c109, pamětní kniha (1898–1925), s. 7.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 37.

slavnost sem zavítal purkmistr JUDr. Václav Peták, městská rada, členové české a německé deputace místní školní rady, ředitel kanceláře okresního výboru – poslanec František Schwarz, místostarosta okresu Josef Škarda, president obchodní komory Josef Houdek, dvorní rada Lev rytíř Hansgirg, okresní školní inspektor Josef Weger, okresní komisař Böhm, ředitelé českých a německých středních a odborných škol a další.¹⁵²

Tab. 6: Návštěvnost na druhé obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918/1919)¹⁵³

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1898/1899	430	395
1903/1904	491	495
1913/1914	510	510
1917/1918	450	427

Učitelský sbor tvořily opět téměř bez výjimky ženy. Ve školním roce 1900/1901 v učitelském sboru působili jako řídicí učitel František Petrmíchl, Ludmila Autratová, Blažena Štefflová, Marie Vačkářová, Anna Wünschová, Bohdana Steinerová, Terezie Gottschalková, Božena Rybová, Marie Pechová, Anna Smolíková a Cidlina Stullová. O duchovní čistotu a mravní kázeň zde pečovali katechetové Josef Uher, Antonín Kasan a Václav Houra.¹⁵⁴ Každoroční změny v učitelském sboru nastávaly i díky dalšímu vzdělávání učitelů, proto sem byla ve školním roce 1901/1902 dne 21. září přeložena ze Skvrňan Hedvika Kithierová na místo zatímní podučitelky a Anna Kalinová byla jmenována výpomocnou podučitelkou po dobu dovolené Blaženy Stefflové, která „navštěvuje kurs pro učitelky škol měšťanských na c. k. ústavě ku vzdělání učitelek v Praze“.¹⁵⁵ Od října 1900 zde byla na škole zaměstnána podučitelkou Marie Vačkářová a do 15. července 1901 Božena Kabeláčová. Rozhodnutím ze dne 7. listopadu 1900 pod č. j. 6793 sem jmenovala okresní školní rada Boženu Caltovou do funkce industriální učitelky pro jedno oddělení ručních prací.¹⁵⁶

¹⁵² Tamtéž, s. 60.

¹⁵³ Tamtéž.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 35.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 48.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 128.

Na začátku školního roku 1902/1903 na zdejší školu nastoupila po zemřelé Elišce Hružové od 1. října 1902 na místo zatímní učitelky Hedvika Kithierová. Dekretem okresní školní rady ze dne 3. května 1903 pod č. j. 2679 byla Leopoldina Pokorná jmenována učitelkou v první třídě, kam v roce 1903 také nastoupila. Po obměně v učitelském sboru zde působili jako řídící učitel František Petrmíchl a ve funkci katechety páter Tomáš Vondrášek. Dále zde profesi učitelek zastávaly Ludmila Atratová, Bohuslava Pšrossová, Leopoldina Pokorná, Marie Vačkářová, Božena Rybová, Terezie Gottschalková, Bohdana Steinerová a Anna Wünschová. Do konce prosince 1903 zde byla zaměstnána Hedvika Kithierová a do konce února 1904 Eliška Němečková. Od 1. března sem nově nastoupila Olga Šakařová. Výuka němčiny se jevila jako důležitá, proto tomuto předmětu vyučovaly hned čtyři pedagožky: Božena Rybová, Terezie Gottschalková, Marie Vačkářová a Leopoldina Pokorná.¹⁵⁷

Ve školním roce 1909/1910 se po organizačních změnách učitelský sbor ustálil v tomto složení: ředitelem školy byl ustanoven František Petrmíchl, který zároveň vedl i výuku, učitelkami byly určeny Ludmila Atratová, do 1. října zde vyučovala Růžena Šafránková, která byla od 1. října vystřídána Annou Wenigovou, do 26. ledna tady působila Regina Uhlířová, kterou zastoupila od 26. ledna Magda Šnebergová a Leopoldina Pokorná. Od 24. ledna a od 1. dubna sem nastoupila Terezie Gottschalková, od 24. ledna do 1. dubna zde vyučovaly Růžena Wenigová a Krista Peřinová, do 12. dubna Johana Kieswetrová a po ní od téhož dne Růžena Wenigová, do 21. února Helena Divišová a od 21. února místo ní Věra Čechová a Bohuslava Pšrossová. Výuky německého jazyka se zhostily Leopoldina Pokorná, Terezie Gottschalková a Růžena Wenigová.¹⁵⁸ Z těchto informací je jasné, že obměny ve sboru nebyly jednoduché a vyžadovaly organizační zručnost, aby se nenarušil chod školy a dodržely se vyučovací osnovy. Z výčtu jmen je opět zřejmé, že drtivou převahu v učitelském sboru tvořily ženy.¹⁵⁹

Nadřízené úřady byly s prací personálu spokojeny. Pamětní knihy zaznamenávají inspekce průběžně každý rok, např. ve dnech 7. prosince, 7. ledna a 10. dubna 1902 ji vykonal školní inspektor Josef Weger.¹⁶⁰ Obdobně v květnu 1904 na školu zavítal místodržitelský předseda JUDr. Josef Paroubek spolu s okresním školním inspektorem

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 83.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 176–184.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 186–189.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 51–52.

Wegerem, aby prohlédl všechny učebny, kabinety a pohovořil o školních záležitostech. V důsledku byl spokojen se školními pomůckami a jejich praktickým uspořádáním, ale i s používáním při výuce. Taktéž zkontroloval třídní knihy i pamětní knihu školy. Když odcházel, vyjádřil sboru plné uznání za svědomitě vykonanou práci.¹⁶¹

Tab. 7: Pedagogický personál na druhé obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918)¹⁶²

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1898/1899	6	2
1903/1904	9	2
1909/1910	10	4

Z bedlivé sledovanosti zdravotního stavu žákyň vyzval uspokojivý závěr, nebylo zjištěno žádné ohnisko výskytu nakažlivých onemocnění. Teprve od 5. června do 11. června 1902 se nevyučovalo v prvních, druhých a třetích třídách, protože zde vypukla epidemie spalniček a příušnic.¹⁶³

Nemajetným žákyním se pomáhalo finanční podporou pro zakoupení školních potřeb či pomůcek pro ruční práce. Samotná okresní školní rada věnovala 120 zlatých na nákup nezbytných školních pomůcek k výuce některých předmětů pro názornou výuku a lepší pochopení probíraného učiva. Jednalo se kupř. o šest map, 72 obrazů, 20 obrazů rostlin a jiných, dále o vycpaná zvířata (čejka, netopýr, krtek, vrána, sova, krahujec, žluna).¹⁶⁴ Postupně přibýly další (havran, špaček, vrabec, sýkora či chocholouš). Např. členka učitelského sboru Vačkářová zhotovila mapu Čech, Moravy a Slezska a další kolegyně Steinerová zhotovila čtyři diagramy na výuku kreslení pro třetí třídu. Je zřejmé, že se někteří pedagogové podíleli vlastním úsilím zvýšit úroveň zdejšího školství.¹⁶⁵ Na škole postupně vznikla vlastní aktivitou členů sboru také učitelská knihovna. U vzniku žákovské knihovny to bylo jiné. Knihovna byla důležitá z hlediska mimoškolského

¹⁶¹ Tamtéž, s. 80–81.

¹⁶² Tamtéž. V pamětní knize byli do celkového počtu mužské učitelské síly zahrnuti učitelé i vyučující náboženství (katechetové).

¹⁶³ Tamtéž, s. 80–81.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 9.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 40.

vzdělávání dívek, proto byla podporována institucemi. Ve školním roce 1902/1903 čítala 80 svazků, které zakoupila okresní školní rada.¹⁶⁶

Obyvatelé Rakouska-Uherska (i školní mládež) museli povinně slavit stanovená data týkající se habsburské dynastie, které jim nařídily příslušné orgány. Oslavovaly se jmeniny císaře (4. října) a den jeho narození (18. srpna), den jeho nástupu na trůn (2. prosince) a sloužily se zádušní mše (v září) za zesnulou císařovnu Alžbětu. Ve školním roce 1905/1906 nastala změna, když zemská školní rada povolila žádost okresní školní rady, aby se konal na všech školách tzv. stromový svátek. Slavnost spočívala v tom, že děti měly vysazovat na různých místech stromy a keře za účelem prohloubení lásky k přírodě. S oslavami tohoto svátku se ale začalo až s příchodem následujícího jara (1906). Bylo zřejmé, že nešlo jen o lásku k přírodě, ale že zde byl kladen i výchovný důraz k úctě ke vzdělání, výši a vyspělosti každého národa a budoucímu pokolení. Celá slavnost byla provázena proslovy třídních učitelů, zpěvem dívčích písní a recitacemi básní.¹⁶⁷ Ve školním roce 1912/1913 se na základě nařízení jako významné datum slavil den 19. dubna, tj. vydání tzv. Pragmatické sankce. Tento den byl pro vládnoucí dynastii velmi důležitý, proto měli učitelé její význam dívkám ozřejmit (kdo ji vydal, jak byla všemi národy v říši i evropskými státy přijata a jaký význam měla pro habsburskou dynastii). Na závěr slavnosti vyzval ředitel školy žactvo k lojalitě vládnoucí dynastii.¹⁶⁸

Sarajevské události, následné politické krize a vypovězení války v létě 1914 samozřejmě nemohlo uniknout pozornosti kronikáře.¹⁶⁹ Následný školní rok 1914/1915 začal až 17. října 1914 a válka ho logicky velmi negativně ovlivnila.¹⁷⁰ Nastaly změny ve výuce, kdy se vyučovalo střídavě od 8,00 hodin do 12,15 hodin dopoledne a odpoledne od 13,00 hodin do 16,15 hodin. Vyučovací hodiny trvaly 45 minut, v nižších třídách bylo učení omezeno a ve vyšších třídách odpadl tělocvik. Docházka se rapidně zhoršila, kvůli nemocem a ošetřování mladších dětí, kdy matka (nebo oba rodiče) musela obstarat živobytí a zapojovala do těchto činností i starší děti. Bylo zřejmé, že dosavadní finanční podpora různých spolků již nebude přicházet v úvahu, takže školní potřeby musela opatřovat sama učitelka ze své výplaty. Při výuce začal být nedostatek času na probírané

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 115–118.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 219–244. Pragmatická sankce byl dokument, který byl vydaný 19. dubna 1713 ve Vídni císařem Karlem VI. a zaručoval po Karlu VI. pro jeho děti nástupnictví habsburského trůnu po ženské linii, pokud by vymřela linie mužská.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 253–266.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 273.

učivo, tudíž se zhoršila i její kvalita. Při každé příležitosti se mluvilo o válce, takže byla všudypřítomná.¹⁷¹

Žákyně se zapojily do humanitární činnosti tím, že o prázdninách prováděly činnost tzv. cupování za dozoru učitelky Ludmily Autratové a odvedly tak 8 kg plátěné cupaniny. Vojákům formou vánoční nadílky bylo odvedeno 90 párů plněných nátepníčků. Dále nemocnici Nad Hamburkem věnovaly dívky při vánoční nadílce jídlo (jednalo se o vánočky, jablka, ořechy, pomeranče, sušenky, sardinky, cukr, čaj, rum, víno, cigarety, tabák, doutníky, sirky a svíčky) a dvě krabice cupaniny. Dívky do nemocnice v sokolovně přispívaly pletením a spravováním ponožek, nebo značnou velikonoční nadílkou. Jindy zase žákyně 5. B poskytly finanční pomoc ve výši 14 K těžce raněnému vojínovi do Vídně, nebo prováděly sbírku na opatření teplého oblečení pro vojáky. I učitelský sbor se angažoval svojí pomocí a odváděl nemocnici Nad Hamburkem 1 % tzv. základního služného každý měsíc, a to již od 1. října tohoto roku. Tato částka měsíčně činila 1070 K.¹⁷² Žákyně a učitelky se účastnily divadelních představení pořádaných ve prospěch nemocnic a válečné péče, také se snažily prodávat pohlednice ve prospěch sirotků po padlých vojínech.¹⁷³ Následkem těchto okolností nebyla uskutečněna v tomto školním roce prohlídka školy inspektorem a školní rok skončil předčasně již 1. května 1915.

Druhý válečný školní rok 1915/1916 začal opožděně až 3. října. Po každoročních bohoslužbách a úpravách v učitelském sboru, se musely řešit problémy vyvolané válečným stavem hospodářství. Začal být nedostatek potravin, proto je musely samy dívky opatrovat a nechodily do školy, což se odráželo na školním prospěchu. Ze špatné výživy začaly být děti slabé, nejméně 60 % žactva trpělo nedostatkem ošacení a obuví. Učební osnovy už nebyly probírány stejným tempem a rozsahem jako v dřívějších letech, přizpůsobily se válečným poměrům.¹⁷⁴ Dívky z humanitární činnosti přispívaly do sběrný 31 páry plněných nátepníčků, 12 páry neplněných nátepníčků, do nemocnice Nad Hamburkem dodaly 8 párů punčoch, pořádaly peněžní sbírky, nebo prodávaly různé předměty. Na podzim uskutečnily sbírku ovoce, zeleniny a konzerv (nashromáždily 450 ks jablek a hrušek, 10 kg zeleniny, 5 kg cibule, 17 kg cukru a zavařeninu). Učitelský sbor též přispěl svojí peněžní sbírkou ke zmírnění válečných útrap tím, že ji poskytl Červenému kříži a každý se upsal částkou 100 K na válečnou půjčku. I přes tíži doby rada

¹⁷¹ Tamtéž, s. 277–278.

¹⁷² Tamtéž, s. 278–281.

¹⁷³ Tamtéž, s. 282.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 295–300.

královského města Plzně nepřestala poskytovat finance na nákup knih, školních pomůcek a pomůcek pro ruční práce. Spolek pro stravování též nepřestal podporovat nemajetné žákyně jídlem, poskytl 50 dívkám čtyřikrát týdně polévku a chléb. Co se týkalo obuvi a ošacení, podpora se výrazně zmenšila, pouze 30 dívek bylo obuto. I v tomto roce 1915/1916 se konec výuky uspíšil, rok byl ukončen 30. dubna 1916.¹⁷⁵

Další válečný rok 1917/1918 se nesl ve znamení úmrtí mnoha významných osob a vážených pedagogů ve zdejším plzeňském školství. Například dne 19. listopadu 1917 zemřel purkmistr Václav Peták.¹⁷⁶ Dalším významným zemřelým se stal řídící učitel první obecné dívčí školy v severním obvodu Adolf Benýšek aj.¹⁷⁷ I přes pokročilou válečnou dobu, byly dívky ukázněné a snažily se dodržovat školní docházku.¹⁷⁸

Převratnou změnou v uspořádání celé společnosti se stal podzim roku 1918. Dne 11. listopadu bylo podepsáno příměří, čímž skončila první světová válka. V důsledku toho se rozpadl státní útvar Rakousko-Uhersko a vznikly nové nástupnické státy, mezi které patřil i vznik československého státu (28. října 1918). Ve škole byla v pátek dne 8. listopadu 1918 uspořádána slavnost na památku zřízení československého státu, kterou zahájil ředitel školy následovným proslovem: *„Sešli jsme se tu dnes proto, abychom oslavili památku nešťastné bitvy na Bílé hoře roku 1620. Ale je mnoho věcí, o kterých jste ještě vůbec neslyšely, protože my, vaši učitelé a učitelky, jsme vám o nich nesměli vypravovat. Ještě před týdnem, až do 28. října tohoto roku, patřila naše česká země k říši rakousko-uherské a její úřady nám zakazovaly učití vás tak, jak my bychom chtěli“*.¹⁷⁹

4.2. Jižní obvod – obecné dívčí školy

4.2.1. První obecná škola pro dívky v jižním obvodu

První obecná škola pro dívky v jižním obvodu byla svým vznikem nejstarší dívčí školou v Plzni. Vznikla oddělením chlapeckých a dívčích tříd v roce 1851. Na základě nových školních zákonů z roku 1870 byla od školního roku 1870/1871 zřízena jako samostatná dívčí obecná škola, která byla umístěna ve vícero budovách. Od školního roku 1872/1873 při ní došlo ke zřízení dívčí měšťanské školy, která byla souběžně spolu s ní umístěna od

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 304.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 346.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 349.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 364.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 373.

1886 v nově postavené školní budově na Jungmannově třídě čp. 767 (dnešní Americké) Jižního Předměstí. Obě školy, jak obecná dívčí, tak i měšťanská dívčí škola spadaly pod jednu správu. Teprve o deset let později (1896) byla od ní tato měšťanská dívčí škola oddělena a došlo zároveň k dalšímu rozdělení na dvě školy (na první obecnou školu pro dívky v jižním obvodu a na druhou obecnou školu pro dívky v jižním obvodu).¹⁸⁰

Dobové záznamy zaznamenaly vznik školy těmito slovy: „*Slavná c. k. okr. šk. rada v Plzni dle přípisu svého ze dne 7. února 1896. čís. 1003. ředitelství první měšťanské a obecné dívčí školy v jižním obvodě v Plzni zaslaného hledíc k vys. vynesení velesl. c. k. zemské šk. r. ze dne 6. října 1894. čís. 28.076., jakož i ze dne 7. ledna 1896. čís. 40790., a k usnesení c. k. okr. šk. r. v Plzni ze dne 6. února 1896. rozdělila ob. školu dívčí v jižním obvodě ve dva samostatné ústavy, a oddělila tudíž od správy první měšťanské školy dívčí od 1. března 1896*“. K první obecné dívčí škole byly dne 23. září 1893 přidruženy tyto části města: náměstí, Říšská ulice (dnes Prešovská ulice), Sedláčkova, Andělská (dnes Bezručova), Školní, Františkánská, Zbrojnická, Mansfeldova (dnes Dřevěná), Pražská, Poděbradova, Solmsova (dnes U Zvonu), Královské nábřeží (patřilo k Šafaříkovým sadům zprava), Šafaříkovy sady, Kopeckého sady, Smetanovy sady, Štěpánovy sady (dnes sady Pětatřicátníků), Martinská ulice, Götheova, Královská, Jungmannova třída (dnes Americká), Šipka, Lucemburská (po roce 1945 Škroupova ulice), Resslera, Prokopova, Purkyňova, Jagellonská, Havlíčkova, Radeckého náměstí (dnes náměstí T. G. Masaryka), Ferdinandova ulice (dnes Klatovská třída), Husova třída, Karlova ulice, Koperníková, Skrétova, Tylova, Plachého, Nerudova a Bendova ulice.¹⁸¹ Vlastní škola se nacházela na Jungmannově třídě čp. 19 v přízemí.

Jelikož neustále vzrůstal počet žákyň (v roce 1896/1897 dosáhl 438 žákyň), požádala správa školy o povolení pobočky, kterou následně zemská školní rada schválila s platností k 11. březnu 1897.¹⁸² Když ve školním roce 1909/1910 začala školu navštěvovat i dcera purkmistra Petáka a předsedy místní školní rady, shledalo se, že škola vykazuje mnoho prostorových nedostatků. Svým osobním úsilím se purkmistr zasadil o urychlené otevření dvou nových poboček, které byly pro tento rok umístěny v tělocvičně a ve sborovně a také o výstavbu třetího patra školy.¹⁸³ Výnosem zemské školní rady ze

¹⁸⁰ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 3.

¹⁸¹ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907), s. 1. Názvy ulic a jejich vývoj přehledně zpracovala FANTOVÁ, Kateřina, *Plzeňský uličník. Pročpa se takle menujou?*, Plzeň 2019.

¹⁸² Tamtéž, s. 13.

¹⁸³ Tamtéž, s. 119–127.

dne 17. září 1909 pod č. j. 17526 se povolila třetí pobočka, kde se zahájila výuka 30. září 1909 a od 1. ledna 1910 byla povolena další čtvrtá pobočka výnosem zemské školní rady z 3. prosince 1909 pod č. j. 66307. Přes veškerou snahu zainteresovaných lidí se nepodařilo dokončit přístavbu třetího patra, proto se začalo s výukou až 1. října (1910) na základě výnosu Zemské školní rady v Praze ze dne 14. září 1910 pod č. j. 49173. Protože byly třídy i tak neustále přetěžovány, škola zažádala o otevření další pobočky. K úspěchu došlo výnosem zemské školní rady z 15. listopadu 1910, kdy byla povolena pátá pobočka pro tento školní rok (1910/1911) pod podmínkou, že se nenavýší náklady, proto se obecní zastupitelstvo ochotně nabídlo uhradit vzniklé výdaje. K otevření této pobočky došlo 24. listopadu téhož roku (1910).¹⁸⁴

Škole částečně odlehčovala soukromá výuka. Ve školním roce 1906/1907 některé dívky složily po soukromé výuce na zdejší škole koncem roku zkoušku a v roce následujícím se už jednalo o čtyři žákyně první třídy.¹⁸⁵ Z toho je zřejmé, že se dívky z tzv. lepších rodin měly možnost vzdělávat doma, proto nemusely navštěvovat každodenní výuku.

Jak poznamenává kronika, na základě výnosu ministra kultu a vyučování ze dne 20. dubna 1914 pod č. j. 10236/913 se řídící učitelské ženské síly na obecných a měšťanských školách, které jsou svobodné, měly v úředním styku napříště oslovovat nikoliv jako „*slečny*“, ale jako „*paní*“.¹⁸⁶ Tato změna v oslovení dodala na vážnosti a tzv. zodpovědnosti ve výchově dětí školou povinných. Všechny učitelky, které vykonávaly učitelské povolání, musely být svobodné, proto měly status slečna.

**Tab. 8: Návštěvnost první obecné školy pro dívky v jižním obvodu
(1895/1896–1918)¹⁸⁷**

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1895/1896	406	407

¹⁸⁴ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914), s. 180.

¹⁸⁵ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907), s. 52.

¹⁸⁶ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914), s. 251.

¹⁸⁷ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907). AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914). AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 98, sign. 8b174, pamětní kniha (1914–1928).

1900/1901	344	343
1905//1906	334	346
1910/1911	432	450
1915/1916	?	?
1918	?	424

Zatímním řídicím učitelem této první obecné dívčí školy byl výnosem okresní školní rady ze 7. února 1896 č. j. 1010 jmenován Josef Follprecht. Dalším výnosem okresní školní rady (ze 7. února 1896 č. j. 1003) se učitelský sbor sestával z učitelek Bohdany Klemensové, Ludoviky Helmhackerové, Miloslavy Czivišové a Kateřiny Čechurové. Pro výuku náboženství byl vybrán katecheta páter Florián Březina.¹⁸⁸ Ve školním roce 1896/1897 o výuku dívek pečovali Bohdana Klemensová, Josef Follprecht, Czivišová, Kateřina Čechurová a Ludovika Helmhackerová. Tím, že od 11. března 1897 vznikla u poboček nová místa, nastoupily sem jako zatímní učitelky Marie Kestřánková a Josefa Tomcová.¹⁸⁹ O náboženskou způsobilost a mravnost se staral Quido Kočandrl.¹⁹⁰

Protože k vykonávání učitelské profese musely být ženy svobodné, sňatkem se vzdaly učitelského povolání. To byl také případ Kateřiny Čechurové – její žádost jí zemská školní rada kladně vyřídila výnosem ze dne 20. září 1898 pod č. j. 30273.¹⁹¹ Další učitelkou, která se vzdala své profese za účelem sňatku, byla Anna Šafránková, na jejíž místo nastoupila Marie Věcovská dekretem z 19. října 1900 č. j. 6411.

Od školního roku 1900/1901 začalo vyučování těmito literními učitelkami: Marií Věcovskou, Ludovikou Helmhackerovou, Bohdanou Klemensovou, Josefou Tomcovou, Herminou Kotiarovou, Miloslavou Czivišovou a Růženu Petákovou.¹⁹² Po organizačních změnách ve sboru dívky vyučovaly učitelky Josefa Tomcová, Ludovika Helmhackerová, Bohdana Klemensová, Růžena Petáková, Anna Šafránková, Miloslava Czivišová a Hermina Kotiarová. Ženské ruční práce měly na starost Růžena Petáková, Josefa Tomcová, Anna Šafránková, Miloslava Czivišová a Hermina Kotiarová.

¹⁸⁸ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907), s. 5.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 14.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 16.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 27.

¹⁹² Tamtéž, s. 49–50.

Německému jazyku zas vyučovala Růžena Petáková, Anna Šafránková, Josefa Tomcová, Miloslava Czivišová a Hermína Kotiarová.¹⁹³

Ve školním roce 1907/1908 vedly výuku v sedmi třídách učitelky Albina Válková Ludovika Helmhackerová, Anna Plívová, Hermína Wegerová, Marie Müllerová, Ludmila Michálková a Miloslava Czivišová.¹⁹⁴ Povoláním třetí pobočky na konci roku 1909 byly jmenovány zatímními učitelkami Růžena Šafářová a Emílie Ebrlová.¹⁹⁵ Celkem v devíti třídách vyučovali Albina Válková jako řídící učitelka, v profesi katechety zde byli František Košák a Vojtěch Šimáček, dále Ludovika Helmhackerová, Ludmila Michálková, Anna Vilímcová, Karla Vilímová, Růžena Šafránková, Emilie Ebrlová, Marie Müllerová a Miloslava Czivišová.¹⁹⁶

V soudobé společnosti nebylo vzdělávání bráno na lehkou váhu, proto na školách pravidelně doházelo ke kontrolám standardních vyučovacích předmětů, ale i náboženství. Na škole opakovaně vykonával kontroly Josef Weger a dozorce náboženství páter František Herold.¹⁹⁷

Učitelství se snažil rozšířit vědomosti žákyň prostřednictvím různých zajímavých přednášek. Např. ve školním roce 1904/1905 byly dívky přítomny přednášce o Egyptu a Palestině, kterou přednášel Alois Svojsík.¹⁹⁸

Tab. 9: Pedagogický personál na první obecné škole pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918)¹⁹⁹

Školní rok	Ženské učitelké síly	Mužské učitelké síly
1895/1896	4	2
1900/1901	7	?
1905//1906	7	6 ²⁰⁰

¹⁹³ Tamtéž, s. 32–33.

¹⁹⁴ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914), s. 46.

¹⁹⁵ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907), s. 122.

¹⁹⁶ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914), s. 125.

¹⁹⁷ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907), s. 17.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 89–99.

¹⁹⁹ Tamtéž. V pamětní knize byl do mužské učitelké síly zahrnut i vyučující náboženství.

²⁰⁰ Tento počet zahrnuje šest katechetů, kteří byli rozděleni pro individuální výuku náboženství (např. pro katolické, mojžíšské atd.)

1910/1911	10	3
1915/1916	9	4

Protože byl ve školním roce 1896/1897 zdravotní stav dívek neuspokojivý a hojně se ve třídách vyskytla nespecifikovaná vyrážka, zažádal ředitel školy o vyšetření vyrážky. Místní školní rada mu vyhověla a zaslala sem „*městského fysika*“ na prohlídku. Ten rozhodl, aby se na dva dny vyučování přerušilo a místnosti byly vydezinfikovány. Definitivně se stav dívek zlepšil až zřízením poboček.²⁰¹ Je zřejmé, že přeplňování tříd žákyněmi se jevil jako závažný problém, který se neustále řešil.

V rámci zdravotní prevence žákyň se v roce 1899/1900 začalo s polodenními vycházkami, které probíhaly mimo vyučování. Dívky je uskutečňovaly spolu s třídními učitelkami za účelem zlepšení zdraví a také pro zkvalitnění vědomostí o přírodě. Pozitivním výsledkem těchto vycházek bylo, že se žákyně vzájemně lépe poznaly. Dívky se vydaly na procházky do okolí Krkavce, Boru, Českého údolí a Zábělé.²⁰² I přes bedlivé sledování zdraví dívek se u nich vyskytly spalničky, jejichž průběh vyšetřil povoláný obvodní lékař Vladimír Majer, který zjistil pouze lehký průběh nemoci. Bohužel se během roku nepodařilo ochránit všechny dívky, došlo ke dvěma úmrtím.²⁰³ Dalším počinem zamezit výskytu a přenosu různých nemocí mezi školní mládeží bylo ustanovení odborného městského lékaře, který by pečoval o zdraví žákyň. Byl jím zvolen Adolf Weiser, který „*navštěvoval pravidelně každého měsíce všechny třídy a učinil podrobný zdravotní výkaz o žákyních*“. I přes všemožná opatření se ve školním roce 1906/1907 nepovedlo zamezit rozšíření spalniček a příušnic, proto městský lékař Vladimír Majer nechal dočasně uzavřít první třídu.²⁰⁴ Přes snahu lékařů ve stejném roce zemřela žákyně, Magdalena Ackermanová. Z dostupných informací nebylo možné zjistit, z jaké příčiny dívka skonala.

I v následném školním roce 1907/1908 se zdraví žákyň nelepšilo. V nižších třídách mezi dívkami zuřil černý kašel („*dusivý kašel*“), proto se zhoršila návštěvnost školy a následkem špatného zdraví zemřely dvě žákyně, Barbora Duchková a Marie Táborská.²⁰⁵ V rámci zdokonalování zdravotní prevence byly poslány tři žákyně do tzv.

²⁰¹ Tamtéž, s. 17.

²⁰² Tamtéž, s. 41–42.

²⁰³ Tamtéž, s. 43–45.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 175.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 52.

„feriální osady“ do Skřýšova u Benešova na zotavenou.²⁰⁶ Obdobně byly poslány ve školním roce 1910/1911 do „feriální osady“ u Přeštic čtyři dívky.²⁰⁷ Je zřejmé, že zvýšená nemocnost a úmrtnost provázela žákyně celým nižším stupněm. V roce 1911/1912 vypukly mezi žákyněmi infekční nemoci, proto musely být některé třídy na týden uzavřeny a následně vydezinfikovány. Bohužel přes veškerou snahu zemřely tři dívky.²⁰⁸

Stejně jako všude, i zde mezi povinně oslavovaná data patřil 18. srpen, kterým se připomínalo narození císaře Františka Josefa I. (1830). Ke školní oslavě se žákyně shromáždily buď ve společných prostorách např. v tělocvičně, nebo v jednotlivých třídách, které byly k tomuto účelu vyzdobeny figurálními obrazy s květinami. Zvláště výrazně se slavily císařovy šedesátiny v roce 1907/1908. Na jeho počest se konala na zdejší dívčí škole slavnost s bohatým programem, při které děti projevovaly loajalitu mocnáři, ale i celé habsburské dynastii.²⁰⁹ Ještě zajímavěji se oslavily císařské osmdesáté narozeniny. Pedagogický sbor se na první poradě konané 9. září (1910) dohodl, aby jimi pověřená učitelka Gabriela Pfeifrová napsala „*přiměřenou hru, oslavující tento významný den*“. Hra dostala název „*Otci milnému*“, ale později byla přejmenována na „*Slavnostní hru*“.²¹⁰ Ve hře byly líčeny pouze veselé události, co se udály za pobytu císaře v různých zemích, které navštívil, přičemž smutné události byly vynechány.²¹¹ Za přítomnosti purkmistra Petáka, místopředsedy rady Hatláka, školních inspektorů Weinzettla a Hohause, místního školdozorce Pokorného, dozorce náboženství Pilného a za účasti zástupců úřadů a zástupců všech plzeňských škol (i německých) se slavnost konala 27. listopadu 1910 „*ve dvoraně*“, kde ji uvedli manželé Brzkovi, členové městského divadla.²¹² Výtěžek ze vstupného byl věnován na dobročinné účely.²¹³ Protože hra měla veliký úspěch díky obsahu, hereckým výkonům dívek, doprovodné hudbě i kostýmům, sklídila mnoho pochval v dobovém tisku (např. Plzeňském obzoru).²¹⁴ K uctění výročí nástupu mocnáře na trůn (2. prosince) uspořádal učitelský sbor 14. prosince 1912 tzv. Dětský den pomoci školní akademie s bohatým programem, při kterém byly vybírány

²⁰⁶ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914), s. 203.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 187.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 204.

²⁰⁹ AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914), s. 7.

²¹⁰ Tamtéž, s. 159–160.

²¹¹ Tamtéž, s. 161.

²¹² Dvorana znamenala velkou místnost či halu. V tomto případě šlo o Měšťanskou besedu.

²¹³ Tamtéž, s. 164–165.

²¹⁴ Tamtéž, s. 174. Plzeňský obzor 19, 1910, č. 138, 28.11.

peníze, které byly následně použity k humanitárním účelům.²¹⁵ V tomto školním roce byla dívčí škola požádána „*Spolkem na podporu chudé české mládeže v Plzni*“, aby dívky uspořádaly na podporu zřízení feriální osady v Plzni představení, nebo akademii. Učitelskému sboru se do těchto příprav nechtělo z důvodu pracovní vyčerpání a velkých finančních nákladů. Dne 13. ledna 1913 dívčí školu spolek oficiálně požádal o finanční podporu při zřízení zmíněných osad dopisem, ve kterém vyjádřil snahu pomoci při vlastních přípravách. Nakonec se ředitelka dívčí školy s učitelským sborem usnesly, že divadelní představení uspořádají se všemi dětmi školy, kterých bylo 400. Tématem posloužila pohádka Vilmy Sokolové „*O zlatém klíči a živé vodě*“, dekorace a veškeré rekvizity byly zapůjčeny z městského divadla. Po třech měsících zkoušení se uskutečnilo první představení „*na den sv. Jana ve velké dvoraně Waldekově*“ a další proběhla 17., 18. a 25. května 1913. Díky vícero představením mohla skoro celá Plzeň a okolí navštívit tuto hru.²¹⁶ O tom, že se dívkám povedla, svědčily pochvalné zápisy v dobových novinách (např. v Českém deníku ze dne 17. května 1913), ale i děkovný dopis od purkmistrova náměstka Mandla ze dne 29. května 1913.²¹⁷

Ve školním roce 1905/1906 nastala změna ve výčtu slavností, protože přibyla stromová slavnost.²¹⁸ Protože dne 24. září 1912 slavil purkmistr Peták jubilejní sedmdesáté narozeniny, dívčí škola nelenila a vyslala za ním deputaci s přáním a pozdravy na městskou radnici, kde vyslovila hluboké uznání o jeho zásluhy pro zdejší plzeňské školství. Následně děti ze všech škol usnesením městské rady obdržely jeho obraz, který měl být umístěn ve škole na důstojné místo.²¹⁹ Z toho bylo zřejmé, že si veřejnost Petáka považovala.

Celým Rakouskem-Uherskem se rozletěla zpráva o atentátu v Sarajevu a vyhlášení války.²²⁰ Válkou byl již zatížen nový školní rok 1914/1915. Škola dočasně sloužila jako ubytovna pro vojsko, proto zde v tuto dobu neprobíhala výuka. Teprve po jejich odchodu na frontu, vyčištění místností a provedení úprav do původního stavu, se začalo vyučovat. To nejprve začalo 16. a 17. října převedením 415 dívek do příslušných tříd.²²¹ Tím ovšem záležitost neskončila. Stejně jako jiné školy, i tuto stihl osud umístění

²¹⁵ Tamtéž, s. 213–215.

²¹⁶ Tamtéž, s. 217–222.

²¹⁷ Tamtéž, s. 223–231. Směr. Pokrokový týdeník 4, 1913. č. 21, 24. 5.

²¹⁸ Tamtéž, s. 105–107.

²¹⁹ Tamtéž, s. 211

²²⁰ Tamtéž, s. 243–245.

²²¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 1.

v náhradních prostorách. Nynější dívčí budova byla přemístěna do druhé dívčí školy v severním obvodu.²²² Škola „A“ byla ta, která zůstala ve vlastní budově a škola „B,“ u které probíhala výuka mimo vlastní prostory. Dle tohoto rozdělení příslušelo ke každému typu i konkrétní vyučování. U „B“ typu byla výuka v pondělí, ve středu a v pátek odpoledne, ale v úterý, ve čtvrtek a v sobotu dopoledne. Výuka probíhala ve zkráceném čase po 45 minutách o pěti vyučovacích hodinách dopoledne, přičemž měly dívky dvě desetiminutové přestávky a dvě pětiminutové. Odpolední výuka měla čtyři vyučovací hodiny. Ráno se začalo vyučovat v 8,00 hodin a končilo se ve 12,15 hodin, odpoledne se začalo od 13,00 hodin a konec byl v 16,20 hodin.²²³ Aby se do zkráceného rozvrhu vtěsnaly důležité předměty, ty méně důležité se přestaly vyučovat (např. tělocvik). Následkem přemístění školy zůstalo pro její delší vzdálenost mnoho dívek doma a začaly se učit soukromě, čímž poklesla docházka.²²⁴

Dívky se během války zapojovaly do humanitární pomoci. Upletly 220 párů nátepníků, tři šály, tři kukly, vyrobily 230 kapesníků a poslaly osm balíků s různými věcmi vojákům na frontu. Dále se snažily vybírat peníze, které následně plynuly do sběren. V únoru 1915 zase odevzdaly 4584 párů papírových podešví, sirky, cigarety a další.²²⁵ Také na Velikonoce žákyně vojákům nadělily jídlo (ovoce), cigarety, ale i dopisní papír a čokoládu. Učitelky se angažovaly tím způsobem, že šily pro vojáky, zašily prádlo a známkovaly ho pro nemocnici Nad Hamburkem. Sbor přispíval 1 % ze základního služného na vojenské sirotky, které odváděl na purkmistrovský úřad a dále 1 % do nemocnice Nad Hamburkem.²²⁶ Dobročinnosti na chudé dívky probíhala neustále, byť v omezeném měřítku.²²⁷

Druhý válečný školní rok 1915/1916 rok začal se zpožděním 2. října 1915, protože v prostorách, kde probíhalo vyučování (Karlovarská třída), byli do 23. září ubytovaní vojáci. Za důležité se považovalo posilování loajality k habsburskému rodu, proto výnosem zemské školní rady ze dne 2. září 1915 pod č. j. 190 muselo být žactvo poučeno o „*slavných činech našich vojsk a jejich vůdců a zároveň upozorněno na vážnost doby i na povinnost důstojného vlasteneckého chování a smýšlení ke cti své a ku cti školy*“.²²⁸

²²² AMP, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod, inv. č. 98, sign. 8b174, pamětní kniha (1914–1928), s. 42.

²²³ Tamtéž, s. 43.

²²⁴ Tamtéž, s. 44.

²²⁵ Tamtéž, s. 45.

²²⁶ Tamtéž, s. 46.

²²⁷ Tamtéž, s. 48.

²²⁸ Tamtéž, s. 57.

Během tohoto roku se opět dívky podílely svým úsilím na zmírnění válečných útrap vojska pletením věcí pro vojáky, sbíraly peníze prostřednictvím např. zakoupených pohledů, pomocí sbírky shromáždily ovoce (jablka, hrušky), ořechy, zeleninu, cukr, zavařeninu, ale i obvazovou látku. Dívky dále přispívaly do nemocnice Nad Hamburkem čerstvým ovocem, ale i sušeným, doutníky, čajem, čokoládou i prádlem (spodky, kapesníky, košilemi).²²⁹ Učitelský sbor jako v minulém roce přispíval finančními částkami na financování válečných nákladů, též se upsal k válečným půjčkám.²³⁰

Třetí válečný rok 1916/1917 začal přestěhováním školy z Karlovarské třídy (16. září) do školní budovy v Kamerále, kam dívky přišly 19. září na základě výnosu místní školní rady ze dne 14. září 1916.²³¹ Následkem skonu Františka Josefa I. dne 21. listopadu 1916 bylo ten den zrušeno vyučování a zhruba o týden později (29. listopadu), proběhla zádušní mše za zemřelého.²³² Nově zvoleným nástupcem se stal Karel I. S jeho nástupem na trůn spolu s jeho manželkou Zitou došlo ke změnám dat v tradičně zaběhlých oslavách, již 9. května se oslavovaly narozeniny Zity a 17. srpna zas Karla I.²³³ Nová císařovna navázala na tradici, kterou zavedl zesnulý Císař František Josef I., který měl heslo „*Vše pro dítě*“, proto Zita zavedla tzv. „*Týden kojenců*.“ Tato humanitární akce spočívala v tom, že po dobu od 8. května do 16. května (1917) školní mládež prodávala květiny, jehož výtěžek byl určen zmíněným kojencům.²³⁴

Protože s pokračujícím obdobím scházelo stále více a více peněz, jídla, ošacení, obuvi aj., každý se snažil svým přičiněním zmírnit válečné útrapy. Např. v únoru 1918 dívky zakoupily 200 ks pohlednic s podobiznou císaře Karla I., z nichž byl výtěžek odveden zemské komisi na ochranu opuštěné mládeže v Praze.²³⁵

Jak se válka chýlila k svému závěru a mnohonárodnostní Rakousko-Uhersko začalo mít potíže s těmi národy, které začaly projevovat touhu po sebeurčení, vyloučilo ministerstvo kultu a vyučování z používání dosavadní čítanky a zavedlo nové (trojdílné) čítanky. Dalším důsledkem došlo k uzavření žakovské knihovny, protože dle výnosu Zemské školní rady v Praze se v ní nesměly užívat některé knihy.²³⁶

²²⁹ Tamtéž, s. 69–70.

²³⁰ Tamtéž, s. 72.

²³¹ Tamtéž, s. 79.

²³² Tamtéž, s. 89–92.

²³³ Tamtéž, s. 99.

²³⁴ Tamtéž, s. 104.

²³⁵ Tamtéž, s. 126.

²³⁶ Tamtéž, s. 108.

4.2.2. Druhá obecná škola pro dívky v jižním obvodu

Druhá obecná škola pro dívky v jižním obvodu (1895–1953) vznikla v roce 1895/1896 rozdělením dosavadní školy v jižním obvodu a byla umístěna do budovy v Čelakovského ulici. Od školního roku 1897/1898 došlo k jejímu přemístění do nové budovy při Klatovské třídě (dnes Chodské náměstí), kam spádově patřily dívky bydlicí jižně od železniční trati Plzeň–Cheb až k Radbuze. Později škola nesla název Obecná škola dívčí na Chodském či Švehlově náměstí.²³⁷ Dle výnosu zemské školní rady ze 6. října 1894 č. j. 28076 a dle komisionálního jednání ze dne 23. září 1893 jí byly přiděleny následující ulice: Bavorská (po roce 1945 název U Trati), Bolzánova, Cukrovarní (dnes Cukrovarská), Čelakovského, Černická, Doudlevecká obec, Doudlevecká třída, Harantova ulice, Havířská, Královská třída (v roce 1878 patřila od Americké ke Kopeckého sadům), Kollářská ulice, Krejčího, Litická, Plovární (od roku 1878 název dle plovárny u Radbuzy), Presslova, Radbuzská, Radobyčická a Zámečnická ulice. Škola se nacházela v najaté budově v Čelakovského ulici čp. 1.²³⁸

Ještě před zahájením školního roku 1897/1898 se druhá obecná dívčí škola přestěhovala z najatých místností na Doudlevecké třídě do vlastních nově zbudovaných prostor na třídě Klatovské. Za asistence pátera Floriana Březiny plzeňský arciděkan František Herold vysvětil v neděli 24. října 1897 novou školní budovu. Slavnosti se účastnili purkmistr Plzně Václav Peták, který od stavitele inženýra Müllera převzal školní budovu do obecní správy, místopředseda rada Leo Hansgirk, místní školdozorce František Částek, dále zástupci učitelských sborů, zástupci občanů a mnoho dalších.²³⁹

Protože byl překročen zákonný limit počtu žákyň, výnosem zemské školní rady pod č. j. 29066 došlo ke zřízení prozatímní pobočky při třetí třídě.²⁴⁰ Druhá zatímní pobočka byla zřízena výnosem zemské školní rady ze dne 9. listopadu 1903 pod č. j. 49150. Na nově vzniklé místo byla ihned dosazena Růžena Šafránková v profesi zatímní učitelky. Celkově měla zdejší škola pět postupných tříd a dvě zatímní pobočky.²⁴¹ Nešlo o poslední změnu. V červenci 1905 povolila zemská školní rada na potřebnou dobu zřídit na zdejší škole dvě nové pobočky (čtvrtou a pátou).²⁴² Později byla jedna z poboček

²³⁷ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné a měšťanské školy na Chodském nám. a Petákově ulici* (1882–1953). Inventář, [Plzeň] 1966, s. 3.

²³⁸ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign. 19e80, pamětní kniha (1895–1906), s. 1–2.

²³⁹ Tamtéž, s. 14.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 47–48.

²⁴¹ Tamtéž, s. 93.

²⁴² Tamtéž, s. 128.

změněna na definitivní.²⁴³ Neustálým přílivem žákyň nebylo přepřehování tříd vyřešeno, vznikaly stále nové pobočky, které se postupně měnily v definitivní. Výnosem okresní školní rady ze dne 1. října 1907 pod č. j. 7865 byly ponechány na zdejší škole pro rok 1907/1908 dosavadní čtyři zatímní pobočky.²⁴⁴ I v tomto roce došlo na základě výnosu zemské školní rady z 11. července 1909 pod č. j. 25448 k oznámení okresní školní rady z 30. července 1909 pod č. j. 7244 přeměnit další zatímní pobočku v definitivní.²⁴⁵ Z důvodu opětovného přeplnění tříd povolila zemská školní rada ponechat okresní školní radě tři zatímní pobočky pro tento rok. Tímto způsobem se reguloval stav dívek na škole ve třídách a nedocházelo tak k přeplnění tříd a narušování výuky. Tento scénář se opakoval i v následujících letech.²⁴⁶ Ve školním roce 1912/1913 bylo v jedné třídě 103 žákyň, proto došlo výnosem zemské školní rady ze dne 13. listopadu 1912 pod č. j. 3613/4 ke zřízení nové pobočky na potřebnou dobu a dále v lednu 1913 pod č. j. 1184 došlo k přeměnění jedné zatímní pobočky v definitivní.²⁴⁷

Na základě přípisu okresní školní rady ze dne 29. října 1913 pod č. j. 7696 došlo od 15. listopadu 1913 k rozdělení druhé obecné dívčí školy v jižním obvodu na dvě samostatné dívčí školy. Nově vzniklá škola byla pojmenována jako třetí obecná dívčí škola v jižním obvodu. Původní druhá dívčí škola se nacházela na Chodském náměstí a měla pět definitivních postupných tříd a dvě zatímní pobočky, které byly umístěny v Nerudově ulici č. 12 v prostorách obchodní akademie, kde zůstaly až do skončení tohoto školního roku (1913/1914).²⁴⁸

Na základě dohody zemské školní rady z 18. ledna 1914 (č. j. 3349) se zemskou správní komisí Království českého měly vzniknout do konce správního roku 1914 při druhé obecné dívčí škole v jižním obvodu dvě zatímní pobočky se dvěma místy zatímních učitelek s finančním krytím okresní školní radou. Zmíněné pobočky se otevřely na Chodském náměstí 15. února.²⁴⁹

V soudobé společnosti se vzdělávání nebralo na lehkou váhu. Škola měla za úkol vzdělávat, ale také i vychovávat, proto na školách vykonávali pravidelné kontroly školní inspektoři. Ti kontrolovali výuku, stav školního inventáře, pamětní knihy a stav budovy. Například dne 17. května 1911 uskutečnil prohlídku školy zemský inspektor Vladimír

²⁴³ Tamtéž, s. 138.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 61.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 198.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 254.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 4.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 39.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 41.

Mikan. Další kontroly okresního školního inspektora Vendelína Weinzettla a dozorce náboženství pátera Pilného proběhly ve dnech 2. listopadu, 2. března a 4. dubna 1910/1911.²⁵⁰

Tab. 10: Návštěvnost druhé obecné školy pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918)²⁵¹

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1895/1896	326	325
1901/1902	357	348
1905//1906	?	482
1910/1911	484	544
1915/1916	522	538

Po předchozím výběru byl dosazen do funkce zatímního řídicího učitele na základě výnosu okresní školní rady ze 7. února 1896 č. j. 1011 Václav Krofta. Dalším výnosem okresní školní rady (ze 7. února 1896 č. j. 1003) byl učitelský sbor deklarován v personálním složení Františka Jehličková, Marie Rokosová, Marie Březinová a Julie Vokurková. Pro výuku náboženství byl vybrán páter Quido Kočandrle.²⁵² V následném roce byla zemskou školní radou ze dne 27. května 1898 jmenována dne 1. září do funkce definitivní řídicí učitelky Marie Kablíková.²⁵³

O prázdninách 17. srpna 1903 zemřel páter František Herold, který měl velkou zásluhu na rozkvětu plzeňského školství. Místo něj byl jmenován novým dozorcem náboženství páter František Pilný pro jižní a východní obvod. Další obměnou v učitelském sboru se stalo jmenování Elekty Válkové do pozice řídicí učitelky. Z toho je patrné, že se na tuto pozici mohla dostat i žena. V rámci náboženské tolerance došlo k úpravě výuky náboženství z toho důvodu, že na škole ne všechny dívky podléhaly katolickému vyznání. Z toho důvodu byl učitel Machotka v roce 1903/1904 pověřen

²⁵⁰ Tamtéž, s. 269-270.

²⁵¹ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign.19e80, pamětní kniha (1895–1906); inv. č. 113, sign.19e81, pamětní kniha (1907–1912); inv. č. 115, sign.30b1, pamětní kniha (1912–1940).

²⁵² AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign. 19e80, pamětní kniha (1895–1906), s. 4–5.

²⁵³ Tamtéž, s. 24.

výukou evangelicko-augsburského náboženství pro českou mládež obecných a měšťanských škol, evangelicko-helvétskému náboženství zase Lubomír z Tardy a mojžíšské (mosaické) náboženství bylo přípisem okresní školní rady ze dne 4. března 1901 svěřeno do péče rabínovi Mořici Fischerovi z Rokycan.²⁵⁴

Ve školním roce 1903/1904 do učitelského sboru patřili Elekta Válková jako řídící učitelka (zároveň i jako vyučující), katechetové Karel Vošáhlík a František Voříšek, Marie Březinová, Božena Čermáková, Františka Jehličková, Marie Engelthalerová, Růžena Šafaříková a Marie Jandová.²⁵⁵

V roce 1909 se složení pedagogů ustálilo v této sestavě: řídící učitelkou byla Elekta Válková, katechetou František Klus a Karel Lauba, učitelkami Marie Jandová, Eliška Němečková, Konstancie z Rieglerů, Barbora Jeníková, Amálie Fenclová, Marie Engelthalerová, Božena Černá, Eliška Čámská a Johana Kieswetrová.²⁵⁶

Tím, že v roce 1913 vznikla třetí obecná dívčí škola, sbor se rozdělil. O žákyně na druhé obecné škole na základě jmenování zemské školní rady pečoval učitelský sbor složený z Elekty Válkové, Konstancie z Rieglerů, Olgy Sakařové, Anny Vilímcové, Emilie Ebrlové, Antonie Vojtové, Elišky Čámské a Anny Mádrové.²⁵⁷ Vznikem dalších dvou zatímních poboček na Chodském náměstí se vytvořily nové pracovní pozice, na které nastoupily Anna Procházková ve funkci definitivní učitelky a Julie Rottová v pozici zastupující učitelky.²⁵⁸

Tab. 11: Pedagogický personál na druhé obecné škole pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918)²⁵⁹

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1895/1896	4	2
1905//1906	8	2
1910/1911	10	4 ²⁶⁰

²⁵⁴ Tamtéž, s. 91.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 97.

²⁵⁶ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 113, sign. 19e81, pamětní kniha (1907–1912), s. 198.

²⁵⁷ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 115, sign. 30b1, pamětní kniha (1912–1940), s. 40.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 41.

²⁵⁹ Tamtéž. Do mužské učitelské síly byl v tomto případě zahrnut i vyučující náboženství.

²⁶⁰ V tomto počtu byli zahrnuti všichni katechetové, kteří vyučovali různá náboženství, která se vyskytla na škole (např. katolické, mojžíšské aj.)

1915/1916	9	2
-----------	---	---

S nabytým poznáním, jak prospěšný je u školní mládeže pohyb, došlo úsilím města Plzně během roku 1899/1900 ke vzniku hřiště (ve prospěch spolku pro pěstování her školní mládeže), kterého dívky zdejší dívčí školy, ale i celkově školní mládež hojně využívaly k „zotavení svému“.²⁶¹ S tím souvisela žádost jednoty sokolské ze dne 3. ledna 1905, na základě které povolila Okresní školní rada v Plzni dne 6. února 1905 č. j. 146 dívkám školou povinným cvičit. Tělocvik směly provozovat ve středu a v sobotu v odpoledních hodinách od 16 hodin do 17 hodin v sokolovně za dozoru zvlášť proškolené učitelky Markéty Wachtlové.²⁶² Pro větší podporu tělesného zdraví výbor „spolku ku pěstování her české mládeže“ najal sportovní klub Plzeň za účelem her školní mládeže ještě další hřiště u sokolovny. Obě hřiště školní mládež (dívky a chlapci) využívala ve školním roce 1910/1911 ve stanovených dnech za dozoru vyučujících.²⁶³

Aby se předcházelo infekčním chorobám, nařídila zemská školní rada výnosem 24. prosince 1900 pod č. j. 49716 na základě svolení ministra kultu a vyučování provést důkladné vyčištění školních místností ve školních obcích, kde se nacházelo více než deset tříd. Z tohoto je jasné, že prevence ohledně zdraví žactva nebyla opomíjena a neustále se zdokonalovala. Přes vyvinuté úsilí dne 16. prosince 1903 zemřela žákyně Julie Březáková.²⁶⁴ Za účelem zkvalitňování zdravotní péče byl pro školní rok 1906/1907 jmenován okresním zastupitelstvem pro zdravotní dozor obecných a měšťanských škol městský lékař Adolf Wieser, který do nové služby nastoupil 1. října 1906.²⁶⁵ Jeho prvním úkolem byl boj proti spalničkám, kvůli nimž došlo k ukončení vyučování v 1. A i 1. B od 24. listopadu do 10. prosince a ve 2. B od 16. listopadu do 26. listopadu 1907.²⁶⁶ Za účelem zkoumání zdravotního stavu mládeže navštívili zdejší školu městský fyzik lékař Tomáš Hegner a městský lékař Vladimír Majer, kteří sem přišli 14. a 19. listopadu 1906 a také městský lékař pro školní zdravotnictví Adolf Weiser, který vykonal opakované návštěvy ve dnech 7. a 10. prosince 1906, 17. a 18. ledna 1907, 12. a 13. února, 9. a 11.

²⁶¹ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign. 19e80, pamětní kniha (1895–1906), s. 43–47.

²⁶² Tamtéž, s. 112; AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 113, sign. 19e81, pamětní kniha (1907–1912), pamětní kniha (1907–1912), s. 269–270.

²⁶³ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 113, sign. 19e81, pamětní kniha (1907–1912), pamětní kniha (1907–1912), s. 269–270.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 57.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 162.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 161.

března, 16. a 26. dubna a 24. a 27. května 1907.²⁶⁷ Prostřednictvím různých opatření se nákazám častokrát nezabránilo, v listopadu 1907 se znovu vyskytly spalničky a v důsledku toho se na přelomu listopadu a prosince nevyučovalo.²⁶⁸ Od školního roku 1907/1908 se v rámci zdokonalování komunikace mezi školou a rodiči zavedlo, že rodiče dětí školou povinných měli možnost dle stanovených úředních hodin navštívit lékaře, stejně tak žactvo, i učitelé.²⁶⁹ Nová epidemie spalniček řádila ve škole od 24. dubna do 3. května 1909. V tomto školním roce (přesně 30. listopadu 1908) zemřela žačka Marie Nádeníková.²⁷⁰

Školní lékař zvýšil své úsilí, kontroloval dvakrát měsíčně v postupných třídách a v pobočkách ulice Čelakovského.²⁷¹ I tak zemřely další dvě dívky: 9. října 1909 Anna Synáčová a 28. června 1910 Růžena Boudová.²⁷² Ve snaze eliminovat infekční choroby, které sužovaly nižší stupeň, v rámci prevence dne 28. listopadu 1912 pod č. j. 113316 hejtmanství nařídilo, že u dětí, kde proběhla spála, nebo v jejich rodinách, nesmějí chodit do školy bez svolení lékaře.²⁷³ Posledním úmrtím před první světovou válkou byla 9. června 1912 Marie Lepičové z 1. A.²⁷⁴

Ze zjištění školního lékaře, inspektora a dalších zainteresovaných osob stanovila okresní školní rada dne 21. října 1908 pod č. j. 10508 výši teploty ve třídách pro nadcházející nový školní rok (1909/1910) a ustanovila nový vyučující řád.²⁷⁵ Z toho lze usoudit, že soudobá společnost položila základy k hygienickým a zdravotním normám dle nabytých zkušeností během vývoje školství ze školních kontrol lékaře. Městský lékař Adolf Wieser prováděl každý měsíc zdravotní šetření formou prohlídek žákyň a dalším jeho úkolem bylo dohlížet na stav školních budov. Návod, jak měl postupovat, měl přesně definovaný. Dalším posunem ke zkvalitňování lékařské péče bylo zavedení vyšetřování očí odborným lékařem Muškou, který pracoval s Adolfem Wieserem. K cílům dosahovat

²⁶⁷ Tamtéž, s. 169.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 56.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 57–58.

²⁷⁰ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign. 19e80, pamětní kniha (1895–1906), s. 155.

²⁷¹ Tamtéž, s. 198.

²⁷² Tamtéž, s. 202.

²⁷³ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 115, sign. 30b1, pamětní kniha (1912–1940), s. 21.

²⁷⁴ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign. 19e80, pamětní kniha (1895–1906), s. 317.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 126.

u dívek stále lepší zdravotní odolnosti se na hřištích za dozoru vyučujících podporovaly organizované hry školní mládeže, které dívky navštěvovaly v jim určených hodinách.²⁷⁶

Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé slavnosti (habsburská jubilea, stromová slavnost), čímž nijak nevybočovala z dobového průměru. Pokud se slavnost uskutečnila ve školních prostorách, prostory byly náležitě vyzdobeny a žákyně slušně oblečeny.

Zájem místní školní rady o žactvo školou povinné neutuchal. Dne 28. března 1908 pod č. j. 704 oznámila, že vyjednala u městské dráhy lepší cenu jízdného pro školní děti (jednalo se o 40 hal. za deset lístků).²⁷⁷ Jelikož škola měla funkce nejen vzdělávací, ale i výchovnou, v rámci zkvalitňování komunikace školy s rodiči pořádala přednášky pro rodiče dívek ve dnech 10. a 24. května 1908 pod názvem „*Výchova uvědomělá*“.²⁷⁸

Ve snaze o další způsob prevence se od roku 1913 na hřištích opět uskutečňovaly za dozoru vyučujících hry školní mládeže, kterých se účastnilo až 4508 dívek (chlapců bylo 5046) čili souhrnně šlo o 9554 dětí školou povinných.²⁷⁹ Z celkového čísla je patrné, že dětí ve školách byl nadbytek a stálo velké úsilí pedagogů, aby vše zvládli. V tomto roce (1912/1913) se extrémně navýšil počet žákyň, kdy na začátku roku z původních 625 dívek vzrostl počet až na neuvěřitelných 707 žákyň.²⁸⁰

Školní rok 1914/1915 se již plně odbýval pod vlivem právě vypuklé první světové války. I když ve dnech od 13. do 15. září 1914 proběhl zápis, byli ve školní budově ubytovaní vojáci, takže se nevyučovalo. Teprve po jejich odchodu na frontu a úpravách prostor do původního stavu, byl zahájen školní rok převedením dívek do příslušných tříd.²⁸¹ Ne na dlouho: již brzy nato byla druhá obecní dívčí škola přemístěna do budovy třetí obecné dívčí školy v Čelakovského ulici, čímž došlo k rozdělení škol na dva typy („A“ a „B“). Škola „A“ byla ta, která zůstala ve vlastní budově a „B“ škola zase ta, u které probíhala výuka mimo vlastní prostory. Dle tohoto rozdělení příslušelo ke každému typu i konkrétní vyučování. U „A“ typu probíhala výuka v pondělí, ve středu a v pátek dopoledne, ale v úterý, ve čtvrtek a v sobotu až odpoledne. U „B“ typu byla výuka v pondělí, středu a pátek odpoledne, ale v úterý, čtvrtek a sobotu dopoledne. Jako u jiných škol i zde v tuto válečnou dobu byla výuka zkrácená na 45 minut o pěti vyučovacích

²⁷⁶ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 113, sign. 19e81, pamětní kniha (1907–1912), s. 269–270.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 61–62.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 63.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 30.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 29.

²⁸¹ Tamtéž, s. 80.

hodinách dopoledne, odpolední výuka měla jen čtyři vyučovací hodiny a dívky měly dvě desetiminutové a dvě pětiminutové přestávky. Ráno se začalo vyučovat v 8,00 hodin a končilo se ve 12,15 hodin, odpoledne od 13,00 hodin a konec byl v 16, 20 hodin. Změnou ve způsobu výuky a politickými a společenskými okolnostmi se zhoršilo chování dětí, ale školní docházka byla ucházející.²⁸²

Protože se stále více zdražovalo, veškeré finance v rodinách šly na živobytí a nezbyly na pokrytí školních potřeb. Pomůcky se proto zakupovaly z finančních rezerv, ale mnohdy to ještě nestačilo. V důsledku nedostatku potravin začaly být děti více nemocné. Protože nebylo možné splnit stanovené vyučovací osnovy kvůli krácené výuce a nepozornosti žákyň, do zkráceného rozvrhu se vtěsnaly jen nejdůležitější předměty, zatímco méně důležité se přestaly vyučovat (např. tělocvik, zpěv a psaní).²⁸³ Při vyučování například učitelé náboženství vzdávali úctu hrdinům, poraněným či padlým vojákům. Při zeměpisu byly zase žákyně seznámeny s místy a válečnými situacemi a v dějepisu bylo poukazováno na příčiny a následky válečných událostí. Tím vším se vyjadřovala úcta a lojalita k císaři a monarchii.²⁸⁴

Během roku byly vydávány různé výnosy, přípisy a nařízení Okresní školní rady v Plzni a okresním hejtmanstvím. Např. dne 18. září 1914 pod č. j. 1005 vyzvalo okresní hejtmanství a ředitelství škol k tomu, aby žactvo zahájilo sběr ostružinového listí náhražkou za čaj pro vojáky.²⁸⁵ V listopadu 1914 pod č. j. 8332 okresní školní rada oznámila nutnost zhotovovat zimní a další věci pro vojáky při vyučování ženských ručních prací či v lednu 1915 nařídila šetřit potravinami za podpory školy a popisovala, jaká má být výživa v době války. Dne 2. července 1915 oznámila správám a ředitelství škol nutnost přiřadit školní mládež k hospodářským pracím.²⁸⁶

Jak bylo zmíněno, děti musely o prázdninách pomáhat v hospodářství, dívky pletly nátepníky, ponožky, nákotnice, šály a další věci pro vojáky či zhotovovaly papírové vložky do bot pod vedením literních a industriálních učitelek.²⁸⁷ Učitelský sbor se angažoval a odváděl nemocnici Nad Hamburkem 1 % tzv. základního služného každý měsíc, což činilo 8 K 60 h, jednotliví členové sboru odevzdávali dary a příspěvky do vojenských nemocnic. Jednalo se o košile, zimní prádlo, spodky, vlněné ponožky,

²⁸² Tamtéž, s. 107–108.

²⁸³ AMP. 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 115, sign. 30b1, pamětní kniha (1912–1940), s. 109–111.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 112.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 84.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 96–102.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 113.

pomeranče, víno a jiné.²⁸⁸ I přes nepřízeň doby, byl zachován školní harmonogram a život: docházelo k rozšiřování školního inventáře, knihovny, plynuly dary dobročinných spolků a nepřestávaly se podporovat školní hry. Navíc se zavedlo ve zvýšeném měřítku vybírání finanční hotovosti prostřednictvím školních slavností (např. při Dětské dnu).²⁸⁹

Druhý válečný školní rok 1915/1916 začal 16. října roztríděním dívek do tříd. O žákyně pro tento rok pečovali Elekta Válková (řídící učitelka), František Králík a Stanislav Kotek (katechetové), učitelky Olga Sakařová, Eliška Čámská, Antonie Vajtová, Konstancie z Rieglerů, Julie Rottová, Ludmila Pallová, Anna Procházková a Anna Alblová.²⁹⁰ Během školního roku se navýšil počet úmrtí žákyň. Z dochovaných informací nebylo možné zjistit, z jakých příčin skonal tři žákyně této školy. Jednalo se o Julii Kudrovou, Marii Zýkovou a Ludmilu Kulhánkovou.²⁹¹ V tomto roce se o podporu hlásilo větší množství žákyň, proto správa rady vyhotovila dne 12. listopadu 1915 seznam žákyň, které měly být obdarovány obuví od Krejcarového spolku. Také Jednota paní a dívek nepřestala v dobročinných aktivitách a obdarovala sociálně slabé žákyně obuví a místní školní rada oznámila, že bude opět udělovat pro chudé dívky jídlo formou polévek a chleba, a ještě k tomu jim věnovala finanční obnos na nákup školních pomůcek.²⁹²

Dne 21. listopadu 1916 byla oznámena zpráva o skonu vladaře Františka Josefa I., proto se v rámci uctění jeho památky ten den nevyučovalo. Ještě jednou se nevyučovalo v den jeho pohřbu (30. listopadu) a 2. prosince se sloužily smuteční bohoslužby.²⁹³ S obměnou na trůně se 27. dubna 1917 začaly slavit jmeniny císařovny Zity a 17. srpna 1917 začaly oslavy narozenin (17. srpna 1887) a prvního výročí nástupu císaře Karla I. na trůn. Jelikož měl císař František Josef I. heslo „*Vše pro dítě*“, tak císařovna Zita iniciovala heslo „*Týden ochrany kojenců*“, kdy v týdnu od 9. května byla pořádána sbírka, jejíž výtěžek byl darován na humanitární účely.²⁹⁴ Navzdory válce neustal chod na školách a s ním vázané kontroly výuky a školních pomůcek, které provedl inspektor Josef Kobza 25. září a 21. května. I tento rok bylo zaznamenáno úmrtí několika žákyň, jakými byly Marie Lažanská a Marie Straková. Protože si místní školní rada byla

²⁸⁸ Tamtéž, s. 114.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 118–119.

²⁹⁰ Tamtéž, s. 140.

²⁹¹ Tamtéž, s. 162.

²⁹² Tamtéž, s. 158.

²⁹³ Tamtéž, s. 167.

²⁹⁴ Tamtéž s. 169.

vědoma nutnosti pomoci nemajetným dívkám, ochotně přispěla vyšší finanční částkou na školní pomůcky.²⁹⁵

Čtvrtý válečný rok 1917/1918 se zpočátku odvíjel pod vlivem stanného práva, které bylo vyhlášeno 14. srpna 1917 v Plzni, Skvrňanech, Lobzích, Doudlevcích a v Doubravce z důvodu rabování obchodů hladovějícími. Po zklidnění celé situace došlo k jeho zrušení 29. září. Školní rok byl zahájen 18. září.²⁹⁶ Protože v tomto válečném roce dolehla bída a nedostatek všeho na veškeré obyvatelstvo, tudíž i na děti, zřídila místní školní rada a spolek České srdce v Plzni při školách útulky pro školní mládež, které se nacházely na Karlovarské třídě (pro severní obvod), v Kamerále (pro jižní a západní obvod) a u nádraží (pro východní obvod). Sociálně slabé žactvo zde našlo teplé útočiště za dozoru učitelů od 8. hodiny ranní do 17. hodiny odpolední a také se zde dostávalo oblečení.²⁹⁷ Chod školy prověřily inspekce inspektorem Josefem Kobzou, poslední návštěvu provedl 16. ledna 1918.²⁹⁸

Ve školním roce 1918/1919 došlo k ukončení první světové války, rozpadu státního útvaru Rakouska-Uherska a ke vzniku nových nástupnických států, ke kterým se řadil i vznik Československé republiky (28. října 1918). Při opětovném zahájení vyučování 5. listopadu 1918 bylo ve škole oslaveno zřízení samostatného českého státu a dívkám byl vysvětlen „*veliký historický okamžik*“, kdy bylo 8. listopadu vzpomenuo na bitvu na Bílé hoře.²⁹⁹

4.2.3. Třetí obecná škola pro dívky v jižním obvodu

Druhá obecná dívčí škola v jižním obvodu byla přípisem okresní školní rady ze dne 29. října 1913 pod č.j. 7696 rozdělena na dvě samostatné dívčí školy. Nově vzniklá třetí obecná dívčí škola v jižním obvodu a byla umístěna v najaté budově v Čelakovského ulici č. 1 s platností od 15. listopadu 1913. Čítala čtyři definitivní třídy s jednou zatímní pobočkou pro pátou třídu.³⁰⁰ Pro výuku žákyň byly na tuto školu vybrány Marie Jandová jako definitivní učitelka první třídy a souběžně i jako zatímní řídicí učitelka, Marie Engelthalerová do profese definitivní učitelky první třídy, Anna Fastová jako zatímní

²⁹⁵ Tamtéž, s. 179.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 208.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 214.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 211.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 249.

³⁰⁰ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy na Dukelské dráze na Doudlevecké třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 3–4.

učitelka druhé třídy, Barbora Jeníková také jako zatímní učitelka druhé třídy a Rudolfa Strnadová také jako zatímní učitelka druhé třídy.³⁰¹ K činnosti školy se v archivním fondu nedochovala první pamětní kniha, druhá byla založena až rokem 1925.

4.3. Východní obvod – obecné dívčí školy

4.3.1. První obecná škola pro dívky ve východním obvodu

V roce 1876 byla podána žádost o zřízení obecné školy pro dívky a pro chlapce na Východním Předměstí, které se rozrůstalo nezvyklým tempem. Tyto záležitosti se vyřešily od školního roku 1876/1877 tak, že do najaté budovy byla umístěna jedna paralelka první třídy obecné dívčí školy z Kamerálu a paralelka první obecné chlapecké školy Pod Saským mostem.³⁰² Rozmístění těchto škol bylo následující: „Školy obvodu zdejšího umístěny takto: škola chlapecká v domě čís. 3 v Klicperově ulici, škola dívčí v domech čís. 5 a 7 v ulici Wenzigově; v školním roce 1886/1887 najata jedna místnost v domě v Železniční ulici čís. 2 a jedna dokonce až v Nepomucké třídě čís. 5. Všecky tyto místnosti byly zcela nevhodné, to obec dobře uznávala, nemohla si však pomoci“.³⁰³

Ještě předtím, dne 15. ledna 1885, okresní školní rada rozhodla, že nová budova dívčí školy i chlapecké školy budou separátně obsahovat ředitelnu, sborovnu, kabinet, deset tříd a byt školníka. Dále se dohodli na tom, že budou mít společnou zimní tělocvičnu s kaplí.³⁰⁴ František Pecháček pro tuto první obecnou školu pro dívky usilovně vyjednával s ředitelstvím privátní železné dráhy Plzeňsko – Břeženské (Chomútovské) koupil pozemku za hostincem U Města Hamburku. Nakonec se se stavbou školní budovy začalo v roce 1886 na Pražském Předměstí a prováděli ji stavitelé Kůželovský a Kottek z Roudnice nad Labem pod dozorem městského rady Karla Doubka. Vrchním řízením stavby byl pověřen Emanuel Štěpánek, který byl vrchním městským inženýrem, plány vytvořil městský inženýr František Auer. Stavbu měla na starosti stálá stavební komise složená z Karla Doubka, Emanuela Štěpánka a civilního inženýra Karla Veselého.³⁰⁵ Trvalo celých pět let (do 1887), než byla stavba zrealizována.³⁰⁶ Novému vzdělávacímu

³⁰¹ AMP, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 115, sign. 30b1, pamětní kniha (1912–1940), s. 39–40.

³⁰² BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy Nad Hamburkem* (1887–1962), Inventář, [Plzeň] 1964, s. 1.

³⁰³ AMP, I. obecná dívčí škola Plzeň – východní obvod, inv. č. 47, sign. 16c140, pamětní kniha (1887–1946), s. 1.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 28.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 59.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 57.

ústavu ve Východním Předměstí se začalo říkat „*Nad Hamburkem*“.³⁰⁷ Kolaudace byla provedena 16. července 1887 a dne 19. září proběhlo vysvěcení nové školy za účasti místodržitelského rady Emila Jandy, náměstka purkmistra Karla Houšky, školního inspektora Juliuse Korába, městského radního Václava Petáka, zemského a říšského poslance Josefa Krofty a mnoha dalších. Školnicí se na této škole stala Anna Nohavcová.³⁰⁸ Dalším výnosem zemské školní rady ze dne 22. března 1888 pod č. j. 35799 došlo následkem rychlého demografického růstu dětí a předměstí k rozdělení obecné školy na dívčí a na chlapeckou.³⁰⁹

4.3.2. Druhá obecná škola pro dívky ve východním obvodu

Další dynamický růst předměstí přinutil městskou správu k úsilí zřídit další školu především v části Petrohradu (Pražského Předměstí), která byla oddělena železničním náspem a vyznačovala se špatnou přístupností. V roce 1895 došlo výnosem zemské školní rady k rozdělení obecné dívčí školy ve východním obvodu na dvě školy, čímž vznikla druhá obecná dívčí škola pro východní obvod. Ta byla nejprve umístěna v soukromém domě a později se od 1. září 1908 přestěhovala do nové školní budovy, která byla původně zbudována v Houškově ulici též náměstí Odborářů (týkala se chlapecké školy) a v Jabloneckého ulici (týkala se dívčí školy).³¹⁰

Tab. 12: Návštěvnost druhé obecné školy pro dívky ve východním obvodu (1907/1908–1918)³¹¹

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1907/1908	699	634
1912/1913	?	586
1917/1918	481	470

³⁰⁷ Název byl odvozen podle jména hostince U Města Hamburku, který se nacházel pod školou.

³⁰⁸ Tamtéž, s. 77–79.

³⁰⁹ BĚLOHLÁVEK, *Školy Nad Hamburkem (1887–1962)*, s. 1.

³¹⁰ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy na Mikulášském náměstí v Plzni (1895–1958)*. Inventář, [Plzeň] 1966, s. 1.

³¹¹ AMP, 15. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola dívčí, východní obvod, inv. č. 117, sign. 19e45, pamětní kniha (1907–1926).

Z důvodu přeplnění tříd se nově dne 11. listopadu 1907 otevřela zatímní pobočka při druhé třídě, ve které vyučovala Marie Zajíčková na pozici zatímní učitelky. Školní rok 1907/1908 začal obměnou učitelského sboru, protože byl přeložen katecheta Tomáš Vondrášek a na jeho místo nastoupil páter František Šeda z Křimic, který pak 6. listopadu 1907 školu také opustil, načež bylo náboženství v šestých třídách podpůrně vyučováno učitelkami a výpomocnými katechety Bedřichem Köhlerem a J. Krátkým.³¹² Po ustálení učitelského sboru zde vyučovali Vilém Vaníček, který paralelně zastával funkci řídicího učitele, Anna Kalinová, Božena Štěrbová, Růžena Petáková a Štenclová (od 24. října 1907 do 8. února 1908), Anna Mikšovská, Marie Špičková, Marie Pechová, Marie Zajíčková (od 11. listopadu 1907 do 4. července 1908), Bohumila Weissová, Konstancie z Rieglerů, Eliška Kunzlová a Emílie Ebertová. Ručním pracím dívky vyučovaly literní učitelky, výuku německého jazyka měli na starosti Vilém Vaníček, Bohumila Weissová, Marie Špičková, Eliška Kunzlová a Josefa Bosáková.³¹³

Díky neustálému populačnímu růstu měla škola ve školním roce 1908/1909 pět postupných tříd, čtyři definitivní a tři zatímní pobočky. Všechny deset tříd bylo umístěno ve vlastní budově, ale dvě třídy (týkalo se 1. C a 2. C) byly v najatém domě v Božkovské ulici č. 397 a jedna zatímní pobočka první třídy byla převedena ke třetí třídě.³¹⁴ V tomto roce v učitelském sboru působili: Vilém Vaníček jako řídicí učitel, katecheta František Bukovský, v profesi učitelek zde byly Konstancie z Rieglerů, Anna Mikšovská, Bohumila Weissová, Marie Špičková, Marie Pechová, Růžena Petáková, Aloisie Doležalová, Anna Plívová, Marie Kostlivá, Marie Kutílková a Ludmila Palová. Ženským ručním pracím vyučovaly literní učitelky.³¹⁵ V rámci zdokonalování výuky a výchovy dívek probíhaly učitelské porady. Během roku jich bylo uspořádáno celkem deset na různá témata, jakým byly např. výchova přírodou, nebo vyučování kreslení, němčiny a vyučovacím jazyku.³¹⁶

Dne 18. září 1911 se konstatoval dosud nevídaný jev – nedostatek žákyň. Proto se na základě výnosu okresní školní rady z 3. října 1911 a zemské školní rady z 19. října téhož roku zrušila jedna zatímní pobočka při druhé třídě a zatímní učitelka Anna Rillová

³¹² Tamtéž, s. 1–2.

³¹³ Tamtéž, s. 3.

³¹⁴ Tamtéž, s. 25–27.

³¹⁵ Tamtéž, s. 29.

³¹⁶ Tamtéž, s. 34.

musela být přeložena.³¹⁷ V důsledku toho na škole fungovalo pět postupných tříd, čtyři definitivní třídy a dvě třídy jako zatímní pobočky.³¹⁸

Tab. 13: Pedagogický personál na druhé obecné škole pro dívky ve východním obvodu (1907/1908–1918)³¹⁹

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1912/1913	12	3
1917/1918	10	3

Aby mohly dívky plnit své školské povinnosti, musely být zdravotně způsobilé, proto se na škole prováděly každý měsíc zdravotní prohlídky školním lékařem Weiserem. Tím se docílilo podchycení případných nakažlivých nemocí.³²⁰ Přes usilovnou péči se v roce 1908/1909 nedařilo vymýtit spalničky a spálu. Další nemocí byla tuberkulóza. Na ni o prázdninách zemřela žákyně 5. C Smotáková Magdalena a na zápal mozkových blan žákyně 1. A Vilemína Honzlová.³²¹ Ani horlivější zájem školních lékařů nezajistil jejich zdraví, a tak během následného školního roku 1909/1910 zemřely další tři žákyně. Šlo o Jindřišku Valentovou z první třídy a Jaroslavu Vlnářovou a Karolínu Geigrovou ze čtvrté třídy.³²² Neveselý trend úmrtnosti pokračoval v dalším roce 1910/1911, protože došlo k opětovným úmrtím, která se týkala Julie Pechové ze 4. B a Boženy Dudkové z 2. A.³²³ V tomto případě nebylo možné zjistit, na jakou příčinu skonal tyto žákyně. Ani v dalším roce 1911/1912 tento stav nepřestával, ze žactva skonal další čtyři žákyně, jakými byly Helena Vacková z 1. B, Anna Kuthanová ze 2. B, Růžena Edrová ze 4. A a Anna Zíbová z 5. C. Z dostupných informací nebylo možné zjistit, na které onemocnění žáčky zemřely. Po pečlivém sledování zdravotního stavu všech dívek přesto došlo v roce 1913 k jednomu skonu. Na tzv. ochrnutí srdce zemřela žákyně 3. A Jaroslava Kubernatová.³²⁴

Vylepšit zdraví žactva pomáhaly v jarních měsících celodenní vycházky. Ty se nejprve uskutečňovaly v okolí školy, poté žákyně spolu s třídními učitelkami podnikaly

³¹⁷ Tamtéž, s. 77.

³¹⁸ Tamtéž, s. 79–84.

³¹⁹ Tamtéž. Do celkového počtu mužských sil byli započtení i učitelé náboženství (katechetové).

³²⁰ Tamtéž, s. 5.

³²¹ Tamtéž, s. 32–35.

³²² Tamtéž, s. 47–56.

³²³ Tamtéž, s. 71.

³²⁴ Tamtéž, s. 88.

celodenní výlety např. na Radyni.³²⁵ Další alternativou bylo během roku 1914 vyslat čtyři žákyně zdejší školy Spolkem na podporu chudé české mládeže v Plzni během prázdnin na zotavenou do Chocenic u Blovic. Je pravděpodobné, že zde byly položeny základy dětských ozdravných táborů, které se praktikovaly za účelem zotavení dětí, když nebyly zdravotně způsobilé či pocházely z prostředí, které jim nevyhovovalo. Dívkám tato opatření prospívala nejen tělesně, ale i po stránce vzdělávací, poněvadž si při nich procvičovaly a doplňovaly učivo přírodopisu a zeměpisu.³²⁶

Kromě zdravotní péče bylo na školách postaráno o sociálně slabé žákyně, aby mohly relativně pokojně plnit školní docházku a s ní spojené povinnosti. Na škole se angažovaly dobročinné spolky, jakým byl např. Krejcarový spolek, který věnoval chudým dívkám 28 párů bot a 45 K na školní pomůcky. Jednota paní a dívek podporovala 20 žákyní oblečením, místní školní rada jim věnovala na školní pomůcky 80 K a městská rada přispěla na školní učebnice 60 K a na pomůcky k výuce ručních prací též 60 K. Dále z nadace Anny Mikolecké byla jedna žákyně ošacena. Jiné sdružené spolky na Pražském Předměstí přispěly dívkám ke zlepšení jejich životní situace 8 páry střevíců, smíchovská obec zase věnovala dva páry bot. Příspěvky nebyly jen materiální a finanční, ale jednalo se také o jídlo. Např. spolek Družstvo pro obecnou kuchyň poskytoval 12 žákyním po čas zimy polévku a chléb. Městská rada věnovala 60 chudým dívkám zdarma vstupenky na městskou plovárnu.³²⁷ Bylo zřejmé, že docházelo ke zlepšení životní úrovně zaměstnanců škol a dětí školou povinných, protože v úřednickém listu č. 8 z 1907 byla poskytnuta „sleva na c. k. státních drahách pro osoby učitelské a žákovstvo“.³²⁸

Rozšiřování školního inventáře a pomůcek bylo důležité pro zkvalitnění výuky žákyň, proto sem okresní školní rada věnovala obrazy Vídně, vodopádu Niagary, vtoku Vltavy do Labe, pralesa na Šumavě, sokola, poštolky aj. Do žákovské knihovny přispěla 31 kusy knih a tzv. cvičebnicemi v počtu 40 kusů.³²⁹

Obyvatelé Rakouska-Uherska (ale i školy) měli pevně stanovená data svátků týkajících se rakousko-uherské státnosti, proto je museli povinně dodržovat. Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé festivity (habsburská jubilea, stromová slavnost), čímž nijak nevybočovala z dobového průměru. Tyto slavnosti byly

³²⁵ Tamtéž, s. 91–98.

³²⁶ Tamtéž, s. 112.

³²⁷ Tamtéž, s. 7.

³²⁸ Tamtéž, s. 16.

³²⁹ Tamtéž, s. 5.

důležité, protože se při nich projevovala loajalita mocnáři a celé dynastii.³³⁰ Platí to i o dni 19. dubna 1913 oslavené památce vydání pragmatické sankce, jejíž význam měli učitelé dívkám ozřejmit (kdo ji vydal, jak byla všemi národy v říši i evropskými státy přijata a jaký význam měla pro habsburskou dynastii).³³¹

Nadřízené úřady vyžadovaly kontroly škol, proto se na školní inspekci vypravil inspektor Vendelin Weinzettel v prosinci 1908 a v červnu 1909, aby zkontroloval stav výuky, školní inventář, pamětní knihu a stav školní budovy. Církev si nikdy neodpustila vynechání dozoru, proto se ke kontrole náboženství dostavil v měsíci březnu 1909 dozorce, kterým byl knížecí arcibiskup František Pilný.³³² Při svém odchodu vyjádřil svoji spokojenost za dobře odvedenou práci.

Nastupující nový školní rok 1914/1915 začal obavami, protože již probíhala první světová válka a také řídicí učitel Vilém Vaníček nemohl nastoupit pro nemoc do své funkce (zemřel 31. ledna 1915 a jeho pohřeb byl významnou událostí), proto ho zastoupila nejprve prozatimně a na základě výnosu okresní školní rady ze dne 22. února 1915 pod č. j. 1199 definitivně nejstarší členka učitelského sboru Augusta Rozsypalová.³³³ Zápis dívek se konal ve dnech 16., 17. a 18. září, ale pravidelné vyučování začalo až 16. října, protože na Mikulášském náměstí bylo ubytováno vojsko. Tato prodloužená doba nevyhovovala rodičům i dětem, proto správa školy svolala žákyně vyšších tříd, aby se mohly denně střídat ve dvou najatých místnostech v soukromém domě v Radyňské ulici. Zde dívky ještě před zahájením vyučování pod dozorem učitelek vyráběly pro vojáky 150 šál a 150 párů nátepníků, které předaly vojenskému velitelství 35. pluku v Plzni.³³⁴

Některé školní budovy zůstaly po zahájení školního roku vyčleněny pro vojenské potřeby, proto se muselo žactvo přemístit do náhradních prostor. Z toho důvodu sem byla přemístěna obecná dívčí škola ze západního obvodu, poněvadž jejich škola sloužila jako nemocnice. Následkem toho začalo střídavé vyučování, které trvalo jen do 30. listopadu 1914. Z rozhodnutí okresní rady byla školní budova užita jako tzv. druhá záložní nemocnice. Šlo o to, že se žákyně od druhé třídy měly střídat v docházení do dvou místností v Radyňské ulici, ale také se měla alespoň každá třída sejít dvakrát v týdnu za účelem tzv. cupování a háčkování pro vojáky, přičemž později bylo několik košů cupaniny předáno lékaři z této záložní nemocnice. Další žákyně pak vyrobily např. 80

³³⁰ Tamtéž, s. 21–24.

³³¹ Tamtéž, s. 88.

³³² Tamtéž, s. 25–27.

³³³ Tamtéž, s. 126.

³³⁴ Tamtéž, s. 117

kukel a 86 párů nátepníků, nebo s pomocí učitelky shromažďovaly potraviny, čokoládu, cigarety či tabák.³³⁵ Uvedené věci se shromažďovaly v Plzni do sběrný darů na purkmistrovském úřadě. Až 7. ledna 1915 místní školní rada rozhodla, že druhá obecná škola pro dívky má být za účelem střídavého vyučování přesunuta na třetí obecnou dívčí školu ve východním obvodu v Houškově ulici.³³⁶ Protože se školní rok zahájil později a výuka byla zkrácená na 45 minut a byla poněkud chaotická (ve stejných místnostech se totiž denně střídaly dvě školy), pozornost vyučujících se zaměřila pouze na čtení, psaní, mluvnici, pravopis a počítání. V obvyklých předmětech se opakovalo, došlo k omezení zpěvu a tělocviku a ve vyšších třídách byl omezen krasopis.³³⁷

Po čas války se na školách vystupňovala lojalita k císaři a celé monarchii, která byla zřetelná v době oslav jmenin Františka Josefa I. (4. října) a 2. prosince 1914 při oslavě jeho 66. výročí nastoupení na trůn.³³⁸

Následkem války se zvyšovala absence žaček – jejich matky musely mnohdy shánět potraviny na venkově.³³⁹ Podpora sociálně slabé mládeže během roku 1914/1915 probíhala, ale v omezeném měřítku.³⁴⁰ V humanitární činnosti dívky za tento školní rok přispěly pro vojáky upletenými či uháčkovanými výrobky ve výši 150 kusů šál, 236 páry nátepníků, 33 kusy kukel (vlnu k těmto výrobkům zakoupil učitelský sbor za 175 korun), dále zhotovily 3500 papírových vložek a 600 párů ponožek též z papíru. Pro druhou záložní nemocnici na Mikulášském náměstí zajistil učitelský sbor 200 kusů nového prádla a věnoval jí šest polštářů. Žákyně zase přinesly obnošené prádlo (50 ks) a také polštáře (3 ks), nebo vyrobily 38 párů ponožek či členové sboru občas přispívali do nemocnice i jídlem. Dále nemocnici Nad Hamburkem přispíval učitelský sbor 1 % ze svého základního služného, což činilo 12 K. Pro polské uprchlíky zase žákyně přinesly obnošené prádlo (hlavně pro děti) a učitelé přispěli také finanční výpomocí ve výši 24 korun. Také Červenému kříži se odvedla finanční hotovost ve výši 50 korun.³⁴¹

Ve druhém válečném roce 1915/1916 školní budova sloužila stále jako druhá záložní nemocnice, proto zůstala přidělena ke třetí obecné dívčí škole ve východním obvodu a organizačně probíhalo vše stejně jako v uplynulém školním roce

³³⁵ Tamtéž, s. 118.

³³⁶ Tamtéž, s. 119.

³³⁷ Tamtéž, s. 120.

³³⁸ Tamtéž, s. 121.

³³⁹ Tamtéž, s. 129.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 133.

³⁴¹ Tamtéž, s. 135–136.

(1914/1915).³⁴² Stav zůstal nezměněn, škola měla pět postupných tříd, čtyři definitivní pobočky a jednu zatímní pobočku.³⁴³

Během roku 1916/1917 se zvýšila podpora sociálně slabých dívek. Žákyně školy se hojně zapojovaly do humanitární pomoci např. prodejem pohlednic. Výtěžek z prodeje byl věnován ve prospěch raněných vojáků či sirotků po padlých vojínech. Dále uskutečnily sběr ovocných a zeleninových konzerv nemocnicím a pro vojáky a shromažďovaly jídlo.³⁴⁴ Během třetí válečné půjčky, které se v listopadu 1915 zúčastnili členové učitelského sboru, zakoupili úpisy v hodnotě 1500 korun. Žákyně se též podílely, byť v menší míře. Později se rozhodlo, aby se úpisy staly majetkem školy pro zřízení fondu pro chudé žákyně, do kterého by plynuly úroky.³⁴⁵

Třetí válečný školní rok 1916/1917 se nesl ve stejných provozních a organizačních intencích jako předešlé dva, čtyřhodinové vyučování probíhalo v pondělí, ve středu a v pátek pokaždé odpoledne v délce 45 minut, ale v úterý, ve čtvrtek a v sobotu dopoledne bylo pětihodinové. Novou změnou ve výuce bylo nařízení ministerstvem kultu a vyučování ze dne 19. července 1916, aby se z vyučování vyloučily na obecných a měšťanských školách dosud užívané české čítanky, které měly nahradit nově vydané trojdílné čítanky. První díl měl sloužit pro druhé a třetí třídy a druhý díl pro čtvrté a páté třídy. Na začátku školního roku byl z knihoskladu v Praze vydán jen první díl nových čítanek. Následně bylo na škole rozhodnuto školním inspektorem Josefem Kobzou, aby se používalo místo čítanek „*Biblické dějpravy*“ a „*Kostelních zpěvníků*.“ Teprve až v prosinci měly žákyně správné učebnice.³⁴⁶ Zásob sešitů a papíru byl nedostatek, proto každý musel s nimi šetřit. I když měl učitelský sbor do konce 15. července naplánovaný učební plán, došlo 27. června 1917 k nařízení ukončit výuku dříve, proto byla skončena ke dni 30. června 1917.³⁴⁷

Během válečného roku 1917/1918 na všechny lid dolehlo neštěstí, bída, hlad a nemoci.³⁴⁸ Vrcholil nedostatek všech životních potřeb, tudíž i ošacení a obuvi, proto veškeré dobročinné spolky se snažily pomoci chudé mládeži ve všech ohledech.³⁴⁹

³⁴² Tamtéž, s. 137–138.

³⁴³ Tamtéž, s. 141.

³⁴⁴ Šlo např. o 1 homolí cukru, 5 kg kostkového cukru, 2 kg cukrového pečiva, krabici čaje, láhev rumu, láhev koňaku, 3 kg vařeného ovoce, 30 kg jablek, 5 kg ořechů, vejce, vánočku a další. Srov. Tamtéž, s. 149–150.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 150.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 153–154.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 155.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 178.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 182.

Na podzim roku 1918 se změnilo mnohé. Došlo k rozpadu Rakouska-Uherska, ukončení první světové války a vzniku nástupnických států, mezi které patřil i nově vzniklý československý stát (28. října 1918), jenž byl následovně vyjádřen: „*Již k poledni jako bleskem rozšířila se zpráva po celé Plzni a ve chvíli, jakoby vše připraveno bylo, halí se Plzeň v bíločervených barvách, v barvách Slovenských a v barvách čtyřdohody. V radostném spojení rostou zástupy lidstva, jakoby z dlažeb vyrůstaly, ulice i náměstí se rychle plní, druh druhu radostně tiskne ruce, lid na setkání se objímá a v šťastném vzrušení hlasem radostným volá: Jsme svobodni! Nejsme více otroky!*“³⁵⁰

4.3.3. Třetí obecná škola pro dívky ve východním obvodu

Výnosem zemské školní rady ze dne 22. června 1905 vznikla třetí obecná dívčí škola pro východní obvod. Škola byla nejprve umístěna v soukromých domech ve Sladkovského ulici a v Houškově ulici, ale téměř o 20 let později (1923) se přestěhovala do nové Masarykovy budovy, kde fungovala souběžně s chlapeckou školou.³⁵¹ Její pamětní kniha se pro první etapu existence školy bohužel nedochovala, k dispozici je až následná, začínající rokem 1923.

4.4. Západní obvod – obecné dívčí školy

Škola vznikla rozdělením Plzně do čtyř městských obvodů.³⁵² Západní obvod byl vymezen na severu řekou Mží a východně Dominikánskou ulicí, Divadelní ulicí, promenádou a jižně severní stranou Husovy třídy.³⁵³ Poněvadž se Plzeň neustále rozrůstala a každoročně se zvyšoval počet žáků, došlo také na další dělení školy a vzniku nových škol, které byly porůznu umístěny.³⁵⁴ Z důvodu nedostatku prostor byly původně všechny třídy do 17. listopadu 1891 umístěny v budově v Komenského ulici a v domě u

³⁵⁰ Tamtéž, s. 194–197.

³⁵¹ KALSEROVÁ, Jana, BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné školy chlapecké a dívčí na Jiráskově náměstí (1903–1962), sdružený inventář*. Inventář, [Plzeň] 1971, s. 3–4.

³⁵² BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné a měšťanské školy na Husově náměstí a v Tylově ulici v Plzni (1881–1953)*. Inventář, [Plzeň] 1967, s. 1.

³⁵³ AMP, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 72, sign. 25d44, pamětní kniha (1882–1910), s. 7.

³⁵⁴ BĚLOHLÁVEK, *Obecné a měšťanské školy na Husově náměstí a v Tylově ulici v Plzni (1881–1953)*, s. 1.

„*Města Vídně*“.³⁵⁵ Nová škola pod názvem První obecná dívčí škola v Plzni pro západní obvod byla umístěna v budově v Komenského ulici. Protože prostory školy nevyhovovaly, došlo v roce 1900/1901 ke zbudování nové školy na Husově náměstí.³⁵⁶

Na stavebních plánech se podílel vrchní inženýr František Auer, stavbu pak dozorovali stavitelé bratři Paškové. Budova byla dvouposchod'ová, měla separátní vchod pro chlapce a pro dívky. Uvnitř bylo navrženo deset učeben určených pro hochy a deset pro dívky. Dále každá škola (chlapecká a dívčí) měla mít svoji sborovnu, ředitelnu a kabinety, přičemž tělocvičnu měli společnou (šatnu měli oddělenou jak chlapci, tak dívky). K budově byla ještě přičleněna opatrovna s učebnou a hernou.³⁵⁷ Protože se dbalo na zdraví a osvětu, byla nová školní budova navržena dle přísných kritérií školního řádu. Zbytek stavebního pozemku byl upraven na školní zahradu a byla zde vytvořena studna s pitnou vodou, která „*zvláštním přístřeškem proti znečišťování jest chráněna*“.³⁵⁸

Dne 23. září 1900 došlo za veliké slávy ke svěcení zbrusu nové školy, při kterém nechyběly vážené osobnosti Plzně, jakým byli purkmistr Peták, arciděkan páter Herold, školní inspektor Weger, členové okresní školní rady, zastupitelé okresu a obchodní komory a zemských úřadů, dále ředitelé středních škol, odborných škol, českých a německých škol.³⁵⁹

Tab. 14: Návštěvnost první obecné školy pro dívky v západním obvodu (1882–1918)³⁶⁰

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1882	300	?
1887/1888	420	413
1892/1893	445	?
1897/1898	475	?
1902/1903	516	502

³⁵⁵ AMP, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 72, sign. 25d44, pamětní kniha (1882–1910), s. 74–78.

³⁵⁶ BĚLOHLÁVEK, *Obecné a měšťanské školy na Husově náměstí a v Tylově ulici v Plzni (1881–1953)*, s. 2.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 132.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 133.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 134–135.

³⁶⁰ AMP, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 72, sign. 25d44, pamětní kniha (1882–1910); tamtéž, inv. č. 73, sign. 25d45, pamětní kniha (1911–1936).

1907/1908	535	549
1912/1913	545	531
1917/1918	422	362

Pro tuto školu byl do funkce školního dozorce zvolen František Částek, bývalý okresní inspektor a ředitel reálného gymnázia.³⁶¹ Dne 24. srpna 1882 místní školní rada ustanovila řídícím učitelem Josefa Rybu, ale okresní školní radou byl zvolen o dva dny později (26. srpna.) Až obdržením dekretu od zemské školní rady ze dne 27. září 1882 pod č. j. 22371 získal definitivní jmenování. V profesi učitelek působily Marie Hyláková a Ludmila Helmhackerová, Kateřina Křistolová a Ludmila Autratová. Katechetou byl jmenován páter Šimon Mathauser, který byl souběžně i katechetou na chlapeckém ústavu.³⁶²

V březnu 1884 podal řídící učitel žádost o povolení paralelní třídy pro první třídu s platností od následujícího školního roku 1884/1885, která byla následně kladně vyřízena. Bohužel se ale vyskytly organizační problémy, které toto znemožnily. K uskutečnění celé záležitosti došlo až k 1. lednu 1885 a místní školní rada pro paralelku vyčlenila místnost, která se nalézala v obecním domě na Palackého náměstí č. 6 v prvním patře. Bohužel se opět vyskytly organizační potíže v učitelském sboru a dívky neměl kdo vyučovat, proto se počkalo s otevřením paralelky do 1. května 1885. K výuce nastoupila Marie Jandová. Pro vyučování ručních prací byly od třetí třídy pověřeny všechny učitelky, které měly na starost veškeré žákyně svých tříd. Protože „*vyučování to bylo velmi namáhavé, a při vši pili nedocílilo se žádoucího výsledku,*“ od 1. ledna 1886 se zřídilo místo pro učitelku ručních prací.³⁶³

Díky neustálému nárůstu počtu dětí byla první třída dívek přeplněna, proto podal ředitel školy v září 1886 žádost o povolení zřídit druhou pobočku při první třídě. Zemská školní rada této žádosti vyhověla 31. května 1887 pod č. j. 15843 a zároveň nařídila, aby se ihned zjedнала a otevřela při první třídě v roce 1886/1887 druhá zatímní pobočka, která byla povolena až na počátku školního roku 1887/1888.³⁶⁴

Ve školním roce 1887/1888 měli výuku žákyň na starosti řídící učitel František Komínek, katecheta páter Adolf Skřivan, definitivní učitelka Marie Caltová, definitivní

³⁶¹ Tamtéž, s. 7.

³⁶² Tamtéž, s. 8.

³⁶³ Tamtéž, s. 24.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 41.

podučitelky Lidmila Autratová a Bohumila Weissová, zatímni podučitelky Karolína Wernerová, Božena Rybová a Anna Svobodová. Ruční práce vyučovaly třídní učitelky a Eliška Vanková. V průběhu školního roku došlo na dívčí obecnou školu nařízení navýšit počet vyučovacích hodin německého jazyka s okamžitou platností od 4. dubna 1888, proto se tohoto úkolu zhostila Anna Svobodová, která byla třídní učitelkou 3. B.³⁶⁵

O prázdninách došlo k organizační změně, kdy okresní školní rada přípisem ze 27. srpna 1891 pod č. j. 2338 svěřila vedení ústavu učiteli Jiřímu Konášovi.³⁶⁶ Od září 1892 měl žákyně na starost učitelský sbor, který sestával z řídícího učitele a zároveň vyučujícího učitele Jiřího Konáše a katechety pátera Bedřicha Köhlera. V profesi učitelek zde působily Marie Caltová, Amalie Znamínková, Bohumila Weissová, Božena Šeráková, Anna Svobodová, Johana Petrová a Antonie Matějková. Smrtí purkmistra Josefa Krofty (3. listopadu 1892) se stal od 17. listopadu tohoto roku novým nástupcem Václav Peták, který začal následně plzeňské školství rychle pozvedat.³⁶⁷

Jelikož neustále docházelo k přeplňování tříd, které se následně stávaly ohniskem nákazy, došlo ke změně v jejich uspořádání. Aby se zamezilo těmto situacím, byla dne 3. února 1895 zemskou školní radou povolena třetí pobočka, která se otevřela 1. března téhož roku a následkem toho byla třetí třída rozdělena.³⁶⁸

Znalost náboženství byla zásadní pro soudobou společnost, proto když během školního roku 1893/1894 nastal pro její výuku nedostatek katechetů, pomáhali vyučovat další čtyři učitelé ze sboru. Po obligatorních změnách v profesích vyučujících v tomto roce na škole působili Bohumila Weissová, Marie Schwarzová, Jiří Konáš, Marie Caltová, Anna Svobodová, Amálie Znamínková a Božena Wittmannová. V pořadí další změnou ve výuce se stalo nařízení zemské školní rady vyučovat s platností od 1. ledna 1894 nepovinně německému jazyku, který měl být zvláště „*honorován*“.³⁶⁹ Je ovšem otázkou, kdo se o výuku zasadil. Zda rodiče či nikoli.

Ve školním roce 1895/1896 Amálie Znamínková oznámila, že se z důvodu uzavření sňatku vzdává své učitelské profese, proto sem byla místo ní dosazena jiná učitelská síla. Jelikož byly stále třídy kapacitně přetěžovány, výnosem zemské školní rady z 2. října 1895 č. j. 30439 bylo povoleno zřídit další čtvrtou pobočku, která byla ihned otevřena a na nově vzniklé místo byla přijata podučitelka Anna Studničková. Těmito

³⁶⁵ Tamtéž, s. 49.

³⁶⁶ Tamtéž, s. 69–73.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 83–85.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 93–97.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 88–91.

změnami vzniklo na škole rázem devět tříd, ve kterých měli vyučovat Jiří Konáš, Anna Svobodová, Božena Wittmannová, Bohumila Weissová, Marie Schwarzová, Václav Kopp, Lidmila Michálková a Marie Caltová. Ručním pracím zde vyučovaly třídní učitelky a jedna industriální učitelka Antonie Matějková. Náboženství měl na starosti páter Josef Kobosil.³⁷⁰

Dne 7. ledna 1901 podala správa školy žádost na místní školní radu o změnu jedné zatímní pobočky v definitivní pobočku. Žádosti bylo vyhověno až výnosem zemské školní rady z 30. března 1901 pod č. j. 10776. Poněvadž se touto skutečností vytvořilo nové pracovní místo, byl na něj vypsán řádný konkurz. V počtu tříd měla škola pět postupných tříd, dvě definitivní pobočky a tři zatímní pobočky.³⁷¹

Ve školním roce 1909/1910 došlo k úpravě ve výuce německého jazyka. S platností od 1. ledna 1910 došlo k povolení vyučovat německý jazyk jako nepovinný předmět od třetí třídy po třech hodinách týdně. Je otázkou, zda o výuku jazyka měli zájem rodiče dívek či nikoli.³⁷² Jelikož se na škole během roku nesnižoval počet dívek, rozhodla zemská školní rada o přeměnění zatímní pobočky v definitivní pobočku a na nově vzniklé místo měla nastoupit definitivní učitelka Františka Zemanová.³⁷³

Tab. 15: Pedagogický personál na první obecné škole pro dívky v západním obvodu (1882–1918)³⁷⁴

Školní rok	Ženské učitelké síly	Mužské učitelké síly
1882	4	2
1887/1888	7	2
1892/1893	7	2
1897/1898	9	2

Z důvodu přeplněnosti tříd byl bedlivě sledován zdravotní stav dívek. Po výskytu spalniček nařídilo okresní hejtmanství přípisem dne 7. července 1887 č. j. 16916 ihned uzavření tříd, aby se zamezilo šíření nákazy. Následně purkmistrovský úřad zažádal o vyšetřování, aby „*městským fysikem dotyčným, školním dítkám návštěva školy dočasně*

³⁷⁰ Tamtéž, s. 101–103.

³⁷¹ Tamtéž, s. 139–140.

³⁷² Tamtéž, s. 184.

³⁷³ Tamtéž, s. 190.

³⁷⁴ Tamtéž. Do celkového počtu mužských sil byli započtení i učitelé náboženství (katechetové).

zakázána byla“.³⁷⁵ Během následného školního roku 1888/1889 došlo k trojnásobnému úmrtí žákyň.³⁷⁶ Ve smutném trendu úmrtnosti pokračoval i rok 1889/1890, kdy skonalo dokonce šest žákyň.³⁷⁷ Infekční nemoci se vyskytovaly nadále. V prosinci 1894 se hojně vyskytly spalničky, proto okresní školní rada na situaci ihned zareagovala a od 5. ledna 1895 nechala v první a druhé třídě přerušit výuku od 11. ledna do 6. února 1895.³⁷⁸ V roce 1903 vyvstal z provedené zdravotní kontroly závěr, že je nutné vydezinfikovat všechny školní místnosti, proto bylo od 20. do 27. ledna přerušeno vyučování. Přes všemožnou péči se nezbránilo 20. dubna 1903 úmrtí žákyně Barbory Kmůchové a 4. května 1903 Antonie Maškové.³⁷⁹ Ani v následné školním roce 1904/1905 úmrtnost neskončila. Během něj skonalo pět dívek (Marie Krügerová, Anna Kondrová, Helena Nováková, Antonie Schneiderová a Hermína Koukolíková). Všechny zemřely během února a března roku 1905 buď na tuberkulózu, plané neštovice, spalničky nebo spálu.³⁸⁰ Z toho bylo zřejmé, že infekční nemoci se nedařilo výrazněji potlačit. Situace pokračovala.³⁸¹ Jen během roku 1912 zemřely žákyně Marie Jeníková, která skonala 23. března 1912, dne 2. února 1912 Marie Pěnkavová a 17. dubna 1912 Helena Taubrová. Ve školním roce 1913/1914 potom skonaly ještě dvě žákyně (dne 7. dubna 1914 Julie Pavlíková a 11. května 1914 Jarmila Trešlová).³⁸²

Stejně jako u ostatních obecných škol, i zde se dbalo na podporu sociálně slabých dětí činností dobročinných spolků. Tato nemajetná mládež ve většině případů neměla vhodné oblečení, obuv a peníze na nákup školních pomůcek. Prostřednictvím podpory se jim zlepšovala životní úroveň a možnost se vzdělávat. Počátkem školního roku 1882/1883 ústav obdržel na podporu nemajetných žákyň od Krejcarového spolku finanční obnos ve výši 15 zlatých, který se rozdělil mezi jednotlivé třídy, a ještě přidělil dívkám 25 párů obuvi.³⁸³ Spolek Družstvo přispěl v zimních měsících od prosince 1891 do března 1892 formou polévek a chleba 91 žákyním na jídlo a pomohl jim zlepšit jejich životní situaci. Další spolek pod názvem Kruh českých učitelek ošatil v Plzni 42 žákyň a městská rada s ředitelstvem spořitelny věnovaly finanční obnosy na zakoupení pomůcek k ručním

³⁷⁵ Tamtéž, s. 42.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 63–64. Příčina smrti nebyla uvedena.

³⁷⁷ Tamtéž, s. 65–68.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 41.

³⁷⁹ Tamtéž, s. 150–151. Příčina smrti nebyla uvedena.

³⁸⁰ Tamtéž, s. 157–158.

³⁸¹ AMP, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 73, sign. 25d44, pamětní kniha (1911–1936), s. 6–7.

³⁸² Tamtéž, s. 17.

³⁸³ Tamtéž, s. 8.

pracím.³⁸⁴ V roce 1899/1900 místní školní rada uvolnila pro sociálně slabší dívky finanční obnos na nákup školních potřeb 120 K, na nákup knih 80 K, pro pomůcky na ruční práce 48 K a závěrem jim darovala 52 lístků na městskou plovárnu. Krejcarový spolek věnoval dívkám 25 párů bot a 50 K na pomůcky, spořitelna 20 K, Jednota paní a dívek 10 párů bot, spolek Čtrnáct pomocníků 10 párů bot, školdozorce Petr Houška 10 párů bot a městský lékař Jan Fikrle 10 K, které měly plynout do žákovské knihovny.³⁸⁵

Po smrti okresního školního inspektora nastoupil do této funkce 30. května 1884 pod č. j. 4831 Julius Koráb.³⁸⁶ Pamětní knihy zaznamenávají inspekce průběžně každý rok, první k 24. červnu 1884. Na závěr prohlídky vyjádřil pedagogickému sboru svoji úplnou spokojenost za dobře odvedenou práci.³⁸⁷

V rámci projevů lojality vůči Františku Josefovi I. a celé habsburské monarchii se dodržovala nařízená data oslav. Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční slavnosti (habsburská jubilea, stromovou slavnost), čímž nijak nevybočovala z dobového průměru. Velkou kulturní událostí Plzně se stala dne 3. července 1886 návštěva ministra kultu a vyučování Gautsche. Při návštěvě školy ve vybraných třídách zkontroloval probíhající výuku dětí a velmi se zajímal o to, zda dívky umí německy a zda znají nějaké německé básně, které si chtěl následně poslechnout. Z důvodu nedostatku času musel návštěvu brzy ukončit.³⁸⁸

Po atentátu v Sarajevu došlo 28. července 1914 k vyhlášení války a již brzo musela škola uvolnit prostory k umístění mobilizovaného vojska (od 26. července do 22. září 1914) a nakonec zde vznikla nemocnice.³⁸⁹

Až 16. října 1914 s měsíčním zpožděním nastal nový školní rok 1914/1915. Vzhledem k válečným událostem došlo k přemístění této dívčí školy do prostor druhé obecné dívčí školy na Mikulášském náměstí ihned od 16. října do 29. listopadu tohoto roku. V prosinci 1914 se na škole vůbec nevyučovalo, protože školní budova na Mikulášském náměstí fungovala jako nemocnice. Až od 7. ledna roku 1915 byla dívčí škola přeložena do budovy první obecné chlapecké školy a do chlapecké měšťanské školy v jižním obvodu (Kamerálu). Následkem toho došlo k rozdělení školy na skupiny „A“ a

³⁸⁴ AMP, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 72, sign. 25d44, pamětní kniha (1882–1910), s. 79.

³⁸⁵ AMP, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 73, sign. 25d44, pamětní kniha (1911–1936), s. 5.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 19.

³⁸⁷ Tamtéž s. 20.

³⁸⁸ Tamtéž, s. 26–27.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 18.

„B“. Do první skupiny „A“ patřily školy, které zůstaly ve vlastní budově a do skupiny „B“ patřily ty, které měly vyučování mimo vlastní budovu. Pro skupinu „A“ vyučování probíhalo v pondělí, ve středu a v pátek dopoledne a v úterý, ve čtvrtek a v sobotu odpoledne. Pro skupinu „B“ vyučování probíhalo v pondělí, ve středu a v pátek odpoledne a v úterý, ve čtvrtek a v sobotu dopoledne. Dopolední výuka trvala pět hodin a probíhala po 45 minutách, kdy děti měly dvě přestávky po deseti minutách a dvě pětiminutové. Odpolední výuka měla zase čtyři vyučovací hodiny též po 45 minutách a stejně tak i přestávky. S výukou se začínalo v 8,00 hodin ráno a končilo se ve 12,15 hodin. Odpoledne se začalo ve 13,00 hodin a skončilo se v 16,20 hodin.³⁹⁰ Prospěch se oproti předešlým letům zhoršil, protože se výuka zkrátila, nebyla tak precizní a děti se nemohly soustředit na školu kvůli válečné realitě. Musely obstarávat potraviny za otce, kteří nastoupili na frontu, nebo převzaly péči o mladší sourozence v době jejich nemoci, aby matky mohly zajistit přísun jídla. Z nařízení úřadů byly děti poučovány, „*jak se má šetrně žít, aby nás nepřátele vyhladověním zdolati nemohli*“.³⁹¹

Z humanitární činnosti se dívky podílely na zhotovování papírových vložek do bot, papírových vest, košil a ponožek. Dále pletly vlněné ponožky a rukavice, nátepníky a vlněné šály. Do nemocnic přinášely různé pečivo, vejce, čaj, cukr, salámy, rum, ovoce, ořechy, tabák, cigarety, doutníky, prádlo a jiné. Učitelský sbor zas přispěl finančními obnosy pro nemocnici Nad Hamburkem (1 % základného služného), daroval 15 K sirotkům po padlých vojínech a 20 K po padlých učitelích a 20 K po plzeňských vojínech. Polským vystěhovalcům věnovali 11 K atd. Protože se bedlivě sledovaly vojenské zprávy, po znovudobytí haličského hlavního města Lvova bylo nařízeno, aby se na všech veřejných a soukromých školách 24. července 1915 nevyučovalo.³⁹²

I přes válečný čas se musela dodržovat pevně stanovená data k oslavování členů habsburského domu. Následkem válečného stavu přibyly nové oslavy, jejichž výtěžek plynul ve prospěch humanitárních organizací, k financování válečných výdajů či sirotkům po padlých vojínech.³⁹³ Přes neutuchající péči došlo během tohoto roku k úmrtí dvou žákyň. Dne 19. května 1915 skonala Marie Telenská a 3. června 1915 Gabriela Šindelářová.³⁹⁴

³⁹⁰ Tamtéž, s. 18–19.

³⁹¹ Tamtéž, s. 23.

³⁹² Tamtéž, s. 24.

³⁹³ Tamtéž, s. 20–21.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 22.

Umístění školy a výuka začala od září 1915/1916 probíhat ve stejných prostorách. Na škole se zavedla tzv. haléřová sbírka pod heslem „*Vše pro dítě*“, jejíž výnos byl zaslán Zemské komisi v Praze.³⁹⁵ Životní změnu v důsledku války nejvíce pociťovali sociálně nejslabší, proto stále fungovala podpora nemajetných dívek, která byla omezena, ale ne zastavena. Bylo zřejmé, že válka zanechala na dětech své stopy. Také učivo nebylo probírané v dostatečné míře díky střídavému vyučování, proto bylo rozhodnuto, že tělocvik se vynechá (ve vyšších třídách) a kreslení s psaním se omezí.³⁹⁶

Protože i nadále měla škola obsazenou budovu pro válečné účely, vyučování se odehrálo ve školním roce 1916/1917 v prostorách druhé obecné dívčí školy v severním obvodu na Karlovarské třídě. K negativním zprávám dne 21. listopadu 1916 přibyla další, která zasáhla obyvatele Rakouska-Uherska. Dozvěděli se o skonu Františka Josefa I.³⁹⁷ Jeho nástupcem se stal Karel I., který s manželkou Zitou změnili dosavadně zběhlou tradici v datech oslav, proto se již 17. srpna 1917 začaly slavit narozeniny (17. srpna 1887) a první výročí nástupu císaře Karla I. na trůn. V lokálním prostředí měl význam pohřeb dlouholetého purkmistra Václava Petáka.³⁹⁸

„*Ku konci září 1918 rozšířila se chřipka tou měrou, že třídy byly poloprázdné*“, proto bylo vyučování od 14. října do 4. listopadu úplně zastaveno.³⁹⁹ Mezitím došlo ke vzniku československého státu (28. října 1918). Když se 5. listopadu opětovně zahájilo vyučování, bylo ze školních místností odstraněno všechno, co již neodpovídalo novým státním poměrům. Následně okresní školní rada nařídila uspořádat na obecných a měšťanských školách slavnost ke dni 8. listopadu 1918 na památku vzniku nového československého státu.⁴⁰⁰

4.5. Severní obvod – měšťanské dívčí školy

Pamětní kniha týkající se první měšťanské dívčí školy pro severní obvod se nedochovala, k dispozici jsou pouze třídní výkazy, které obsahovaly docházku, prospěch žákyň a jejich stručný osobní záznam. Pro sledování celkového vývoje školy nejsou vhodné.⁴⁰¹

³⁹⁵ Tamtéž, s. 25–29.

³⁹⁶ Tamtéž, s. 30–31.

³⁹⁷ Tamtéž, s. 31–32.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 38.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 41.

⁴⁰⁰ Tamtéž, s. 42.

⁴⁰¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy v Podmostní ul. a v Otakarových sadech*. Inventář, [Plzeň] 1963.

4.6. Jižní obvod – měšťanské dívčí školy

4.6.1. Měšťanská dívčí škola

Na základě nových školských zákonů z roku 1870 byla od školního roku 1870/1871 zřízena samostatná česká dívčí škola bez vlastních prostor, která byla v roce 1871/1872 šestou třídou spojena s obecnou dívčí školou a tím byla splněna věková povinnost dívek, kdy měly dosáhnout 14 let. Od roku 1872/1873 byla při ní zřízena měšťanská škola pro dívky.⁴⁰² Následně se čtyři postupné dívčí třídy přestěhovaly z budov kláštera u sv. Anny do prostor na Kopeckého náměstí, kde se otevřela nová pátá třída, přičemž šestá třída zde byla umístěna již z dřívějšíka, ale přesto jedna pobočka první třídy zůstávala v domě Karla Vanky v Dlouhé ulici (nyní ve Veleslavínově ulici č. 70).⁴⁰³ Protože německá škola obsadila ve školním roce 1875/1876 celou školní budovu na Kopeckého náměstí, přemístila se česká škola i s ředitelkou na roh Kopeckého náměstí a do Františkánské ulice.⁴⁰⁴

Poněvadž se nedařilo vyjednat s majiteli Hässlerovými pronajmutí jejich budovy (odpovídala polohou a rozlohou školním potřebám), plzeňská obec dočasně najala na Štěpánském náměstí (dnes Kopeckého sadech) několik přízemních místností, kam byly umístěny všechny tři třídy měšťanské školy. Zbytek obecných tříd byl rozptýlen.⁴⁰⁵ Až výnosem ze dne 23. prosince 1876 pod č. j. 27026 nařídila zemská školní rada sloučení všech tříd do jedné budovy a plzeňská obec najala na Štěpánském náměstí potřebné místnosti na dobu deseti let.⁴⁰⁶

Usnesením místní školní rady ze dne 17. února 1882 došlo k rozdělení Plzně na čtyři školní obvody a měšťanská dívčí škola v jižním obvodu se stala povinnou pro všechny žákyně českých škol v Plzni.⁴⁰⁷

Až ve školním roce 1886/1887 byly obecná i měšťanská dívčí škola umístěny do nově zbudované školy na Jungmannově třídě (dnešní Americké třídě čp. 767) jižního obvodu. Dne 15. září 1886 byla škola vysvěcena pražským biskupem Karlem Schwarzem za hojné účasti církevních a světských hodnostářů, ale i žactva a dalších účastníků.⁴⁰⁸

⁴⁰² BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 1.

⁴⁰³ AMP, 10. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí Plzeň – jih, inv. č. 85, sign. 10c217, pamětní kniha obecné a měšťanské dívčí školy v Plzni (1807/1871–1939/1940), s. 8–9.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 17.

⁴⁰⁵ Tamtéž, s. 19.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 19.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 36.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 57–58.

Ještě jednou došlo k opětovnému rozdělení měšťanské dívčí školy s platností od školního roku 1893/1894 na základě výnosu zemské školní rady ze dne 11. srpna 1893 pod č. j. 19999.⁴⁰⁹

Tab. 16: Návštěvnost měšťanské dívčí školy v jižním obvodu (1872/1873–1892)⁴¹⁰

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1872/1873	37	?
1877/1878	63	?
1882/1883	147	?
1887/1888	366	?
1892	?	608

V roce 1872/1873 společný ústav pro obecnou i měšťanskou dívčí školu sestával ze sedmi tříd, ke kterým se měly během školního roku přičlenit další tři nové třídy. Ale z důvodu nedostatku učitelek vzniklo v tomto roce celkem devět stálých tříd. „*Oběma vyšším třídám dostalo se názvu měšťanská škola*“.⁴¹¹ Návštěvnost dívek v těchto dvou vyšších třídách nebyla vysoká, čítala pouze 37 žákyň. Tento nízký počet byl daný tím, že „*přemnohé buď nuceny byly ze školy vystoupiti dříve, než zákonitě ustanovení je k tomu opravňovalo, buď byly v docházce školní tehdá méně úředními orgány školními střežené, zdržovány, tak že každého roku postoupiti nemohly, avšak větším dílem ve starém zvyku rodičů mnohých zvláště zámožnějších posílány dívky do školy německé*“.⁴¹² V čele rostoucího ústavu v roce 1872/1873 byl ředitel Dominik Knobloch, který zároveň vyučoval přírodovědu. Na měšťanské škole vyučovali František Mattes a tělocvik Hynek Palla. Protože ústav (pro obecnou a měšťanskou dívčí školu) neměl vlastní tělocvičnu, navštěvovaly dívky městskou reálku, která „*byla vším slušně opatřena*“.⁴¹³

V následném roce (1873/1874) bylo přijato na měšťanskou dívčí školu 38 žákyň. I přes tento nízký stav dívek došlo k otevření nové třetí třídy, ve které bylo vyučováno

⁴⁰⁹ BĚLOHLÁVEK, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*, s. 1–2.

⁴¹⁰ AMP, 10. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí Plzeň – jih, inv. č. 85, sign. 10c217, pamětní kniha obecné a měšťanské dívčí školy v Plzni (1870/1871–1939/1940).

⁴¹¹ Tamtéž, s. 10.

⁴¹² Tamtéž, s. 10.

⁴¹³ Tamtéž, s. 11.

sedm žákyň.⁴¹⁴ V učitelském sboru pro rok 1873/1874 působili Kamila Mašinová a pro náboženství páter Václav Lerch. Učitelky z obecné dívčí školy vyučovaly ručním pracím i ve vyšší třídě, kde třídními učiteli byli páni učitelé. Protože byl na měšťanské škole (ve dvou odděleních) malý počet dívek, vyučovala zde až do roku 1877 pouze jedna učitelka.⁴¹⁵

Při dalším zápisu se v roce 1874 navýšil počet dívek na této dívčí škole na 53 žákyň, které byly rozděleny do třech tříd, jejichž umístění bylo stejné jako v předešlém roce (ve Vankově domě).⁴¹⁶ V dalším roce 1875 poklesl počet žákyň na škole až na 44 dívek, které byly přerozděleny do tří tříd.⁴¹⁷ Z dostupných údajů nebylo možné vysledovat, proč se tomu tak stalo. Ale již v následném roce 1876/1877 jejich počet vzrostl na 68 žaček.⁴¹⁸ Z důvodu úmrtí vyučující učitelky Augusty Válkové ve školním roce 1876/1877 na její místo nastoupila Marie Poppeová a do funkce definitivní učitelky sem přistoupila Emilie Frischová.⁴¹⁹

Až v září 1880 se ke studiu na školu přihlásil nebývale vysoký počet dívek (118), počet tříd však zůstal zachován jako v předešlých letech.⁴²⁰ Trend měl vzrůstající charakter, při zápisu v roce 1882 se k výuce na měšťanskou školu do tří tříd přihlásilo 147 žákyň. Protože se z tohoto ústavu odloučilo pět paralelek obecné školy, ze kterých vznikla samostatná obecná dívčí škola se sídlem v západním obvodu, zbývající třídy v jižním obvodu dostaly výnosem ze dne 7. června 1882 název „*osmitřídní dívčí škola měšťanská*“. Na této osmitřídní měšťanské dívčí škole vzniklo místo pro ředitele, dvě místa pro definitivní učitelky a jedno místo pro definitivní podučitelku.⁴²¹ Jelikož došlo k rozdělení obvodů, logicky muselo dojít také k ustanovení čtyř nových místních školních inspektorů a do tohoto byl přidělen Václav Peták.⁴²²

V září 1883 stoupl počtu žaček na 189. Protože se přeplňovaly třídy, od 1. března 1884 se otevřela při první třídě měšťanské školy jedna zatímní pobočka, kam nastoupila jako učitelka Marie Holásková. Při takovém počtu dívek nezvládala školní přípravu definitivní učitelka Marie Zahradníková, která vyučovala nepovinně francouzštinu, proto

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 13–14.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 13–14.

⁴¹⁶ Tamtéž, s. 16–17.

⁴¹⁷ Tamtéž, s. 18.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 17.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 21.

⁴²⁰ Tamtéž, s. 31.

⁴²¹ Tamtéž, s. 37.

⁴²² Tamtéž, s. 39.

se vzdala vyučování, aby mohla věnovat větší pozornost přípravě povinným předmětům, která začala být namáhavější. Na její místo byla vybrána nová zatímní učitelka francouzštiny Marie Heřmanová.⁴²³ Díky Františku Částkovi, který se zasazoval o úpravu industriálního vyučování, aby bylo při výuce maximálně 40 žákyň a o zavedení nového postu pro tuto výuku, ministerstvu kultu a vyučování nakonec žádosti v tomto duchu vyhovělo.⁴²⁴

Od září 1884 došlo na měšťanské škole k prudkému nárůstu počtu dívek, kterých bylo 240. Počet tříd se nezměnil (tři třídy a jedna pobočka). V rámci obměny ve sboru nastoupila Věnceslava Civišová, která nahradila Marii Holáskovou.⁴²⁵ Na plzeňských školách neustále vzrůstaly počty tříd, proto duchovní neměli dostatek času na náboženskou výuku a některé třídy obecné školy se začaly pro tento předmět slučovat. To postihlo i první třídu měšťanské školy (od 1881/1882). Ale až v roce 1885 toto spojování okresní školní rada zakázala a nařídila vypomáhat vyučujícím z učitelského sboru za následný plat.⁴²⁶ Důsledkem předchozích intervencí Františka Částka zaslala zemská školní rada své rozhodnutí, aby se s platností od 1. ledna 1886 zřídilo při první měšťanské dívčí škole místo učitelky ručních prací. Měšťanská škola z toho měla velký prospěch, poněvadž se učitelky mohly plně věnovat tzv. literním předmětům.⁴²⁷ Do profese učitelky ručních prací nastoupila Eliška Vanková k 1. lednu 1886 a Marie Heřmanová do profese učitelky pro vyučování francouzštiny (dříve měla pozici zatímní učitelky).⁴²⁸

Pro rok 1886/1887 byl ustanoven místním školdozorcem Václav Peták. Jelikož se počet dívek opětovně zvýšil, byla od 1. března 1887 při první třídě této měšťanské školy otevřena druhá pobočka, jejíž místo obsadila Helena Částková a do nové funkce ředitele byl definitivně dosazen František Michálek.⁴²⁹ Konečné složení učitelského sboru sestávalo z ředitele, katechety, Marie Zahradníkové, Marie Poppeové, Heleny Částkové, Věnceslavy Civišové a Vilémy Tyšerové.⁴³⁰

Škola čelila přeplněnosti ve třídách, proto docházelo k navyšování tříd. Nebylo tomu jinak i ve školním roce 1887/1888. S platností od 1. ledna 1888 zemská školní rada

⁴²³ Tamtéž, s. 41.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 44.

⁴²⁵ Tamtéž, s. 45.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 47.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 50.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 52–53.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 60.

⁴³⁰ Tamtéž, s. 61.

výnosem ze dne 17. listopadu 1887 pod č. j. 38628 povolila novou definitivní pobočku. Početně tak měla měšťanská škola tři třídy postupné a tři paralelky, z nichž se jedna stala definitivní.⁴³¹ Opětovně tomu bylo v roce 1889/1890, kdy se zvýšil počet tříd získáním jedné zatímní pobočky. Souhrnně měla škola tři postupné třídy, dvě definitivní a dvě zatímní pobočky. Protože pro nově vzniklou zatímní pobočku nebylo ve školní budově místo, byla umístěna na Doudlevecké třídě v soukromém domě.⁴³² S rostoucím přílivem žákyň se třídy rozrůstaly, ale to pořád nestačilo, proto ředitelství zažádalo o dvě nové zatímní pobočky. Této žádosti bylo kladně vyhověno zemskou školní radou 6. dubna 1891 pod č. j. 8130. Ale z nedostatku prostor došlo od 1. května téhož roku k otevření jen jedné paralelky, ve které začala učit nově přeložená zatímní učitelka Marie Houšková. Poněvadž onemocněla učitelka Marie Zahradníková, došlo ke sloučení tříd a nová učitelka Houšková převzala výuku za nemocnou. Tento stav trval až do konce školního roku 1890/1891.⁴³³ Pro následný školní rok 1892/1893 čítala měšťanská škola tři postupné třídy, dvě definitivní a čtyři zatímní pobočky.⁴³⁴

Obdobně jako na jiných ústavech, i zde probíhaly pravidelné kontroly školním inspektorem. V roce 1876/1877 se na kontrolu výuky ručních prací a francouzštiny dostavil zemský inspektor Jan Gall, který projevil spokojenost z dobrého prospěchu.⁴³⁵ Nebylo tomu jinak i 24. května 1893, kdy kontrolu vzdělání, výchovy, školního inventáře a vedení pamětní knihy zkontroloval Josef Weger.⁴³⁶

Tab. 17: Pedagogický personál na měšťanské dívčí škole v jižním obvodu (1872/1873–1892)⁴³⁷

Školní rok	Ženské učitelké síly	Mužské učitelké síly
1872/1873	?	3
1877/1878	2	1
1882/1883	3	1
1892	2	2

⁴³¹ Tamtéž, s. 67–68.

⁴³² Tamtéž, s. 77.

⁴³³ Tamtéž, s. 85.

⁴³⁴ Tamtéž, s. 97.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 21.

⁴³⁶ Tamtéž, 97.

⁴³⁷ Tamtéž. Do mužské učitelké síly nebyl v tomto případě zahrnut vyučující náboženství.

Pomocí prevence a různých opatření se dařilo eliminovat nejčastější nakažlivé nemoci, z dostupných informací nejsou po delší čas zmínky o úmrtích, jak to bylo časté na obecných dívčích školách. Pravděpodobně to bylo dáno počtem studujících žákyň na škole, nebo vyšší odolností starších dětí. Až ve školním roce 1890/1891 skonala na měšťanské škole žákyně Ludmila Albrechtová.⁴³⁸

Kulturní událostí Plzně 1890/1891 se stala návštěva místodržitele království Českého hraběte Františka Thuna, který navštívil zdejší školu. Protože byla v té době obsazena vojskem, zhlédl z toho důvodu „*pouze síň pro pomůcky ku vyučování a ředitelnu.*“ Při svém pobytu vojáci školu i školní zahradu značně poškodili, proto nějakou dobu trvalo, než se vše vrátilo do původního stavu.⁴³⁹

Stejně jako všude, i zde probíhala podpora sociálně slabších žákyň. Tím, že byly obě školy propojeny, častokrát nebylo možné rozeznat, zda byly podporovány nemajetné dívky obecné dívčí školy nebo měšťanské dívčí školy. Dne 3. října 1881 byl prostřednictvím výboru Krejcarového spolku zaslán nemajetným dívkám finanční obnos na nákup školních potřeb ve výši 50 zlatých a dále bylo 56 žákyň obdarováno obuví.⁴⁴⁰ Z dostupných údajů nebylo možné správně vysledovat, do které školy (obecné nebo měšťanské) plynuly dotace na školní pomůcky pro školní rok 1890/1891, které činily 50 zlatých. Za ně bylo zakoupeno 122 obrazů s motivem zvířat a ostatní potřebné prostředky na výuku zeměpisu, přírodopisu a tzv. měřičství.⁴⁴¹

4.6.2. První měšťanská dívčí škola pro jižní a východní obvod

Výnosem zemské školní rady z 11. srpna 1893 pod č. j. 19999 byla od školního roku 1893/1894 měšťanská dívčí škola rozdělena na první měšťanskou dívčí školu pro jižní obvod a východní obvod (zůstala na Jungmannově třídě) a na druhou měšťanskou dívčí školu pro severní a západní obvod.⁴⁴² Dalším výnosem zemské školní rady z 6. října 1894 pod č. j. 28076 s platností od 1. března 1896 byla první měšťanská dívčí škola správně oddělena od obecné školy.⁴⁴³

První měšťanská dívčí škola pro jižní obvod a východní obvod měla tři postupné definitivní třídy a dvě definitivní pobočky. S platností od 1. ledna 1894 na škole vznikla

⁴³⁸ Tamtéž, s. 87. Příčina smrti nebyla uvedena.

⁴³⁹ Tamtéž, s. 83.

⁴⁴⁰ Tamtéž, s. 37.

⁴⁴¹ Tamtéž, s. 87.

⁴⁴² BĚLOHLÁVEK, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*, s. 1–2.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 1–2.

místa pro ředitele, čtyři místa pro definitivní učitelky a jedno místo pro definitivní podučitelku. V roce 1893 byla z důvodu přeplněnosti tříd (ve třídě bylo více než 100 žákyň) povolena zatímní pobočka s platností od 8. listopadu 1893 pod č. j. 30441, která se otevřela o dva dny později (10. listopadu) a na nově vytvořené místo sem byla dosazena Johana Petrová.⁴⁴⁴ Na spojených ústavech o celkem 60 třídách nezvládal katecheta František Voříšek výuku, proto mu vypomáhali jeho kolegové Josef Uher a Vojtěch Šimáček. Až na základě zplnomocnění od zemské školní rady mu v téže situaci vypomáhaly učitelky Jehličková, Čechurová a Šourková.⁴⁴⁵

Trend přeplňování tříd neustával, proto bylo výnosem z 12. ledna 1895 pod č. j. 1122 povoleno s platností od 15. února tohoto roku otevřít zatímní pobočku, ve které měla vyučovat Marie Rokosová. Protože po svém nástupu brzy onemocněla a nebyla za ni náhrada, první třídy se opět sloučily.⁴⁴⁶ Dalším výnosem zemské školní rady ze dne 2. října 1895 pod č. j. 30439 byla povolena nová zatímní pobočka, tudíž škola získala celkem tři základní třídy, dvě definitivní pobočky a tři zatímní pobočky. Pro novou paralelku byla vybrána do funkce zatímní učitelky Jindřiška Hofmannová.⁴⁴⁷

Z důvodu nedostatku místa a velkého počtu žákyň vyvstávaly myšlenky odloučit měšťanskou dívčí školu od obecné dívčí školy. Až výnosem zemské školní správy ze dne 6. října 1895 se to 1. března 1896 stalo skutečností.⁴⁴⁸

4.6.3. První měšťanská škola pro jižní obvod

K opětovnému rozdělení školy na měšťanskou školu pro jižní obvod a na měšťanskou školu pro východní obvod došlo na základě výnosu zemské školní rady dne 3. srpna 1898 pod č. j. 21769.⁴⁴⁹

Tab. 18: Návštěvnost první měšťanské dívčí školy pro jižní obvod (1898–1918)⁴⁵⁰

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1903/1904	382	329

⁴⁴⁴ Tamtéž, s. 98.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 99.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 104.

⁴⁴⁷ Tamtéž, s. 114.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 113.

⁴⁴⁹ Tamtéž, s. 130.

⁴⁵⁰ Tamtéž.

1908/1909	147	381
1913/1914	249	542

Na škole pro jižní obvod zůstaly tři postupné třídy, jedna definitivní pobočka a jedna zatímní pobočka. Místo ředitele obsadil František Michálek, další čtyři místa byly pro definitivní učitelky Marii Poppeovou, Helenu Částkovou, Věnceslavu Civišovou a Marii Rokosovou a jedno místo bylo pro zatímní učitelku Johanu Petrovou.⁴⁵¹

Z důvodu opětovného přetížení tříd povolil další výnos zemské školní rady ze dne 11. července 1899 pod č. j. 19362 otevřít novou zatímní pobočku při první třídě ihned od začátku školního roku 1899/1900. Celkem měla škola tři postupné třídy, jednu definitivní pobočku a dvě zatímní pobočky. Tím, že se vytvořila nová pracovní pozice, byla na ni dne 9. srpna 1899 jmenována do profese zatímní učitelky Terezie Jelínková.⁴⁵² Další výnos zemské školní rady povolil výuku ženských prací s platností od 1. ledna 1900 v devíti odděleních a na toto místo byla vybrána Božena Chvalková. Jelikož onemocněl katecheta Vojtěch Šimáček, zastupovali jej zpočátku členové ze sboru, ale od 1. prosince až do 14. července 1900 ho zastupovali páter Alois Sedláček a páter Jan Kubát. Německému jazyku vyučovala Marie Zahradníková.⁴⁵³

V září 1901 byly pro žákyně připraveny tři postupné třídy, jedna definitivní pobočka a dvě zatímní pobočky. Na začátku každého nově příchozího školního roku docházelo ke změnám v učitelském sboru, které se ještě během roku měnily dle potřeb ústavu. Důvodem byla nemocnost, dovolená, sňatek, úmrtí, přeložení atd. V rámci obměn ve sboru učitelka Johana Petrová opustila své dosavadní místo a za ní nastoupila do funkce zatímní učitelky Markéta Soukupová. Helena Částková získala na celý školní rok 1901/1902 dovolenou, protože vyučovala na soukromém ústavu a ji zastupovala nově Markéta Wachtlová.⁴⁵⁴

Dne 15. dubna 1904 se na škole roznesla zpráva o úmrtí ředitele Františka Michálka a 19. dubna tohoto roku učitelky Marie Rokosové. Pohřbů obou pedagogů se účastnilo veškeré žactvo a celý učitelský sbor.⁴⁵⁵ Na uprázdněný post po zemřelém Františkovi Michálkovi se do funkce zatímního ředitele dostal Karel Čejna.⁴⁵⁶ Protože

⁴⁵¹ Tamtéž, s. 130.

⁴⁵² Tamtéž, s. 133.

⁴⁵³ Tamtéž, s. 135.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 143.

⁴⁵⁵ Tamtéž, s. 153.

⁴⁵⁶ Tamtéž, s. 156.

byly neustále třídy přetěžovány, na základě výnosu zemské školní rady pod č. j. 15441 se v dubnu 1907 změnila třetí pobočka v definitivní.⁴⁵⁷ Z celkového počtu žákyň na škole pro školní rok 1906/1907 byla jedna dívka mojžíšského vyznání, dvě byly evangelického augsburského vyznání a dvě evangelického reformovaného vyznání.⁴⁵⁸

V září 1907 nastoupil ke studiu menší počet žákyň, protože se ostatní dívky rozhodly pro studium na nově zřízeném lyceu.⁴⁵⁹ V rámci odlehčování přeplněných tříd byla výnosem zemské školní rady v Praze ze dne 14. září 1909 pod č. j. 46869 povolena při druhé třídě druhá zatímní pobočka, ve které měl vyučovat v pozici zatímního učitele Jiří Leeder.⁴⁶⁰ Nadřízené orgány se rozhodly vyřešit problémy s přeplněností přístavbou. Protože se o prázdninách nepodařilo přístavbu třetího patra dokončit, povolila zemská školní rada výnosem ze 14. září 1910 pod č. j. 49172 zahájit výuku nového školního roku 1910/1911 od 1. října.⁴⁶¹ Ani toto nestačilo a v roce 1913/1914 muselo být zažádáno o povolení otevřít zatímní pobočku. Zemská školní rada na žádost kladně odpověděla výnosem ze dne 20. ledna 1914 a k jejímu otevření došlo 15. února (1914). Následkem toho se také rozšířila výuka němčiny, což se stalo k 1. dubnu 1914 na základě rozhodnutí okresní školní rady a zafinancování jejich nákladů se mělo dít z našetřených rezerv.⁴⁶²

Jelikož musel být povinně dozorován chod školy s její výukou, kontrolován inventář pomůcek a další náležitosti, příslušnou inspekci vykonal školní inspektor Vendelin Weinzettl např. v dubnu 1910 a výuku náboženství zkontroloval páter František Pilný, který sem přišel v lednu tohoto roku.⁴⁶³

Tab. 19: Pedagogický personál na první měšťanské dívčí škole pro jižní obvod (1898–1918)⁴⁶⁴

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1898	5	1

Ve školním roce 1901/1902 nastal akutní problém s infekcí spalniček. Aby se zabránilo šíření, dozorce ústavu František Částek rozhodl, aby se sousedící první

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 178.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 180.

⁴⁵⁹ Tamtéž, s. 187.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 199.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 203.

⁴⁶² Tamtéž, s. 221.

⁴⁶³ Tamtéž, s. 200.

⁴⁶⁴ Tamtéž. Do mužské učitelské síly nebyl v tomto případě zahrnut vyučující náboženství.

mateřská škola v jižním obvodu (v Jungmannově třídě) uzavřela a tím se zdroj nemoci zlikvidoval.⁴⁶⁵

Ve školním roce 1906/1907 byl pro měšťanské školy nově ustanoven lékařský dozor v čele s lékařem Adolfem Weiserem, který se ujal svého úřadu od 1. října 1906. Jeho úkolem bylo dohlížet na zdraví žactva. Ani odborný dohled nezamezil v tomto obvodu výskytu spalniček, které způsobily slabou školní docházku.⁴⁶⁶ Městský školní lékař Adolf Wieser prováděl na škole každý měsíc návštěvy a dále sem docházel i vrchní okresní fyzik Kvasnička. V rámci prevence se zjistilo, že žákyním prospívaly vycházky a výlety, proto se v nich pokračovalo.⁴⁶⁷ Přes usilovnou péči lékařů se plošně ve všech školních obvodech vyskytla infekční spála, proto se zemská školní rada v rámci prevence rozhodla zavřít některé třídy a prodloužit vánoční prázdniny až do 6. ledna 1909.⁴⁶⁸ I přes odborný lékařský dohled zemřela jedna žákyně, která se jmenovala Emilie Secká. V rámci zvýšení podpory zdraví se ve školním roce 1909/1910 pěstovaly hry školní mládeže. Žákyně navštěvovaly hřiště Sportovního klubu Plzeň několikrát v týdnu pod dozorem vyučujících.⁴⁶⁹ Prevence se postupem času jevily jako správné, protože se v tomto roce objevilo jen nepatrné množství onemocnění infekčními chorobami.⁴⁷⁰

Za pomoci dobročinných spolků se podporovaly nemajetné dívky. Např. místní školní rada jim věnovala 60 K na nákup školních potřeb, obecní zastupitelstvo zase 50 K na nákup knih a 70 K na nákup pomůcek k ručním pracím. Jiné dobročinné spolky věnovaly dívkám obuv, oděvy a v zimních měsících jídlo.⁴⁷¹ V tomto duchu se pokračovalo i v roce 19012/1913. Městská rada spolu s místní školní radou poskytly finanční hotovost na nákup učebnic a potřeb pro ruční práce v celkové hodnotě 480 K. Krejcarový spolek, Jednota paní a dívek, městská spořitelna a měšťanský pivovar opětovně poskytly obuv, dále věnovaly vstupenky na plovárnu a zabezpečily stravování 13 žákyním.⁴⁷²

Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé slavnosti (habsburská jubilea, stromová slavnost, oslava Pragmatické sankce), čímž nijak nevybočovala z dobového průměru.

⁴⁶⁵ Tamtéž, s. 142.

⁴⁶⁶ Tamtéž, s. 177.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 186.

⁴⁶⁸ Tamtéž, s. 193.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 199.

⁴⁷⁰ Tamtéž, s. 200.

⁴⁷¹ Tamtéž, s. 157.

⁴⁷² Tamtéž, s. 214–216.

Nový školní rok 1914/1915 byl již zatížen probíhající válkou. Jelikož měšťanská dívčí škola sloužila dočasně jako ubytovna pro vojsko, neprobíhala zde výuka. Teprve až po jejich odchodu na frontu, vyčistění místností a provedením úprav do původního stavu, se začalo s 16. říjnem vyučovat.⁴⁷³ Již brzy nato ale byla měšťanská škola přemístěna do budovy měšťanských škol u Saského mostu, kde obsadila devět učeben a kreslírnu. Jelikož se škola střídala ve výuce souběžně s dalšími školami (měšťanskou školou severního a západního obvodu), měla určenou dopolední výuku ve dnech v pondělí, ve středu a v pátek od 8,00 hodin do 12,15 hodin a pak v úterý, ve čtvrtek a v sobotu odpoledne od 13,00 hodin do 16,20 hodin. Dopolední výuka měla pět vyučovacími hodin, přičemž hodina byla zkrácená na 45 minut a odpolední výuka měla jen čtyři vyučovací hodiny. Pokaždé měly dívky vždy dvě desetiminutové přestávky a dvě pětiminutové.⁴⁷⁴ Aby se do zkráceného rozvrhu vtěsňaly důležité předměty, ty méně důležité se ve výuce omezily (např. kreslení na dvě hodiny, ruční práce na tři hodiny týdně) a některé se zrušily úplně (např. tělocvik či zpěv).⁴⁷⁵ Při výuce začal být nedostatek času na probírané učivo, tudíž se zhoršila i kvalita výuky. Docházka se podstatně zhoršila. Příčinou bylo ošetřováním mladších dětí, když matka (nebo oba rodiče) musela obstarat živobytí, nebo se starší děti též musely zapojit ke shánění potravin.⁴⁷⁶

Dívky se zapojovaly do humanitární pomoci tím, že při zápisu složily finanční hotovost ve výši 86 K, z nichž polovinu věnovaly zemské komisi a zbylou část na nákup vlny, ze které potom pletly ponožky. Některé učitelky zřídily pracovnu na Doudlevecké třídě, kam dívky (i z jiných škol) docházely za účelem zhotovování ponožek, kterých vytvořily na 800 párů. Po zahájení vyučování se tyto ruční práce přesunuly do hodin vyučování, kde potom dívky zhotovovaly díly pro zimní oděvy vojáků. Jelikož byl nedostatek vlny, žákyně uspořádaly sbírku a její výtěžek byl použit na její nákup. Nakonec vyrobily 500 párů ponožek, 213 párů nákokolenic, 109 párů kamaší, 70 párů nátepníků, 37 párů rukavic, 14 párů bačkor pro raněné, 352 kukel, 10 břišních pásů, 5 chrániček na uši a 3 šály. Ještě před odesláním těchto věcí k nim přibalily potraviny.⁴⁷⁷ Dalšími dobročinnými aktivitami žákyň bylo obdarovávání raněných vojáků v nemocnicích (např. Nad Hamburkem) jídlem, ale i potřebnými věcmi pro ošetřování nemocných, nebo jim nosily zimní prádlo, plátno na obvazy či zhotovily papírové vložky

⁴⁷³ Tamtéž, s. 225.

⁴⁷⁴ Tamtéž, s. 225–226.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 227.

⁴⁷⁶ Tamtéž, s. 228.

⁴⁷⁷ Tamtéž, s. 229.

do bot (2912 párů). Dívky také pořádaly různé akce, z jejichž vstupenek se odváděly zisky ve prospěch sirotků po padlých vojínech.⁴⁷⁸

Učitelský sbor též přispěl zápisovou částkou ve výši 86 K, která se potom následně rozdělila stejně jako u dívek. Všechny industriální učitelky pomáhaly zhotovovat jednotlivé díly zimního oblečení pro vojáky, šily prádlo pro nemocnici Nad Hamburkem, nebo další vyučující učitelka řídila kurz pro ošetřování raněných. Ve prospěch nemocnice Nad Hamburkem bylo odevzdáno ze sboru 1 % ze základního služného (i nemocnici v sokolovně se odváděly peníze), dále ve prospěch polských učitelů (vystěhovalců) se pořádaly sbírky.⁴⁷⁹ Dobročinnost na sociálně slabé dívky neustále probíhala, byť v omezeném měřítku.⁴⁸⁰

V průběhu školního roku 1915/1916 se opět žákyně podílely svým úsilím na zmírnění válečných útrap vojska plněním věcí pro vojáky, pomáhaly v náhradní nemocnici, ale i při hospodářských činnostech. Vybíraly peníze prostřednictvím např. zakoupených pohledů, odznaků, brožur a vstupenek, přispívaly finančními částkami na financování válečných nákladů, a nakonec se upsaly k válečným půjčkám (třetí a čtvrté).⁴⁸¹

Dne 21. listopadu 1916 zasáhla obyvatele celé habsburské monarchie tragická zpráva, která oznámila úmrtí císaře Františka Josefa I., proto odpadlo ten den vyučování.⁴⁸² Další odpadá výuka byla 30. listopadu na den pohřbu. V odkazu císaře „*Zachovejte stejné vlastenecké smýšlení Mému nástupci ve vládě,*“ se začalo vzhlížet k novému nástupci císaři a králi Karlu I. a jeho manželce císařovně a královně Zitě. S jeho nástupem na trůn se změnilo oslavy dat.⁴⁸³ Jelikož měl císař František Josef I. heslo „*Vše pro dítě,*“ císařovna Zita zvolila heslo „*Týden ochrany kojenců,*“ kdy v týdnu od 9. května žákyně pořádaly sbírku, jejíž výtěžek byl darován na humanitární účely.⁴⁸⁴

Bylo s podivem, že se v září 1915 dostavilo ke studiu 493 žaček. V průběhu roku došlo k nárůstu a jejich počet se navýšil na 526 dívek. Z toho důvodu došlo na základě výnosu zemské školní rady ze dne 6. prosince 1916 k přeměně páté pobočky v definitivní a zatímni šestá pobočka byla ponechána.⁴⁸⁵

⁴⁷⁸ Tamtéž, s. 230.

⁴⁷⁹ Tamtéž s. 230–231.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 233.

⁴⁸¹ Tamtéž, s. 245.

⁴⁸² Tamtéž, s. 254–255.

⁴⁸³ Tamtéž, s. 256–257.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 259.

⁴⁸⁵ Tamtéž, s. 263.

S pokračujícím obdobím scházelo stále více peněz, ošacení, obuvi a jídla. Dne 13. srpna 1917 propukly nepokoje a začalo drancování obchodů. V důsledku toho bylo o den později (od 14. srpna) vyhlášeno stanné právo pro Plzeň a přilehlé obce.⁴⁸⁶ V tomto školním roce byl počet zameškaných vyučovacích hodin vysoký, protože děti musely shánět s matkami potraviny a často chodily do školy hladové, špatně oblečené a obuté. Následkem toho se prohloubila nemocnost a školní lavice byly často prázdné, proto vzdělávání i z dalších důvodů nebylo dostatečné.⁴⁸⁷ Přes všechny útrapy plynul školní rok svým tempem za dozoru výuky zemského školního inspektora Vladimíra Mikana a katechety Bedřicha Köhlera. Ve školním roce 1917/1918 stoupl počet dětí, které se hlásily o podporu, protože si nemohly dovolit koupit školní pomůcky, proto purkmistrovský úřad věnoval na nákup knih 241 K a na potřeby pro ruční práce 438 K, místní školní rada přispěla částkou 727 K, Krejcarový spolek věnoval 100 K a 32 párů bot a spolek České srdce obdaroval 48 dívek částmi zimního oděvu, 108 páry bot a předplatil 12 obědů.⁴⁸⁸ Dobročinný spolek České srdce poskytoval těm nejchudším dětem jídlo a obuv. Dívky ze zámožnějších rodin si braly své spolužačky k sobě domů, pečovaly o ně a dávaly jim najíst. Bylo s podivem, že navzdory těžké době studovalo 510 žákyně.⁴⁸⁹

Následující školní rok 1918/1919 začal opět v prostorách budovy měšťanské školy na Saském mostě. Hned na začátku roku se objevila tzv. španělská chřipka, takže se škola 14. října musela uzavřít z důvodu vysoké absence žactva a vyučujících. Nejdříve měla být uzavřena do 24. října, pak ale došlo k jejímu prodloužení do 5. listopadu. Při opětovném zahájení vyučování (5. listopadu) bylo vše jinak. Rozpadlo se Rakousko-Uhersko a vznikl samostatný československý stát (28. října 1918). Ve škole bylo shromážděným dívkám vysvětleno významné datum 8. listopad a bylo vzpomenuo na bitvu na Bílé hoře.⁴⁹⁰

⁴⁸⁶ Tamtéž, s. 266.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 266.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 270.

⁴⁸⁹ Tamtéž, s. 271.

⁴⁹⁰ Tamtéž, s. 274.

4.7. Východní obvod – měšťanské dívčí školy

4.7.1. Měšťanská dívčí škola ve východním obvodu

V roce 1887 byla zbudována ve východním obvodu pro obecné dívčí a chlapecké školy tehdy nejmodernější školní budova v Plzni, které se říkalo „*Nad Hamburkem*“.⁴⁹¹ V dubnu 1885 plzeňská místní školní rada požádala, aby byla „*dosavadní první měšťanská škola pro dívky v Plzni rozdělena ve dva samostatné ústavy*“. Jednání se prodloužilo podmínkou, ve které stálo: „*Když však náklad, potřebný na opatření věcných potřeb nového ústavu, zaručen jen v tom případě, když zřízení ústavu svěřeno bude osobě mužské.*“ Na tuto kladenou podmínku nakonec zemská školní rada nepřistoupila. Později byla podána nová žádost, která „podmínku“ vypustila, proto zemská školní rada svým výnosem dne 3. srpna 1898 pod č. j. 21769 rozdělila dosavadní měšťanskou dívčí školu na dvě školy. Tím vznikla měšťanská dívčí škola ve východním obvodu.⁴⁹²

Místní školní rada vykážala novému ústavu prostory na Pražském Předměstí v Nádražní třídě čp. 325 (Nad Hamburkem). Jednalo se o místnosti ve druhém poschodí. Zde se nacházely čtyři třídy a technický kabinet s ředitelnu. Dále byla ještě jedna místnost v prvním poschodí, která se následně rozdělila příčkou na dvě. Tím vznikla sborovna a ostatní kabiny. Prostory pro kreslení a ruční práce škola neměla. Tělocvičnu, která se zde nacházela, měly dívky společnou s obecnou dívčí školou. Tyto prostory musely využívat k vyučování ručních prací. Protože se také kladl důraz na přírodu a rostliny, ve školní zahradě bylo zřízeno botanické oddělení.⁴⁹³

Počátkem školního roku 1902/1903 byly vráceny některé třídy zdejší obecné dívčí škole, takže měšťanská škola neměla pro svoji výuku dostatek místa. Na tuto skutečnost ihned zareagovala místní školní rada a najala pro měšťanskou dívčí školu celé druhé poschodí v soukromém domě v Nádražní třídě na Smíchově. V hlavní budově byly ponechány jen tři postupné třídy a zbylé čtyři třídy byly přeloženy do budovy za viaduktem, kde byla díky místní školní radě zřízena sborovna a kreslárna. Následně byla za viadukt umístěna nově povolená pobočka. Spor o vlastnictví školní zahrady se ukončil dohodou, že zahrada připadne měšťanské dívčí škole.⁴⁹⁴

⁴⁹¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy Nad Hamburkem (1887–1962)*. Inventář, [Plzeň] 1964, s. 1.

⁴⁹² AMP, 14. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí – východní obvod, inv. č. 66, sign. 16e225, pamětní kniha (1898–1926), s. 23.

⁴⁹³ Tamtéž, s. 41.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 109.

**Tab. 20: Návštěvnost měšťanské dívčí školy ve východním obvodu
(1898–1903/1904)⁴⁹⁵**

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1898	285	207
1903/1904	484	394

V roce 1898 vznikla měšťanská dívčí škola ve východním obvodu se třemi definitivními postupnými třídami, ke kterým byla profesně přiřazena nová pracovní místa definitivní ředitelky (nebo ředitele) a tři místa pro definitivní učitelky.⁴⁹⁶ Do tohoto ústavu sem přešly žákyně z postupující páté třídy obecných škol východního obvodu a dále z jiných obcí, které k tomuto obvodu náležely. V září 1898 byla první třída kapacitně přetížena, proto se musela otevřít se souhlasem okresní školní rady pobočka, která byla schválena výnosem zemské školní rady ze dne 19. listopadu 1898 pod č. j. 39633.⁴⁹⁷ Protože se přišlo na skutečnost, že by se v příštím školním roce opakovala stejná situace, podala se ihned nová žádost na zřízení dalších dvou zatímních poboček pro rok 1899/1900 při první a při druhé třídě. Kladné odpovědi se škole dostalo 11. července pod č. j. 19585.⁴⁹⁸ Výnosem zemské školní rady ze 4. prosince 1898 pod č. j. 39618 bylo schváleno, aby se s platností od 1. ledna 1899 začalo vyučovat ženským ručním pracím v sedmi odděleních. Ještě koncem června 1899 byla opět podána žádost (na další školní rok 1899/1900) na zvýšení výuky těchto ženských prací, a to na 44 hodin v týdnu v deseti třídách. Dále bylo nařízeno okresní školní radou, aby se němčina nadále vyučovala jako předmět nepovinný, a to ve čtyřech třídách od počátku roku, ale zemská školní rada rozhodla na základě výnosu ze 12. prosince 1898 pod č. j. 41158, aby se tento předmět vyučoval od 1. ledna 1900 v šesti třídách po třech hodinách týdně za roční odměnu. Protože byl nedostatek prostoru pro výuku, výuka němčiny se uskutečňovala jen ve čtyřech třídách. Francouzský jazyk se vyučoval od počátku školního roku pro 65 žákyně ve dvou třídách po dvou hodinách týdně za roční výplatu.⁴⁹⁹

Zatímním ředitelem byl okresní školní radou z 18. srpna 1898 pod č. j. 4728 jmenován Emanuel Štorkán, zemskou školní radou ze dne 28. března 1899 pod č. j. 1900

⁴⁹⁵ Tamtéž.

⁴⁹⁶ Tamtéž, s. 23.

⁴⁹⁷ Tamtéž, s. 42.

⁴⁹⁸ Tamtéž, s. 25.

⁴⁹⁹ Tamtéž, s. 26.

jím byl definitivně potvrzen.⁵⁰⁰ Výukou náboženství byl na základě výnosu okresní školní rady ze dne 1. září 1898 pod č. j. 4883 zatímně ustanoven páter Josef Kobosil.⁵⁰¹ V profesích definitivních učitelek sem byly povolány Františka Čapková a Aloisie Růžková výnosem okresní školní rady ze dne 18. srpna 1895 pod č. j. 4702, ale definitivně byly ustanoveny zemskou školní radou ze dne 22. dubna 1899 pod č. j. 6470.⁵⁰² Zatímními učitelkami byly ustanoveny okresní školní radou Jindřiška Hofmannová výnosem z 1. září 1898 pod č. j. 4883 a Božena Růžková dekretem z 19. září 1898 pod č. j. 5033.⁵⁰³ Ruční práce měly na tomto ústavu vyučovat od začátku roku Anna Czivišová a Růžena Lillingová a od 1. ledna 1899 i Antonie Matějková.⁵⁰⁴ Celkově se vyučování řídilo dle vyhlášení ministerstva kultu a vyučování ze dne 18. května 1874 pod č. j. 6549.⁵⁰⁵

Podle vzestupné tendence žákyň bylo povoleno na základě výnosu zemské školní rady z 11. července 1899 otevřít další dvě zatímní pobočky, tudíž ústav čítal tři definitivní postupové třídy a tři zatímní pobočky (celkem šest tříd). Dalším výnosem zemské školní rady ze 6. října 1899 s platností od 1. ledna 1900 bylo povoleno vyučovat ručním pracím v dalších dvou odděleních (celkem v devíti), ale okresní školní rada svolila výnosem z 2. listopadu 1899, aby se smělo vyučovat již od 15. listopadu (1899).⁵⁰⁶ Po proběhlých změnách ve sboru se složení ustálilo. O žákyně pečovali ředitel Emanuel Štorkán, katecheta Josef Kobosil, definitivní učitelky Božena Růžková, Aloisie Růžková a Františka Čapková, zatímní učitelky Marie Caltová, Božena Wittmannová a Jindřiška Hofmannová a industriální učitelka Anna Czivišová.⁵⁰⁷

V roce 1900/1901 škola čítala tři definitivní postupné třídy, dvě zatímní pobočky při první třídě a jednu zatímní pobočku při druhé třídě (celkem šest tříd).⁵⁰⁸ V učitelském sboru na škole pracovali Emanuel Štorkán (ředitel), Josef Kobosil (katecheta), Jindřiška Hofmannová, Františka Čapková, Božena Wittmannová, Božena Růžková, Marie Caltová, Aloisie Růžková, Anna Czivišová, Antonie Matějková a Josefa Wernerová (profesí vedlejší učitelky).⁵⁰⁹ Vzhledem k tomu, že se na škole vyskytovaly žákyně, které

⁵⁰⁰ Tamtéž, s. 27.

⁵⁰¹ Tamtéž, s. 30.

⁵⁰² Tamtéž, s. 31.

⁵⁰³ Tamtéž, s. 33.

⁵⁰⁴ Tamtéž, s. 36.

⁵⁰⁵ Tamtéž, s. 44.

⁵⁰⁶ Tamtéž, s. 56.

⁵⁰⁷ Tamtéž, s. 64.

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 77–78.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 85.

vyznávaly jiné náboženství než katolické, zemská školní rada svým výnosem ze 3. února 1901 pod č. j. 1228 rozhodla, aby se dívky vyučovaly svému náboženství (mojžíšskému) v jednom oddělení po dvou hodinách týdně rabínem Moricem Fischerem z Rokycan. Vyučování se začalo realizovat od 24. března 1901 v budově první obecné školy pro hochy v severním obvodu.⁵¹⁰

Jelikož stále docházelo k přeplňování tříd, vznikla na škole výnosem zemské školní rady dne 25. ledna 1903 pod č. j. 7165 jedna zatímní pobočka. Dalším výnosem okresní školní rady ze dne 24. března 1903 pod č. j. 11951 byla změněna třetí zatímní pobočka v definitivní, proto škola souhrnně čítala tři definitivní postupné třídy, tři definitivní pobočky a dvě zatímní pobočky.⁵¹¹ Dalším výnosem ministerstva ze dne 26. června 1903 pod č. j. 22503 došlo na měšťanských školách k povolení zřídit učební kurzy při čtvrtých třídách a zavést klasifikaci se známkováním obdobně jako na středních školách a vydávat pololetní vysvědčení.⁵¹²

Během začátku roku 1904/1905 byl na škole jmenován definitivním ředitelem Tomáš Bízek. Miloslava Bláhová ústav opustila a místo ní sem nastoupila Antonie Matějková do pozice definitivní industriální učitelky, Hermína Kotiarová byla jmenována definitivní učitelkou a Václav Tumpach sem byl dosazen na pozici zatímního učitele za Terezii Zelínkovou, poněvadž se provdala.⁵¹³ Protože třídy opět nestačily pro výuku ručních prací, výnosem zemské školní rady ze dne 6. února 1905 bylo povoleno zřídit pro ně další dvě oddělení.⁵¹⁴

Tab. 21: Pedagogický personál na měšťanské dívčí škole ve východním obvodu (1898–1903/1904)⁵¹⁵

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1898	8	2

Škola jako na výše uvedených ústavech bedlivě sledovala zdravotní stav svých svěřenkyň a snažila se eliminovat potenciální ohniska nákazy a tím zajistit jejich

⁵¹⁰ Tamtéž, s. 89.

⁵¹¹ Tamtéž, s. 110.

⁵¹² Tamtéž, s. 115–116.

⁵¹³ Tamtéž, s. 120–121.

⁵¹⁴ Tamtéž, s. 124.

⁵¹⁵ Tamtéž. Do mužské učitelské síly byl v tomto případě zahrnut i vyučující náboženství (katecheta).

zdravotní bezpečnost. Jelikož se v dochovaných záznamech neobjevily delší dobu informace o nakažlivých nemocích a úmrtí dívek, lze předpokládat, že různá nařízení a prevence vedly k úspěchu. V rámci podpory zdraví a doplnění učební látky dívky uskutečňovaly vycházky do přírody. Od jara 1901 podnikly za dozoru třídních učitelů celkem 16 vycházek např. do Lobeze, Bukovce, Letin, Doubravky a Nepomuku. I když byly tyto aktivity žákyním prospěšné, z lékařského nařízení se jich některé dívky nemohly účastnit pro slabost či chudokrevnost.⁵¹⁶

Společnost měla soucit se sociálně slabými žákyněmi, proto se zasazovala o jejich podporu. V roce 1899 městská rada věnovala nemajetným dívkám 80 K na nákup učebnic a 70 K na nákup pomůcek pro ruční práce. Místní školní rada jim dala 70 K na školní potřeby a Krejcarový spolek zas poskytl 28 párů obuvi a peníze na psací a kreslicí potřeby, spolek Družstvo věnoval v zimních měsících 30 žákyním čtyřikrát týdně polévku a chléb.⁵¹⁷ Protože řediteli zdejšího ústavu velmi záleželo na kvalitě výuky a studijních výsledcích dívek, chopil se iniciativy a zakoupil z vlastních zdrojů větší množství pomůcek pro výuku. Také okresní školní rada přispěla částkou 230 K na nákup pomůcek a 70 K na nákup knih.⁵¹⁸

Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé slavnosti (habsburská jubilea, stromová slavnost), čímž nijak nevybočovala z dobového průměru.

4.7.2. První měšťanská dívčí škola ve východním obvodu

Výnos zemské školní rady ze dne 10. listopadu 1905 pod č. j. 39750 rozdělil měšťanskou dívčí školu ve východním obvodu na dvě školy. K této první měšťanské dívčí škole připadla část Pražského Předměstí (před železničním podjezdem) až k řečišti řeky Radbuzy.⁵¹⁹

Tab. 22: Návštěvnost první měšťanské dívčí školy ve východním obvodu (1905/1906–1918)⁵²⁰

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
------------	-----------------	---------------

⁵¹⁶ Tamtéž, s. 86.

⁵¹⁷ Tamtéž, s. 67–68.

⁵¹⁸ Tamtéž, s. 71.

⁵¹⁹ Tamtéž, s. 137.

⁵²⁰ Tamtéž.

1905/1906	514	168
1910/1911	255	206
1915/1916	?	287
1918	327	?

Na škole v roce 1906/1907 vyučovali Tomáš Bízek, který souběžně zastával i pozici ředitele, Josef Kobosil (katecheta), Eduard Šimek, Aloisie Růžková, Albina Sequensová a Hermína Kotiarová. Ruční práce vyučovaly Anna Czivišová a Marie Köhlerová, němčinu učili Tomáš Bízek, Hermína Kotiarová a Milada Bernardová a francouzštinu zas Emilie Wollmannová.⁵²¹ Do 10. února 1906 patřilo k první měšťanské dívčí škole původně devět tříd, které se rozdělily. Ke škole byla přidělena jedna třída pro každý ročník, které měly své umístění ve druhém poschodí (západního křídla) u nádraží, kde se nacházely tři učebny, kreslárna a ředitelna a v prvním poschodí byla umístěna sborovna, kabinet a kaple.⁵²²

Ve školním roce 1912/1913 se učitelský sbor skládal z ředitele Tomáše Bízka, katechety Bedřicha Köhlera, učitelek Anny Mádrové, Aloisie Růžková, Anny Kalinové, Albíny Sequensové a Hermíny Kotiarové.⁵²³ I když neustále docházelo k rozšiřování škol a přibývaly třídy, stále se nedařilo regulovat přetěžování tříd. Z toho důvodu zemská školní rada svým výnosem ze dne 11. července 1912 povolila otevřít jednu zatímní pobočku.⁵²⁴ Opatření bylo nedostačující, proto školní rada svým výnosem z 13. září 1913 pod č. j. 6088 povolila otevřít jednu zatímní pobočku při třetí třídě a následkem toho se vyučujícím ulehčilo.⁵²⁵ V tomto roce měla škola celkem pět tříd, ve kterých učili ředitel Bízek, katecheta Köhler a učitelky Vilímová, Kotiarová, Fenclová, Růžková Kalinová a Sequensová.⁵²⁶

Tab. 23: Pedagogický personál na první měšťanské dívčí škole ve východním obvodu (1905/1906–1918)⁵²⁷

⁵²¹ Tamtéž, s. 147–148.

⁵²² Tamtéž, s. 137.

⁵²³ Tamtéž, s. 202.

⁵²⁴ Tamtéž, s. 197.

⁵²⁵ Tamtéž, s. 207.

⁵²⁶ Tamtéž, s. 209.

⁵²⁷ Tamtéž. Do mužské učitelké síly byl v tomto případě zahrnut i vyučující náboženství (katecheta).

Školní rok	Ženské učitelé síly	Mužské učitelé síly
1905/1906	7	3
1910/1911	4	2
1915/1916	11	2
1918	12	2

V roce 1905/1906 se sledoval zdravotní stav dívek, který byl „*velmi dobrý*“ a žádná nezemřela.⁵²⁸ V rámci zdravotní prevence absolvovaly žákyně během roku 1906/1907 výlety do Nepomuku, nebo podnikly vycházku do botanické zahrady k Litickému nádraží a k Boleveckému rybníku.⁵²⁹ Pravidelná kontrola školním lékařem odhalila zdravotní indispozici některých dívek, proto byly tyto žákyně osvobozeny od tělocviku, ručních prací, kreslení nebo psaní.⁵³⁰ V průběhu školního roku 1907/1908 lékař při pravidelných prohlídkách odhalil u některých dívek křivou páteř a krátkozrakost. Na základě tohoto zjištění byly opět osvobozeny od tělocviku, ručních prací a kreslení. Z toho je patrné, že díky včasnému zásahu a vhodné léčbě se daly napravovat některé zdravotní nedostatky. Je možné říct, že se jednalo o první projevy pediatrické prevence.

Jak se ukázalo, kromě infekčních nemocí, které začaly ustupovat, se začaly objevovat jiné zdravotní neduhy. Během školního roku 1909/1910 se při pravidelných lékařských prohlídkách odhalily opětovně problémy s pohybovým aparátem, takže v důsledku toho muselo být 12 žákyň osvobozeno od tělocviku a od kreslení.⁵³¹ Aby se udržel optimální zdravotní stav žactva na školách, okresní školní rada oznámila prostřednictvím nařízení z hejtmanství ze dne 28. listopadu 1912 pod č. j. 113316, že „*po spále se nesmí dítě školní bez lékařského vysvědčení přijmouti*“.⁵³² Tímto zásadním dokumentem se docílilo výrazného omezení přenosů nakažlivých nemocí.

V roce 1907/1908 dobročinné spolky (např. Krejcarový spolek, správa měšťanského pivovaru, Jednota paní a dívek, polévkový ústav, městská rada a místní školní rada) poskytly nemajetným dívkám finanční podporu na nákup knih, pomůcek pro ruční práce, obuv, několik balíků kreslicího papíru, oděvy, lístky na plovárnu a na obědy.

⁵²⁸ Tamtéž, s. 137–138.

⁵²⁹ Tamtéž, s. 141.

⁵³⁰ Tamtéž, s. 145.

⁵³¹ Tamtéž, s. 171.

⁵³² Tamtéž, s. 198.

Díky tomu se některým žákyním zlepšila životní úroveň a relativně v klidu mohly navštěvovat školu.⁵³³

V průběhu roku 1913/1914 se nevyskytly žádné infekční choroby, přesto bylo zaznamenáno úmrtí žákyně Růženy Webrové.⁵³⁴ Oproti předešlým létům začalo ubývat pořádání vycházek a výletů, protože to bylo finančně nákladné a náročné po stránce organizační. Další nevýhodou bylo, že za mimo pracovní činnost nebyli učitelé odměňováni, proto se pořádaly vycházky dívek v hodinách tělocviku jen do blízkých lokalit a navštěvovaly se různé výstavy (např. obrazů).⁵³⁵

Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé slavnosti (habsburská jubilea, Pragmatická sankce, stromová slavnost). V roce 1910/1911 se po několikaletém slavení stromového svátku zjistilo, že „*v Plzni účelu žádoucího se jim nedociluje*,” proto slavnost skončila a byla nahrazena osvědčenými vycházkami do přírody.⁵³⁶

Se zářím 1914 nastal první válečný školní rok. I když zápis proběhl ve dnech od 13. do 15. září, s výukou se začalo až 16. října 1914. Školní budova v Nádržní třídě sloužila jako vojenská nemocnice, proto byla přemístěna k výuce do školní budovy druhé měšťanské dívčí školy ve východním obvodu v Jablonského ulici.⁵³⁷

Škola měla obdobný harmonogram výuky jako výše uvedené školy. Při vyučování začal být nedostatek času na probírané učivo, proto se zhoršila její kvalita. Také se snížila docházka dívek. Příčinou absence bylo starání se o mladší sourozence a obstarávání obživy. Logicky začal být nedostatek všeho potřebného k živobytí, ale i školních pomůcek na výuku do školy.⁵³⁸ Dne 19. prosince 1914 se dostavil do školy na inspekci zemský školní inspektor Vladimír Mikan a výuku náboženství v březnu 1915 zkontroloval páter František Pilný.⁵³⁹

Zásluhou učitelů, kteří „*neúnavně vštěpovali dívkám jednotu všech národů a oddanost k císaři a habsburskému domu*,” bylo žactvo připraveno pomáhat a přinášet oběti, které zmírňovaly válečné nesnáze. Před samotným zahájením školního roku 1914/1915 žákyně pomáhaly v Čelakovského ulici za dozoru učitelek spolu s dalšími dívkami z různých škol vyrábět potřebné věci pro vojáky. Vojenskou nemocnici zřízenou

⁵³³ Tamtéž, s. 155–156.

⁵³⁴ Tamtéž, s. 207. Příčina smrti nebyla uvedena.

⁵³⁵ Tamtéž, s. 204.

⁵³⁶ Tamtéž, s. 176.

⁵³⁷ Tamtéž, s. 210.

⁵³⁸ Tamtéž, s. 211.

⁵³⁹ Tamtéž, s. 218.

z měšťanské dívčí školy v Nádražní ulici si vzaly pod svůj patronát spolky Kruh učitelek a Jednota paní a dívek, do které žákyně dodávaly vlněné ponožky, nákolence, kukly, nátepníčky, rukavice, břišní pásy a další.⁵⁴⁰ Celkem dívky upletly 170 kusů vlněných věcí, ušily 18 košil, připravily 3 kg cupaniny a ušily 600 párů papírových podešví. Dále zraněným vojákům nosily potraviny (vejce, čokoládu), cigarety, kapesníky, knihy na čtení i nádobí. Pro haličské uprchlíky zase sbíraly odložené šatstvo a prádlo. Další humanitární pomocí dívek bylo uspořádání tří divadelních představení, ve kterých i hrály, aby výtěžek věnovaly na válečné účely. Učitelé se zase angažovali zápisovou sbírkou, z níž část výtěžku zaslali zemské komisi a za tu druhou nakoupili vlnu pro pletení věcí, které odevzdali Červenému kříži. Z oslav tzv. Dětského dne byl zaslán finanční výtěžek též zemské komisi ve prospěch sirotků po padlých vojácích, a nakonec všichni učitelé včetně ředitele odváděli měsíčně 1 % ze základního služného ve prospěch nemocnice.⁵⁴¹

Protože se v tomto roce změnil řád zaběhlých zvyklostí, přemírou nových aktivit se nekonalý školní výlety a vycházky a ani nedošlo ke změnám ve sboru.⁵⁴² Aby se pomáhalo zmírňovat útrapy války a přispělo se také na její financování, vydala na základě výnosu ministerstva války zemská školní rada ze dne 2. dubna 1915 pod č. j. 63 nařízení. Jedno z nich se týkalo poučení o sbírce kovů ze školních sbírek a další bylo o šetření potravinami v době války. Nakonec okresní školní rada nařídila zhotovovat na školách pro vojsko papírové podešve do bot.⁵⁴³

I když probíhala válka a byl nedostatek jídla, neobjevily se žádné infekční choroby. V tuto dobu dobročinné spolky, organizace, místní školní rada spolu s městskou školní radou věnovaly pro sociálně slabé žákyně finanční hotovost na nákup knih, učebnic a pomůcek pro ruční práce ve výši 778, 35 K a dále jídlo a 35 párů bot.⁵⁴⁴

Ve druhém válečném roce 1915/1916 ve školní budově stále sídlila nemocnice, proto škola zůstala přemístěna na stejném místě jako předtím.⁵⁴⁵ V průběhu roku dívky přispěly např. finančně na financování válečných nákladů zápisovou sbírkou ve prospěch zemské komise, pamětními válečnými listy ve prospěch Červeného kříže, sbírkou kovů a dále z divadelního představení odvedly peníze na nákup potravin pro vojáky v nemocnici.⁵⁴⁶ Když byla vypsána třetí válečná půjčka, upsalo se na ní pět žákyň

⁵⁴⁰ Tamtéž, s. 212–213.

⁵⁴¹ Tamtéž, s. 214.

⁵⁴² Tamtéž, s. 216.

⁵⁴³ Tamtéž, s. 217.

⁵⁴⁴ Tamtéž, s. 219.

⁵⁴⁵ Tamtéž, s. 224.

⁵⁴⁶ Tamtéž, s. 233–234.

v hodnotě 500 K a 51 dívek částkou 70 K. Učitelský sbor přispíval finančně, nebo učitelky spravovaly prádlo v nemocnici.⁵⁴⁷

Začal být nedostatek chleba, mouky, brambor, vajec a mléka, proto je musely dívky opatřovat samy. Nechodily do školy, což se odrazilo i na školním prospěchu a docházce. Ze špatné výživy začaly být děti slabé, trpěly nedostatkem ošacení a obuvi. Učební látka nebyla probírána jako v dřívějších letech a nebyl čas ji opakovat. Z češtiny, zeměpisu, dějepisu, počtů a měřičství se probralo jen to podstatné. O prázdninách dívky pomáhaly v hospodářství nebo v nemocnicích tím, že spravovaly prádlo či vyráběly pletené věci pro vojáky.

Ve školním roce 1916/1917 školní budovu stále využívala vojenská nemocnice, takže se dívky učily v budově druhé chlapecké měšťanské školy východního obvodu v Houškově ulici.⁵⁴⁸ Po nutných změnách ve sboru zde vyučovali ředitel Tomáš Bízek, Bedřich Köhler (katecheta), Anna Vilímová, Hermína Kotiarová, Amalie Fenclová, Aloisie Růžičková, Kalinová a Albína Sequensová. Výuku ručních prací měly na starosti učitelky Czivišová, Lillingová, Strnadová a Florianová a francouzštinu zase učitelka Řezníková.⁵⁴⁹

Dne 21. listopadu 1916 zasáhla obyvatele Rakouska-Uherska smutná zpráva o skonu mocnáře Františka Josefa I. Na uctění jeho památky se v den konání pohřbu (30. listopadu) nevyučovalo a totéž platilo i 2. prosince, kdy zase proběhly zádušní mše za zemřelého. Učitelský sbor promluvil k dívkám o velkolepých činech císaře a souběžně s tím pod heslem „*Vše pro dítě*“ vyhlásil sbírku ve prospěch zemské komise.⁵⁵⁰

Nově zvoleným nástupcem se stal Karel I., na kterého se pohlíželo s velkou nadějí. S jeho nástupem na trůn spolu s jeho manželkou Zitou došlo ke změnám oslav dat v tradičně zaběhlé společnosti.⁵⁵¹ Císařovna Zita se podílela na podpoře dětí vyhlášenou sbírkou pod názvem „*Týden ochrany kojenců*“. Dívky dále prodávaly pohlednice, zakupovaly pamětní listy a prodávaly tzv. plakety. Navzdory válce neustal chod na školách a s ním vázané kontroly, které na jaře provedl Josef Kobza a Páter Bruno Bárta.⁵⁵²

Teprve od 16. ledna 1918 se měšťanská dívčí škola přestěhovala zpět do své vlastní budovy po důkladné dezinfekci a nutných úpravách. Od toho okamžiku se začalo

⁵⁴⁷ Tamtéž, s. 237.

⁵⁴⁸ Tamtéž, s. 251

⁵⁴⁹ Tamtéž, s. 253.

⁵⁵⁰ Tamtéž, s. 241–245.

⁵⁵¹ Tamtéž, s. 246.

⁵⁵² Tamtéž, s. 252.

s pravidelnou výukou, ale již od 1. června 1918 došlo k novému nařízení přestěhovat se zpět do Houškovy ulice, přičemž se mělo opět vyučovat dle předchozího rozvrhu. Tento přechodný stav trval do 16. června, kdy se dívky stěhovaly nazpět.⁵⁵³ Důvodem bylo přechodné umístění tří škol v prostorách měšťanské školy.⁵⁵⁴

Protože během roku 1918 dolehla bída a nedostatek na veškeré obyvatelstvo a především na děti zvláště citelně, zřídila místní školní rada a spolek České srdce v Plzni v tělocvičnách při čtyřech školách útulky pro školní mládež, která z válečných důvodů postrádala teplo a přístřeší. Chudé žactvo zde našlo útočiště za dozoru učitelů od 8. hodiny ranní do 17. hodiny odpolední.⁵⁵⁵

V září roku 1918 nastoupily dívky k zápisu, ale během krátké doby se změnil celkový stav společnosti. Došlo k ukončení první světové války, rozpadu státního útvaru Rakouska-Uherska a vzniku nového československého státu (28. října 1918). Při opětovném zahájení vyučování 5. listopadu bylo oslaveno zřízení samostatného českého státu a ředitel Tomáš Bízek vysvětlil dívkám pokoření našeho státu spolu s významem nastávající nové doby.⁵⁵⁶ „*Všechny zápisy do školní kroniky děly se až do letošního roku podle nařízení a zákonů rakouských. Nařízená loyálnost ku všemu, co bylo rakouské, zvláště císařského domu a nadřízených úřadů se týkajících, musila býti vždy vytýčena a zle by bývalo, kdyby toho bylo opomenuto. Zvláště v létech 1914–1918 přísně toho bylo dbáno*“.⁵⁵⁷

4.7.3. Druhá měšťanská dívčí škola ve východním obvodu

Výnos zemské školní rady ze dne 10. listopadu 1905 pod č. j. 39750 rozdělil měšťanskou dívčí školu ve východním obvodu na dvě školy. Vznikla tím druhá měšťanská dívčí škola ve východním obvodu s platností od školního roku 1905/1906.⁵⁵⁸ Ke škole připadla celá část Pražského Předměstí za železničním podjezdem. Škola zprvu vznikla v místech původních paralelek, tj. v soukromých prostorách domu na rohu Železniční ulice ve druhém poschodí, ale tyto prostory byly zcela nevyhovující. V roce 1905/1906 ke škole patřila sborovna s ředitelnu, ale chyběly jí kabinety, proto učební pomůcky a knihovny

⁵⁵³ Tamtéž, s. 256.

⁵⁵⁴ Tamtéž, s. 256–257.

⁵⁵⁵ Tamtéž, s. 257.

⁵⁵⁶ Tamtéž, s. 262–263.

⁵⁵⁷ Tamtéž, s. 262.

⁵⁵⁸ AMP, 3. střední škola Plzeň, dříve II. měšťanská škola dívčí, východní obvod, inv. č. 63, sign. 19e41, pamětní kniha (1906–1921), s. 1.

byly umístěny v těchto dvou místnostech. Prostory pro tělocvik našly dívky v první měšťanské dívčí škole a na mše žákyně chodily do školní kaple, která byla v hlavní budově školy.⁵⁵⁹ Školu měly navštěvovat dívky z pátých postupných tříd druhé a třetí obecné školy (z Mikulášského náměstí a z Houškovy ulice) bydlící na Pražském Předměstí za podjezdem státních drah.⁵⁶⁰ Až od 1. září 1908 došlo k přestěhování školní budovy do nových prostor na Mikulášském náměstí (též Jablonského ulici č. 4, náměstí Odborářů).⁵⁶¹

Realizaci předcházelo mnoho úsilí. Na samém počátku se obecní zastupitelstvo usneslo, že plzeňská obec postaví nové školní budovy na Pražském Předměstí pro měšťanskou dívčí i chlapeckou školu (na pozemku obecných škol v Jabloneckého a Houškově ulici) na své náklady. Městská rada Plzně nejprve uložila 14. května 1904 stavebnímu úřadu vypracovat příslušné plány a následně pak celý projekt předložila k projednání obecnímu zastupitelstvu, které jej schválilo na schůzi 28. května 1907.⁵⁶² Po proběhlém konkurzu byla práce zadána staviteli Františku Němcovi, který zahájil stavbu 20. srpna 1907. Po usilovných pracích byla zakázka dokončena koncem srpna 1908. I když byla budova zkolaudována až 2. října 1908, mohla se škola již počátkem září stěhovat do nových prostor, aby mohl proběhnout zápis.⁵⁶³ Svěcení, které se konalo 25. října 1908, byli přítomni všichni důležití členové plzeňské společnosti za přítomnosti purkmistra Petáka a světícího vikáře Čubra.⁵⁶⁴

Nadřízené úřady byly s prací personálu spokojeny. Pamětní knihy zaznamenávají inspekce průběžně, např. dne 19. června 1906 ji vykonal okresní školní inspektor Josef Weger, na výuku náboženství dohlédl 8. března páter František Pilný a místní školdozorce Matěj Pokorný zavítal na kontrolu školy dne 23. června stejného roku. Inspekce následně probíhaly každoročně.⁵⁶⁵ Výjimkou se stal školní rok 1912/1913, kdy nebylo místo školního inspektora obsazeno. Církev nikdy nevynechala své kontrolní návštěvy, proto v lednu a dubnu 1913 dohlédl na výuku náboženství páter Pilný a na kontrolu stavu školy

⁵⁵⁹ Tamtéž, s. 6.

⁵⁶⁰ Tamtéž, s. 5.

⁵⁶¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy na Mikulášském náměstí v Plzni (1895–1958)*. Inventář, [Plzeň] 1966, s. 3.

⁵⁶² AMP, 3. střední škola Plzeň, dříve II. měšťanská škola dívčí, východní obvod, inv. č. 63, sign. 19e41, pamětní kniha (1906–1921), s. 57.

⁵⁶³ Tamtéž, s. 58–59.

⁵⁶⁴ Tamtéž, s. 61–62

⁵⁶⁵ Tamtéž, s. 15.

zavítal místní školdozorce Matěj Pokorný, který se pochvalně vyjádřil o jejím stavu a úpravě.⁵⁶⁶

Tab. 24: Návštěvnost druhé měšťanské dívčí školy ve východním obvodu (1906–1918)⁵⁶⁷

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1906	303	278
1911/1912	611	552
1916/1917	684	606

V roce 1905/1906 disponovala druhá měšťanská dívčí škola třemi postupnými třídami a třemi pobočkami. Poprvé zde bylo zřízeno ředitelské místo výhradně pro „ženskou sílu“. Na škole vznikla pracovní místa pro čtyři definitivní učitelky a dvě místa pro zatímní učitelky, přičemž katechetu měly obě školy společného.⁵⁶⁸ Výnosem okresní školní rady z 5. ledna 1906 pod č. j. 158 byla jmenována zatímní ředitelkou Helena Částková, která souběžně vyučovala, katechetou byl vybrán páter Josef Kobosil, definitivními učitelkami Markéta Soukupová, Markéta Wachtlová s Boženou Čermákovou, do pozic zatímních učitelek sem byly přijaty Karla Durasová, Anna Pobudová a Marie Reischigová. Pro industriální výuku zde působily Antonie Matějková a Marie Köhlerová a pro výuku francouzštiny Karla Řezníčková.⁵⁶⁹

Školní rok začal 10. února 1906 bez slavnostního zahájení zcela normálním způsobem. Ve školním roce 1906/1907 měla škola šest tříd. Ředitelkou byla stejně jako v předchozím roce Helena Částková a dívky vyučovali Václav Kopp, Růžena Štěpánová, Terezie Steinerová, Marie Reischigová, Božena Čermáková a Markéta Wachtlová. Náboženství měli na starost páterové Josef Kobosil a František Košák.⁵⁷⁰ Kvůli populačnímu růstu počty tříd narůstaly, až v roce 1912/1913 škola čítala devět tříd.⁵⁷¹

⁵⁶⁶ Tamtéž, s. 127.

⁵⁶⁷ Tamtéž.

⁵⁶⁸ Tamtéž, s. 2.

⁵⁶⁹ Tamtéž, s. 7.

⁵⁷⁰ Tamtéž, s. 44.

⁵⁷¹ Tamtéž, s. 134.

Tab. 25: Pedagogický personál na druhé měšťanské dívčí škole ve východním obvodu (1906–1918)⁵⁷²

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1906	10	2
1911/1912	6	3

Poněvadž měli všichni zájem na zdraví žákyň, sledoval se jejich zdravotní stav. V průběhu roku 1905/1906 se nevyskytly žádné infekční choroby. Svým výnosem ze dne 30. července 1906 obecné zastupitelstvo rozhodlo ustanovit zdravotní dozor na obecných a měšťanských školách. Stal se jím městský lékař Adolf Wieser, který se zhostil svého úkolu k 1. říjnu, kdy nastoupil svoji službu.⁵⁷³ Školu navštěvoval pravidelně jednou za měsíc a vyšetřoval žákyně, na které učitelky upozornily. Mezi jeho další činnosti patřilo rozšiřovat i osvětu, proto pořádal přednášky, např. o správné výživě. V rámci zdravotní prevence podnikaly žákyně spolu za dozoru třídních učitelek vycházky, které byly hojně uskutečňovány. Například se v roce 1906 vypravily na výlety do skláren, průmyslových závodů, do městské plynárny, nebo se vydaly směrem na Českou Kubici a na Čechurov.⁵⁷⁴

Přes pravidelné školní kontroly došlo během roku 1908/1909 ke dvěma úmrtím. Dne 19. listopadu 1908 skonala Marie Kučerová z první třídy a 9. června 1909 Magdalena Kolářová.⁵⁷⁵ V dalším roce 1913/1914 skonaly rovněž dvě žákyně: dne 8. dubna 1914 zemřela Růžena Duchková a v červenci 1914 Marie Nováková.⁵⁷⁶

S cílem zkvalitňovat na škole úroveň výuky, darovala okresní školní rada v roce 1906 finanční hotovost ve výši 300 K na zakoupení učebních pomůcek, místní školní rada přispěla na vybavení kabinetu chemie, měšťanský pivovar věnoval peníze na nákup učebních pomůcek a další jednotlivci darovali např. deset křídových otisků a 26 kusů nerostů.⁵⁷⁷

⁵⁷² Tamtéž. Do mužské učitelské síly byl v tomto případě zahrnut i vyučující náboženství (katecheta).

⁵⁷³ Tamtéž, s. 41–42.

⁵⁷⁴ Tamtéž, s. 35–36.

⁵⁷⁵ Tamtéž, s. 78. Příčina smrti neuvedena.

⁵⁷⁶ Tamtéž, s. 138–140.

⁵⁷⁷ Tamtéž, s. 16.

Aby mohly sociálně slabé žákyně navštěvovat školu a vzdělávat se, byly během roku 1908/1909 podpořeny finančně, materiálně formou oděvů a obuvi, ale i jídlem po dobu zimních měsíců.⁵⁷⁸

Když v září 1914 dívky nastoupily k zápisu, probíhala již světová válka. V tomto roce se zapsalo do deseti tříd 700 žákyně.⁵⁷⁹ Škola byla ovšem od 3. září 1914 zabrána za účelem ubytování vojska a vyučování se posunulo až na 16. října. Úsilím purkmistra Petáka zůstala zdejší měšťanská škola ve své budově, ač se vojenské úřady velmi snažily získat ji pro sebe. Chtěly zde rozšířit druhou náhradní nemocnici, pro kterou byly v listopadu zabrány obě sousední budovy obecných škol.⁵⁸⁰ Jako ostatní školy v Plzni, i tuto stihl úděl střídavé výuky spolu s další školou, která trvala po celý školní rok. Byla sem přeložena první měšťanská dívčí škola východního obvodu (její budova Nad Hamburkem sloužila jako nemocnice).

Došlo ke změnám ve výuce. Její harmonogram byl obdobný jako u výše uvedených ústavů. Logicky začal být nedostatek jídla, ke kterému se přidalo i zdražení, které v důsledku způsobilo větší nemocnost dětí a neschopnost je vybavit jídlem a školními pomůckami na výuku.⁵⁸¹

Dívky a učitelský sbor se angažovaly ve zhotovování teplých věcí pro vojáky (např. 90 párů ponožek). Materiál byl dodáván ze zápisové sbírky, na kterou druhá měšťanská škola odvedla okresní školní radě finanční hotovost 30 K, dívky odváděly vlněné věci do tzv. sběrný, která byla zřízena při purkmistrovském úřadu, nebo byly výrobky předány přímo vojákům do nemocnic. Místní školní rada poskytovala škole peníze na výrobu těchto věcí. Aby dívky vybraly peníze, organizovaly různé sbírky.⁵⁸² S jinými odbornými učitelkami žákyně sbíraly a sušily ostružinové listí (7 kg), které předaly do sběrný, zhotovovaly výšivky, polštáře či vyráběly pohlednice, které prodávaly a tento finanční výtěžek předaly nemocnici Nad Hamburkem. Pro vánoční nadílku určenou vojákům na frontě dívky nastřádaly potraviny (např. cukr, čokoládu, ořechy, sušenky, čaje, suchary) a jiné spotřební věci (např. tabák, mýdlo, cigarety, kávu, dopisní papír).⁵⁸³

⁵⁷⁸ Tamtéž, s. 80.

⁵⁷⁹ Tamtéž, s. 178.

⁵⁸⁰ Tamtéž, s. 152.

⁵⁸¹ Tamtéž, s. 153–154.

⁵⁸² Tamtéž, s. 155.

⁵⁸³ Tamtéž, s. 156.

Žákyně nacvičily divadelní představení, loutkové divadlo, nebo uspořádaly školní hru, aby výtěžek ze vstupného odvedly purkmistrovskému úřadu a zemské školní komisi ve prospěch sirotků po padlých vojínech.⁵⁸⁴ Učitelský sbor zase pravidelně odváděl peníze Červenému kříži, nemocnici Nad Hamburkem a do nemocnice na Mikulášském náměstí.⁵⁸⁵ Za rozsáhlou vojenskou pomoc se dostalo dívkám i učitelskému sboru poděkování od samotných vojáků, čelních představitelů Plzně a od sběrných darů.⁵⁸⁶

Na přeplněnost ve třídách zareagovala 27. listopadu 1914 výnosem zemská školní rada a povolila otevřít třetí pobočku s podmínkou, že nesmí vzniknout školnímu fondu žádné náklady.⁵⁸⁷ V rámci lepší připravenosti vyzvala okresní rada ze dne 23. ledna 1915 pod č. j. 458 učitele škol k tomu, aby žactvo informovali o tom, že se nepřítel (anglické válečné loďstvo) snaží Rakousko-Uhersko s Německem odstavit od dodávek zboží za účelem vyhladovění obou zemí, proto měly být dány žactvu pokyny o šetření s potravinami.⁵⁸⁸ Navzdory válce byl zdravotní stav dívek vcelku dobrý, pouze žákyně Marie Märzová zemřela dne 26. června 1915 na tyfus. V tento čas dobročinné spolky a organizace nezapomněly podporovat sociálně slabé dívky.⁵⁸⁹ Během roku 1914/1915 zavítal dne 21. června na inspekci okresní školní inspektor Josef Kobza a vyjádřil celému učitelskému sboru a žákyním pochvalu za příkladnou pomoc. V důsledku přemíry povinností se v tomto roce vypustily vycházky a výlety, protože na ně nezbýval čas.⁵⁹⁰

Nový školní rok 1915/1916 začal neradostně. Přes veškeré úsilí byla budova školy ihned 15. července 1915 zabrána za účelem rozšíření druhé náhradní nemocnice, proto si škola musela najmout čtyři místnosti v privátním domě v Jablonského ulici č. 33, kde se muselo vystřídat všech 11 tříd. Jako zázrakem bylo na počátku školního roku vyhověno žádosti ředitelce měšťanské školy a dostala přiděleny dvě učebny v Radyňské ulici č. 5 (ty patřily k druhé obecné dívčí a chlapecké škole), tudíž měla škola k dispozici celkem šest místností. Mohlo se vyučovat stejně jako vloni (v opačném případě by se muselo vyučovat v menším rozsahu).⁵⁹¹ Třídy se opět rozdělily a střídaly se polodenně stejně jako vloni, také počet hodin a úprava výuky byla shodná. Jedinou změnou v letní výuce bylo to, že se od 29. května 1916 zavedl letní čas, tudíž se odpolední výuka zahájila od 14,00

⁵⁸⁴ Tamtéž, s. 157.

⁵⁸⁵ Tamtéž, s. 158.

⁵⁸⁶ Tamtéž, s. 160.

⁵⁸⁷ Tamtéž, s. 166.

⁵⁸⁸ Tamtéž, s. 166.

⁵⁸⁹ Tamtéž, s. 168.

⁵⁹⁰ Tamtéž, s. 170.

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 182.

hodin a skončila v 17,20 hodin, přičemž se dopoledne začalo v 8,00 hodin ráno a skončilo se ve 12,15 hodin.⁵⁹²

I když byla těžká doba, žákyně se jevily ukázněně. Jejich problémem byla ustaranost, neklid a nesoustředěnost, protože hned 96 z nich mělo na frontě své otce a 89 dívek své bratry. Do té doby jim ve válce zemřelo již šest otců a 14 bratrů. Zpočátku byla docházka velmi příznivá, postupně ale poklesla až na 80 %. Důvodem jejího snížení bylo shánění potravin, starání se o mladší sourozence místo matky. Dívky zaměstnanců železniční dráhy při obstarávání potravin často využívaly na delší trasy zlevněné jízdné (mohly jezdit pro potraviny dále než ostatní). Následkem toho se zhoršil prospěch. Jelikož se zvýšily mnohonásobně ceny, byl všeho nedostatek a nezbývala hotovost na oblečení a na nákup školních pomůcek, proto se o ně hlásilo mnoho žákyň.⁵⁹³

Žákyně z venkova se povinně zapojily do hospodářských prací, jiné pracovaly v náhradních nemocnicích (první i druhé), další zhotovovaly pletené punčochy pro první nemocnici či sbíraly jahodové a ostružinové listí. Do sběrných darů k druhé válečné vánoční nadílce vojákům dívky přispěly zhotovenými kamašemi, nátepníky, kolenicemi, šálami. Také žákyně nezapomněly na peněžní dary, které získaly prodejem např. pamětních listů, odznaků, brožur a pohlednic. Na podzim dívky shromáždily jídlo (ovoce a zeleninu a zavařeniny) a na Vánoce sbíraly od lidí peníze, které předaly do sběrných darů na radnici (pomeranče, houby, cukr, čaj, vánočku aj.), cigarety, tabák, kávu a další.⁵⁹⁴

Dne 2. prosince 1915 bylo uspořádáno loutkové představení v divadle a jeho výtěžek byl určen zemské komisi. Pokud to bylo možné, dívky se upisovaly na válečné půjčky (třetí, čtvrtou).⁵⁹⁵ Učitelky pomáhaly ošetřovat v nemocnicích, šily prádlo, nebo pracovaly ve sběrnách. Některé z nich se přihlásily jako členky do Červeného kříže, kam ze základního služného odváděly 1 %, což za rok činilo 300 K. Někteří učitelé peněžně podporovali sirotky po padlých učitelích, nebo vdovy. Učitelé se žákyněmi odvedli do nemocnic 61 kusů prádla, 27 kusů polštářů a 26 párů punčoch. Dále se 17 členů sboru upsal na třetí válečnou půjčku částkou 2100 K a na čtvrtou částkou 200 K.⁵⁹⁶

Vojáci, nemocniční komitét první náhradní nemocnice spolu se sběrnými darů nezapomněli na poskytnutou dobročinnost, ochotu a pomoc, proto všem žákyním a

⁵⁹² Tamtéž, s. 183.

⁵⁹³ Tamtéž, s. 183–184.

⁵⁹⁴ Tamtéž, s. 186.

⁵⁹⁵ Tamtéž, s. 187–188.

⁵⁹⁶ Tamtéž, s. 191.

učitelskému sboru za ně poděkovali. K tomuto poděkování se připojila zemská kancelář a sám císař.⁵⁹⁷

Od 14. dubna 1916 bylo zakázáno vyučovat ve všech třídách z čítanek a ve třetí třídě ze zeměpisu, protože se nestihly zcenzurovat nové učebnice. Tato opatření se týkala pouze českých zemí, protože český národ projevil touhu po sebeurčení. Ze zdravotních kontrol vyplynulo, že se během školního roku 1915/1916 zdraví dívek zhoršilo, trpěly žaludečními potížemi a u některých se objevil i tyfus.⁵⁹⁸

Navzdory válce byly chudé dívky podporovány, jak to jen bylo možné. Místní školní rada povolila zakoupit rekvizity, městská školní rada věnovala na učební knihy 110 K, na čítanky 127 K a na pomůcky k ručním pracím 220 K. Krejcarový spolek též věnoval peníze na školní rekvizity a dále 40 dívek zaopatřil obuví. Jednota paní a dívek věnovala šesti dívkám obuv a obecná kuchyně poskytla 27 žákyním v zimě jídlo formou polévek a chleba. Další jednotlivci přispěli chudým žákyním oděvem a botami, městská rada darovala 229 žákyním volné vstupenky na plovárnu.⁵⁹⁹

Ve školním roce 1918/1919 nastala razantní změna ve světě, ale i společnosti. Skončila první světová válka, rozpadl se starobylý útvar Rakousko-Uhersko a vznikly nové nástupnické státy, ke kterým se řadil i československý stát, který vznikl 28. října. Jelikož byla výuka z důvodu chřipkové epidemie zastavena na dobu třech týdnů, její opětovná výuka započala až 5. listopadu 1918. Dobový pramen zaznamenal tento okamžik následnými slovy: *„Z nařízení místní školní rady byl významný akt prohlášení samostatného státu československého oslaven na školách. Školní dívky měly být v den 5. listopadu, kdy začínalo vyučování po třítydenním přerušení pro chřipkovou epidemii shromážděny, pokud bylo možno, ve společné místnosti, kde jim měl být případnými slavnostními slovy tento veliký, historický okamžik vysvětlen a mělo být hlavně dospělejší žactvo vřele vybidnuto, by svým důstojným, rozvážným a klidným chováním na veřejnosti projevilo pochopení této, pro náš národ tak velké a šťastné události. Na naší škole bylo z nedostatku prostorné místnosti oslavení toto vykonáno po třídách“*.⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Tamtéž, s. 192.

⁵⁹⁸ Tamtéž, s. 201.

⁵⁹⁹ Tamtéž, s. 202–203.

⁶⁰⁰ Tamtéž, s. 264–265.

4.8. Západní obvod – měšťanské dívčí školy

4.8.1. Druhá měšťanská dívčí škola pro severní a západní obvod

Protože na měšťanské škole neustále přibývaly třídy, došlo ve školním roce 1893/1894 k rozdělení dívčí měšťanské školy na dvě. Tím vznikla první měšťanská dívčí škola pro jižní a východní obvod a druhá měšťanská dívčí škola pro severní a západní obvod. Škola byla umístěna v budově v Otakarových sadech (též v Podmostní ulici, dnes sadech 5. května). Dle nařízení ministerstva kultu a vyučování ze dne 26. června 1903 pod č. j. 22503 byly povoleny zřídit při měšťanských školách čtvrtých ročníků učební kurzy, čímž se absolventi dostali na úroveň absolventů nižších středních škol, a tudíž mohli navštěvovat odborné školy.⁶⁰¹

4.8.2. Druhá měšťanská dívčí škola pro západní obvod

Dalším dělením byla druhá měšťanská dívčí škola pro severní a západní obvod na základě výnosu zemské školní rady z 19. července 1909 pod č. j. 50816 opět rozdělena. Tím vznikly další dvě školy – pro sever a pro západ. Obě nově vzniklé školy zůstaly shodně v jedné budově, která byla následně v roce 1905–1907 přestavěna.⁶⁰² Škola měla své prostory ve druhém patře u Saského mostu v Otakarových sadech, v prvním poschodí sídlila měšťanská dívčí škola pro severní obvod, takže využívaly společně kabinety, sborovnu, kreslírnu a tělocvičnu i pomůcky.⁶⁰³ K obvodu této školy spádově patřily ulice Bendova, Husova třída po severní straně, Jíkalka, Kalikova, Karlova, Kepplerova (po roce 1945 Kotkova), Kollárova, Koperníková, Koželužská, Nerudova, Palackého třída, Přemyslova, Račická (též Radčická), Rybářská, Škvrňanská (též Skvrňanská) a Tovární (od roku 1947 se část jmenuje Budilova), dále Vinice a obce při západní straně města Plzně.⁶⁰⁴

Tab. 26: Návštěvnost druhé měšťanské dívčí školy pro západní obvod (1909–1918)⁶⁰⁵

⁶⁰¹ BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy v Podmostní ul. a Otakarových sadech*. Inventář, [Plzeň] 1963, s. 2.

⁶⁰² BĚLOHLÁVEK, *Školy v Podmostní ul. a Otakarových sadech*, s. 2.

⁶⁰³ AMP, 8. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí – západní obvod, inv. č.44, sign. 11e110, pamětní kniha (1909–1935), s. 11.

⁶⁰⁴ Tamtéž, s. 5.

⁶⁰⁵ Tamtéž.

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1909/1910	276	233
1914/1915	297	277
1918	389	?

Aby se odpomohlo přeplnění tříd na jiných školách, se svolením místní školní rady sem byly přijaty všechny žákyně z Bolevce, a navíc i některé ze severního obvodu.⁶⁰⁶ Výnosem zemské školní rady ze dne 10. září 1909 pod č. j. 45690 byla zřízena při druhé třídě druhá zatímní pobočka, a tím vzniklo nové pracovní místo pro zatímního odborného učitele, na které nastoupil Antonín Follprecht.⁶⁰⁷ Dle zřizovacího dekretu měla měšťanská dívčí škola pro západní obvod obsahovat ve školním roce 1909/1910 tři definitivní pobočky a jednu zatímní pobočku, ve kterých byly vytvořeny pracovní pozice pro definitivní ředitelku, čtyři místa pro definitivní učitelky a jedno místo pro zatímní učitelku.⁶⁰⁸ Na nová místa byly přijaty odborné učitelky Terezie Steinerová, Marie Gregorová (zastoupená Annou Kalinovou), Karolina Kopecká, Blažena Stefflová a katecheta Quido Kočandrle.⁶⁰⁹ Francouzštinu zde vyučovala Milada Bernardová a výuku ručních prací měly na starosti Anna Smolová, Eliška Lomnická a Anna Černerová. Dalším výnosem zemské školní rady z 11. července 1910 pod č. j. 36647 byla jmenována na škoře definitivní ředitelkou Božena Růžková, která se ujala své funkce 30. srpna tohoto roku.⁶¹⁰

Tab. 27: Pedagogický personál na druhé měšťanské dívčí škole pro západní obvod (1909–1918)⁶¹¹

Školní rok	Ženské učitelké síly	Mužské učitelké síly
1909/1910	5	2

Opět se ukázalo, že prevence v podobě pravidelných lékařských kontrol je nejlepším řešením vedoucím ke zlepšení situace ohledně nakažlivých chorob, ale i

⁶⁰⁶ Tamtéž, s. 11.

⁶⁰⁷ Tamtéž, s. 9.

⁶⁰⁸ Tamtéž, s. 4.

⁶⁰⁹ Tamtéž, s. 6–7.

⁶¹⁰ Tamtéž, s. 16.

⁶¹¹ Tamtéž. Do mužské učitelké síly byl v tomto případě zahrnut i vyučující náboženství (katecheta).

k odhalení tělesných vad u žákyň. Při jedné z pravidelných prohlídek školní lékař odhalil u jedné žákyně tuberkulózu, proto byla osvobozena od školní docházky až do konce roku.⁶¹² Jednou z možností, jak zkvalitňovat sociální situaci nemajetných dívek a pomoci od možných zdravotních problémů, se staly tzv. feriální osady.⁶¹³ Přes pravidelnou péči se ve školním roce 1912/1913 vyskytly vážné případy tuberkulózy, revmatismu, srdeční vady a zánětu slepého střeva. Krokem ke zlepšení zdraví dívek bylo vyzvání dobročinných spolků, aby podpořily tři chudé dívky na feriální osady do Chocenic, kam nakonec dívky odjely.⁶¹⁴

Na škole v rámci podpory sociálně slabých dívek jim místní školní rada věnovala na školní potřeby 130 K, Krejcarový spolek 24 K, městská rada 70 K a 40 K na knihy pro chudé, na potřeby pro ruční práce 40 K, měšťanský pivovar 20 K, společenský pivovar 10 K, spořitelna 20 K a občanská záložna 30 K na knihy pro chudé. Místní školdozorce věnoval osobně 10 párů obuvi a 20 K na knihy, Jednota paní a dívek ošatila 29 žákyň a šesti dívkám věnovala obuv, Spolek pro stravování chudých udělil 25 žákyním v zimních měsících jídlo formou polévek s chlebem, městská rada poskytla 72 dívkám lístky na městskou plovárnu a 180 dívkám zlevnila jízdné na městskou elektrickou dráhu. Z výtěžku divadelních představení bylo přiděleno škole 25 K, za které se nakoupily knihy do knihovny.⁶¹⁵

Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé slavnosti (habsburská jubilea, stromová slavnost, Pragmatická sankce), čímž nijak nevybočovala z dobového průměru.

Nový školní rok 1914/1915 se oproti předchozím létům lišil tím, že probíhala první světová válka. S výukou se začalo později, protože škola sloužila jako náhradní ubytovací zařízení pro vojsko, které zde setrvalo až do 1. října tohoto roku.⁶¹⁶ Po proběhlém zápisu bylo 297 žákyň rozděleno do pěti tříd.⁶¹⁷

Škola sloužila vojenským účelům, proto se ve zbývajících volných prostorách musela paralelně vystřídat i s jinými školami. Byla sem umístěna měšťanská dívčí škola severního, západního a jižního obvodu včetně pokračovacího kurzu pro dívky a celkem se jednalo o 21 tříd. Aby se ve vyučování všichni vystřídali, bylo zavedeno tzv. střídavé

⁶¹² Tamtéž, s. 18.

⁶¹³ Tamtéž, s. 21–22.

⁶¹⁴ Tamtéž, s. 27.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 19.

⁶¹⁶ Tamtéž, s. 35.

⁶¹⁷ Tamtéž, s. 45.

polodenní vyučování. Harmonogram výuky probíhal obdobně jako u výše uvedených škol. Toto opatření ohledně výuky vzniklo na základě usnesení okresní školní rady a trvalo po celý školní rok.⁶¹⁸

Při výuce začal být nedostatek času na probírané učivo, čímž se zhoršila i kvalita výuky, takže byly masově ukládány domácí úkoly. Docházka se podstatně zhoršila. Vše bylo zapříčiněno zdražením, ošetřováním mladších dětí, když matka (nebo oba rodiče) musela obstarat živobytí, nebo se starší děti též musely zapojit ke shánění potravy (byly posílány do konzumů a skladišť). Logicky začal být nedostatek potravin a v jeho důsledku se začalo více dětí hlásit o bezplatné polévky v obecní kuchyni. V druhé měšťanské dívčí škole pro západní obvod se nacházelo více sociálně slabé mládeže, dopady války tu tudíž byly zjevnější, přesto se dívky chovaly slušně a příkladně.⁶¹⁹ Po zdravotní stránce na tom nebyly nejlépe, objevil se tyfus a příušnice, proto se zavedla razantní opatření.⁶²⁰

Z důležitých výnosů okresní školní rady bylo vydáno nařízení, aby se žactvo vedlo k šetření s potravinami. Tiskopis, který obsahoval též recepty na vaření levných jídel z brambor, mouky a kukuřicové mouky, byl vyvěšen ve třídách a toto téma se objevilo ve slohových pracích, ale i v diktátech během roku.⁶²¹

Do humanitární pomoci se dívky zapojily od srpna 1914 spolu s odbornými a literárními učitelkami v Čelakovského ulici. Zhotovovaly teplé oblečení pro vojáky na frontě. V této činnosti pokračovaly i během celého školního roku, proto se výuka ručních prací přizpůsobila válečným účelům. Žákyně celkem odevzdaly na 2278 kusů pletených výrobků a prádla. Jednalo se o ponožky, kukly, kamaše, šály, nátepníky a pásy. Košile byly dodávány okresnímu hejtmanství do sběrný na radnici, nebo přímo do nemocnic. Vlna a látky byly zakoupeny z výtěžku ze zápisové sbírky, nebo z darů místní školní rady a také ze sbírek, které pořádaly žákyně s učitelským sborem.⁶²²

Učitelský sbor odváděl měsíčně peníze nemocnici U Nádraží a také většina učitelek vstoupila do členství v Červeném kříži. Některé z nich se staly i členkami tzv. nemocničního komitétu, který zřídil nemocnici v Nádražní třídě. Ten se od 1. září 1914 staral o kuchyni a o prádlo (sem spadaly spolky Kruh učitelek a Jednota paní a dívek). Žačky do nemocnice přispěly cigaretami, tabákem, sirkami, svíčkami, mýdlem, potravinami (čokoládou, cukrem, suchary, vejci), prádlem, kapesníky, berlemi a holemi.

⁶¹⁸ Tamtéž, s. 35.

⁶¹⁹ Tamtéž, s. 36.

⁶²⁰ Tamtéž, s. 43.

⁶²¹ Tamtéž, s. 43.

⁶²² Tamtéž, s. 37.

Dále se odborná učitelka Marie Panznerová ve zmíněné nemocnici zasadila o zřízení knihovny pro nemocné vojáky a ředitelka školy jako členka Sběrny pomocného úřadu ve válce zařídila vánoční nadílku vojákům plzeňského 35. pěšího pluku.⁶²³ V červnu zase na Květinový den a na Výstavu národních výšivek a krajek se ze zisku použily peníze na místní podpůrné válečné akce. Polským uprchlíkům sbor pomohl sbírkou (dostali 86 kusů oděvu a několik párů bot) a též výukou, protože učil děti počtům.⁶²⁴

Světová válka byla v realitě školy všudypřítomná: volila se válečná témata za účelem prohloubení loajality k vojákům na frontě a v nemocnicích. Celkově byla výchova dívek směřována ke zlepšení smyslu pro povinnost a uvědomělost k vlasti, v zeměpisu a dějepisu měly zase poznat národohospodářský význam, při ručních pracích bylo vše podřízeno válečné výrobě pro vojáky.⁶²⁵

Dne 2. prosince 1914 se oslavil školní slavností 66letý nástup mocnáře na trůn. Poté měly třídní učitelky ve svých třídách projevy o činech Františka Josefa I. a o významu hesla „*Vše pro dítě*“. Na závěr bylo odpoledne v divadle uspořádáno představení, jehož výtěžek plynul ve prospěch zemské komise.⁶²⁶ O prázdninách 18. srpna 1915 uspořádala městská rada oslavu na počest 85. narozenin císaře, při které nechyběly žákyně a učitelský sbor. Zvláštní prostor měl v programu tzv. „*holdovací projev školní mládeže plzeňské*“.⁶²⁷ V něm žactvo projevilo mocnáři svoji vděčnost. Slavnost se konala v městském divadle, kde se uvedly čtyři příběhy ze života císaře ve „*scénické úpravě*“ za slovního doprovodu, každý obraz měl hudební doprovod. Slavnost byla ukončena obrazem Františka Josefa I., který představoval hold mládeže mocnáři. Nakonec se před okresním hejtmanstvím uspořádal průvod českých dětí, jehož se zúčastnilo 3000 českých dětí s vlaječkami.⁶²⁸

V roce 1915/1916 zemřela jedna žákyně na „*tuberkulosu střev*“ a další na zánět slepého střeva. Jen se potvrdil nedostatek léků a kvalitního ošetření, které by jinak nemocné dívky uzdravilo.⁶²⁹ Během roku se opět žákyně podílely svým humanitárním úsilím na zmírnění válečných útrap. Nyní to bylo těžší, protože se již dávaly dary ne z nadbytku, ale z nedostatku. Žačky pomáhaly v nemocnici Nad Hamburkem za dozoru členek Kruhu učitelek při spravování prádla a z materiálu jimi zakoupeného upletly 99

⁶²³ Tamtéž, s. 38.

⁶²⁴ Tamtéž, s. 39.

⁶²⁵ Tamtéž, s. 39.

⁶²⁶ Tamtéž, s. 40.

⁶²⁷ Tamtéž, s. 45.

⁶²⁸ Tamtéž, s. 46–47.

⁶²⁹ Tamtéž, s. 52–53.

párů punčoch.⁶³⁰ Vojákům v poli přispívaly prostřednictvím sběrných darů na radnici pletenými výrobky (21 páry punčoch, 15 šálami, 17 páry kamaší) a na zápisovou sbírku věnovaly peníze. Dále se dívky účastnily prodeje odznaků Zlatý klas, Plzeň vojínům v poli, brožur V silném Rakousku, obrazů Setba za války a pohlednic. Do náhradní první nemocnice žákyně odvedly na podzim zeleninu, ovoce a konzervy. Nashromáždily cigarety, doutníky, tabák, 1/5 kg ořechů a devět láhví vína a rumu. Dívky se upsaly na třetí a čtvrtou válečnou půjčku, kdy jim byly peníze uloženy v poštovní spořitelně ve Vídni.⁶³¹ Učitelství sbor též přispěl k oslavě Dětský den penězi, které byly zaslány zemské komisi. Členové sboru se upsali na třetí válečnou půjčku v hodnotě 1900 K a na čtvrtou válečnou půjčku 400 K. Za nekončící pomoc a podporu byli všichni pochváleni od sběrných darů.⁶³²

Z důvodu přeplnění tříd (166 dívek ve třídě), byla podána k místní školní radě žádost o zřízení nové pobočky. Ta žádosti vyhověla a od 1. října 1915 došlo k jejímu otevření (1. C), financovala se vlastním nákladem. Na nově vzniklé místo byla přijata zatímni odborná učitelka Marie Šmejkalová.⁶³³ Během roku se dodržoval stanovený rozvrh ve výuce, který najednou zbrzdil naprostý nedostatek učebnic, které se z nařízení školních úřadů nesměly používat. A protože za ně nebyla náhrada, po poradě s okresním školním inspektorem Josefem Kobzou padlo rozhodnutí, že se výklady budou psát na tabuli.⁶³⁴

Nástupcem za zemřelého Františka Josefa se stal 21. listopadu 1916 Karel I. Jeho manželka císařovna Zita se zapojila do podpory dětí prostřednictvím charitativní akce, jejíž výtěžek byl určen dětem. Navzdory válce neustal chod na školách a s ním vázané kontroly výuky a pomůcek. Protože si byla místní školní rada vědoma nutnosti pomoci nemajetným dívkám, ochotně přispěla vyšší finanční částkou na školní pomůcky.⁶³⁵ Spolek pro stravování též se nepřestal angažovat a poskytl 32 chudým žákyním polévku a chléb, ale podpora obuvi a ošacení se výrazně zmenšila.⁶³⁶

Ve školním roce 1917/1918 zažádalo ředitelství školy o povolení další pobočky. Místní školní rada žádosti vyhověla a s platností od 1. října 1917 byla pobočka otevřena

⁶³⁰ Tamtéž, s. 55.

⁶³¹ Tamtéž, s. 56. Celé podíly byly majetkem dívek a úpisy jim byly předány na jméno Měšťanská západní dívčí škola v Plzni.

⁶³² Tamtéž, s. 57.

⁶³³ Tamtéž, s. 58.

⁶³⁴ Tamtéž, s. 66–67.

⁶³⁵ Tamtéž s. 71.

⁶³⁶ Tamtéž, s. 61–62.

a na nově vzniklé místo nastoupila zatímní učitelka Antonie Krbcová. Protože se celých pět let zvyšoval počet dívek ve dvou zatímních pobočkách, zemská školní rada vydala výnos, že se stanou definitivními.⁶³⁷

V těžkém období bylo věnováno mnoho pozornosti útrapám války, jakým byl hlad, bída a zdražování. S pokračujícím obdobím scházelo stále více a více peněz, ošacení, obuvi, jídla, ale i uhlí (proto byly vánoční prázdniny prodlouženy do 7. ledna 1918). Následkem toho byly dívky podvyživené a trpěly nevolnostmi. V roce 1917/1918 zemřely dvě žákyně: Jiřina Bozděchová a Antonie Hokešová.⁶³⁸

V září se pro školní rok 1918/1919 přihlásilo k zápisu 389 dívek. Protože v tuto dobu stále probíhala válka a k tomu se přidala tzv. španělská chřipka, musela se škola uzavřít z důvodu vysoké absence žactva a vyučujících až do 5. listopadu. Při opětovném zahájení vyučování (5. listopadu) bylo vše jinak. Mezitím došlo k novému uspořádání ve společnosti, ale i světa, vznikl samostatný československý stát. Ředitelka školy shromážděným dívkám pravdivě vysvětlila historii českých dějin do roku 1526 a následný rozmach habsburského domu do roku 1620 a ozřejmila datum 8. listopadu, kdy bylo vzpomenuo na bitvu na Bílé hoře a následný pád národa.⁶³⁹

⁶³⁷ Tamtéž, s. 76.

⁶³⁸ Tamtéž, s. 77.

⁶³⁹ Tamtéž, s. 79–82.

5. PLZEŇSKÉ VYŠŠÍ DÍVČÍ ŠKOLSTVÍ (1869–1918)

V této kapitole bude zahrnuto vyšší dívčí školství. Pod tímto termínem se rozumí celkem tři vzdělávací instituce: vyšší dívčí škola, městské dívčí reálné gymnázium a české dívčí lyceum. Analyzována bude pouze třetí zmíněná, protože další dvě školy nemají v příslušných fondech dochované pamětní knihy, které jsou pro tuto kapitolu výlučným zdrojem informací. Nahradit je nemohly tištěné výroční zprávy, ač existují, autorka z nich nečerpala z důvodu časové nedostupnosti.⁶⁴⁰

5.1. České dívčí lyceum v Plzni 1907–1918

Městská vyšší dívčí škola měla v Plzni od roku 1884 poskytnout dívkám vyšší vzdělání. Postupem doby, jak se měnila společnost, dosavadní vzdělání nevyhovovalo, proto dne 11. prosince 1900 vydalo ministerstvo kultu a vyučování nařízení, kterým se v Čechách upravil statut šestitřídních vyšších dívčích škol (panovala organizační nejednotnost) do podoby tzv. lyceí. V důsledku toho požádala plzeňská vyšší dívčí škola městskou radu o přeměnu školy v lyceum.⁶⁴¹ Po delších přípravách a jednáních se na základě výnosu ministerstva kultu a vyučování ze dne 18. července 1907 pod č. j. 27334 podařilo v Plzni zřídit lyceum.⁶⁴² Bohužel se z písemností školy, které se měly týkat daného časového rozpětí pro vyšší dívčí školství, zachovaly tzv. hlavní katalogy a maturitní protokoly z období 1920–1949. Ty obsahovaly pouze osobní údaje žákyň, bydliště a hodnocení prospěchu s docházkou. Archiválie patří všem třem školám společně (vyšší dívčí škole, lyceu a reálnému gymnáziu).⁶⁴³

Správa městské vyšší dívčí školy upozornila svým podáním dne 13. října 1903 pod č. j. 38 na nutnou reorganizaci ústavu (aby byla škola na stejné úrovni s vyššími lyceijními třídami) a následkem toho se obecní zastupitelstvo rozhodlo (19. února 1904), aby vzniklá školní komise vypracovala tzv. studium za účelem splnutí městské vyšší

⁶⁴⁰ *Druhá zpráva městské české vyšší dívčí školy v Plzni za rok 1885*, Plzeň 1885; *Desátá zpráva vyšší městské české vyšší dívčí pokračovací školy v Plzni za rok 1894*, Plzeň 1894; *Dvanáctá zpráva Městské české vyšší dívčí pokračovací školy v Plzni za léta 1896–1899*, Plzeň 1899.

⁶⁴¹ VAŇURA, s. 3. Úkolem lyceí bylo poskytnout dívkám vyšší všeobecné vzdělání, než které dosáhly na obecných a měšťanských školách, připravit je pro některá samostatná povolání či další odborné studium.

⁶⁴² BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Městské dívčí reálné gymnázium v Plzni*. Inventář, [Plzeň] 1962, s. 1.

⁶⁴³ BĚLOHLÁVEK, *Městské dívčí reálné gymnázium v Plzni*, s. 2.

dívčí školy v Plzni s městským dívčím pedagogiem v moderní lyceum a poté jim o tom následně předložila své návrhy.⁶⁴⁴

Na další schůzi konané dne 6. června 1906 za účelem řešení otázky vyššího dívčího školství v Plzni (organizovanou „Spolkem přátel vědy a literatury české v Plzni“ a dalšími organizacemi) a také za účasti purkmistra Václava Petáka spolek rozhodl přednést svůj návrh obecnímu zastupitelstvu. Nechtěli, aby došlo ke zrušení dívčího pedagogia, a naopak se zasazovali v Plzni o zřízení lycea. Dále spolek chtěl, aby se městská vyšší dívčí škola přiměřeně reorganizovala a nakonec aby vznikla při zdejší akademii obchodní škola pro dívky, která se měla vyrovnat svojí obdobou té německé.⁶⁴⁵

Zmíněný spolek podal svoji žádost radě města 1. července 1900 a požadoval, aby se návrhy co nejdříve předložily obecné školské komisi a též aby do komise pro vypracování studie byli přizváni zástupci Spolku přátel vědy a literatury české v Plzni a spolku Jednoty paní a dívek. K této akci se připojil i místní odbor Národní jednoty pošumavské v Plzni a Spolek českých profesorů. Bohužel se ničeho nedosáhlo, lyceum se neotevřelo. Následně byla 10. října 1906 svolána Václavem Petákem školská komise, v níž opět jednali členové výše zmíněných spolků o zřízení úplného lycea, které se mělo otevřít ve školním roce 1907/1908.⁶⁴⁶

Zvolená lycejni komise (předsedou byl Josef Strnad, hlavním referentem František Lukavský), která měla první schůzi 20. října 1906, probírala shromážděné informace (od českých a německých lyceí) týkající se osnov, organizace a financování, které nakonec předložila ve zvláštní zprávě městské radě. V ní doporučila osnovy vydané ministerstvem z 11. prosince 1900 a upravené pro lycea v Brně, Č. Budějovicích a Chrudimi.⁶⁴⁷ Dále komise doporučila k lyceu přiřadit praktické kurzy (jazykové, kuchařské, hospodyňské, ženských ručních prací, malířské a všeobecně vzdělávací) pro ty dívky, které z nějakého důvodu nemohly (nechtěly) studovat. S chrudimským souhlasem bylo doporučeno zavést v páté a šesté třídě povinně předmět vychovatelství, který by obsahoval psychologii a etiku. V páté třídě měla být vyučována psychologie směrem k pedagogice, kde měl být kladen zvláštní důraz na psychologii dítěte. V šesté třídě měla být probrána etika od jejího elementárního základu až po výchovu v rodině, škole a společnosti. Ve druhém pololetí tohoto ročníku se měla ucelená nauka týkat

⁶⁴⁴ VAŇURA, s. 3.

⁶⁴⁵ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Pamětní kniha nemá číslování.

⁶⁴⁶ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁴⁷ Tamtéž, nestránkováno.

významu ženy v dějinách až po současnou společnost a v rámci nepovinného předmětu byla od čtvrté třídy doporučena výuka latiny.⁶⁴⁸

Správa lycea byla doporučena svěřit pod kuratorium na dobu trvání tří let, do kterého by volilo obecní zastupitelstvo čtyři členy. Pro začátek měl být ústav umístěn do nové budovy měšťanské dívčí školy pod Saským mostem, ale počítalo se s výstavbou účelové budovy. Školné pro nižší třídu mělo činit 60 K a pro vyšší třídu 160 K. Ve zprávě také nechyběl finanční oddíl, ve kterém byl vyčíslen roční rozpočet na první školní rok, jímž se žádalo od obce, aby přispěla částkou 9000 K na lyceum a 3000 K na lycejní kurzy. Aby byly chovanky ústavu důstojně ubytované, doporučila komise zřídit internát, jehož výdaje měla vzít na svá bedra plzeňská obec spolu s Jednotou paní a dívek. Co se týkalo osudu vyšší dívčí školy, komise navrhla, aby se později zrušila a byla přeměněna na dívčí lyceum. Osudem učebních pomůcek vyšší dívčí školy se měl stát základ lycejních sbírek.⁶⁴⁹

Dne 12. dubna 1907 o těchto jednání rokovala lycejní komise u obecního zastupitelstva (mělo 33 členů). Václav Peták přednesl návrhy o přeměně městské české dívčí školy na šestitřídní lyceum s praktickými kurzy, o zrušení (od roku 1907/1908) prvního ročníku vyšší dívčí školy a o otevření první a čtvrté třídy lycea s jednou pobočkou, přičemž druhá třída vyšší dívčí školy by byla ponechána (za předpokladu návštěvnosti dívek). Novému ústavu měla být zaručena v jeho prvním roce podpora (subvence) ve výši 12000 K a lyceum s příslušnými kurzy se mělo umístit do nových prostor pod Saským mostem.⁶⁵⁰ Inventář a pomůcky vyšší dívčí školy se měly převést na lyceum a definitivní učitelkou na lyceu se měla stát učitelka Fischerová (byla definitivní učitelkou na české vyšší dívčí škole). Tyto návrhy byly městskou radou přijaty.⁶⁵¹

Dne 6. května 1907 byla na ministerstvo podána žádost o povolení ústavu, organizačních statut a učebních osnov.⁶⁵² Téměř ke konci května (24. května) městská rada ustanovila komisi (členem byl František Hirsch a František Lukavský), jejímž úkolem bylo nechat vytisknout asi 500 prospektů s informacemi, které měly seznámit veřejnost se zřízením ústavu a podnítit nábor potenciálních zájemkyň ke studiu na dívčím lyceu, ale i upozornit na konkurz pro místo ředitele (profesora) na novém dívčím

⁶⁴⁸ VAŇURA, s. 5.

⁶⁴⁹ VAŇURA, s. 6.

⁶⁵⁰ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

⁶⁵¹ VAŇURA, s. 6.

⁶⁵² Tamtéž, nestránkováno.

ústavu.⁶⁵³ Čípera, který byl ve školní radě a jehož úkolem bylo svojí intervencí na ministerstvu uspišit schválení organizačního statutu a učebních osnov, oznámil, že ministerstvo zamítlo žádost povolení ústavu z důvodu nově zavedené výuky psychologie, protože na jiných lyceích se tento předmět nevyučuje. Aby se dosáhlo kýženého výsledku, Čípera doporučil vynechat z osnov předmět psychologii a přiblížit se již schváleným osnovám chrudimského dívčího lycea. Následně městská rada poslala přípis (21. června 1907) zemské školní rady, kde ji informovala o tom, že v páté třídě zmíněnou psychologii vypouští. Tím byla překážka povolení ústavu odstraněna. Dne 18. července 1907 pod č. j. 27334 ministerstvo kultu a vyučování schválilo organizační statut a povolilo zřídit šestitřídní dívčí lyceum s českou vyučovací řečí.⁶⁵⁴

Dne 16. a 17. září 1907 se konal zápis a přijímací zkoušky dívek do první třídy a do čtvrté třídy se konal ve dnech od 11. do 14. září. Ke studiu do první třídy bylo přijato 44 dívek a do čtvrté třídy 67 žákyň (z důvodu větší návštěvnosti se ihned otevřela při této třídě jedna pobočka).⁶⁵⁵ Přijaté dívky pocházely z různých společenských a sociální poměrů. Nejvyšší zájem o dívčí lyceální studium byl ze středních společenských vrstev. Jednalo se o rodiny učitelů, státních úředníků a živnostníků. Naopak nejmenší zájem tvořila společenská vrstva advokátů, lékárníků, stavitelů, lékařů, obchodníků, inženýrů a dělníků. Z toho je patrné, že dívky pocházející z tzv. střední společenské vrstvy si musely zajistit svá povolání, aby se samy užívaly. Skupina advokátů, lékárníků a stavitelů zřejmě byla schopna svým dcerám zajistit relativně pohodlný život. Dělnická třída tvořila samostatnou sociální skupinu, která o tento typ studia prakticky nejevila zájem. Co se týkalo věkové skupiny žákyň, první třídu navštívily dívky od 11 do 14 let a čtvrtou třídu od 15 do 19 let.⁶⁵⁶ Škola patřila městu a o její chod a zabezpečení se staralo kuratorium, jehož předsedou byl pokaždé purkmistr města a členy zástupci města a různých organizací.⁶⁵⁷

Při zápisu dívek pro školní rok 1908/1909 bylo informováno, kolik se otevře tříd (první, druhá, čtvrtá a pátá), kdy se uskuteční zápis do prvních tříd (zápis do první třídy proběhl dne 6. července a další až 17. září vždy od 7 hodin do 9 hodin ráno v ředitelně ústavu v budově měšťanské dívčí školy severního obvodu po Saským mostem) a jaká má

⁶⁵³ VAŇURA, s. 6.

⁶⁵⁴ Tamtéž, s. 7.

⁶⁵⁵ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

⁶⁵⁶ VAŇURA, s. 63.

⁶⁵⁷ BĚLOHLÁVEK, *Městské dívčí reálné gymnázium v Plzni*, s. 1.

být věková způsobilost dívek (do první třídy se směly přihlásit ty dívky, které dosáhly do 31. prosince 1908 věku 10 let a navštěvovaly nejméně čtvrtý rok obecné školy). S sebou k zápisu měly mít žákyně křestní list a vysvědčení z obecné školy. Poté byly dívky písemně zkoušeny z českého jazyka a počtů. Zápis do vyšších tříd proběhl od 11. září 1908 od 8 hodin do 11 hodin dopoledne a od 14 hodin do 17 hodin odpoledne. Na tento stupeň mohly být žákyně přijaty beze zkoušky na základě lyceijního vysvědčení, nebo po přijímací zkoušce z měšťanské školy či ze soukromého studia. Tyto zájemkyně musely mít s sebou křestní list, poslední vysvědčení, od obecného úřadu potvrzení o svém pobytu. Pokud přišly k zápisu bez doprovodu rodičů, musely předložit jejich písemný souhlas se vstupem do lycea.⁶⁵⁸ Dne 12. září 1908 se všechny zájemkyně o studium podrobily ústním přijímacím zkouškám, jejichž poplatek činil 6 K (pro druhé až čtvrté třídy) a 12 K pro pátou třídu. Při zápisu každá dívka musela zaplatit 5 K zápisného a dalších 5 K na učební pomůcky. Platba školného pro nižší stupeň (první a druhou třídu) činila 60 K a pro vyšší stupeň (čtvrtou a pátou třídu) 160 K. Od školného se neosvobozovalo, bylo povinné pro všechny žákyně.⁶⁵⁹

Protože byl ústav v roce 1909/1910 doplněn na úplné dívčí lyceum (obsahoval všech šest tříd s pobočkami při páté a šesté třídě), ředitelství s kuratoriem a městskou radou začalo přemýšlet nad jeho vhodným umístěním. Po zvážení možností rozhodla městská rada i obecní zastupitelstvo, že bude provedena přístavba třetího patra ke stávající budově, ve které budou zřízeny tři nové učebny (kabinet fyziky, ředitelna, sborovna se sociálním příslušenstvím).

Nově bylo ústavu výnosem ze dne 20. května 1910 pod č. j. 18505 od školního roku 1909/1910 uděleno konat právo veřejnosti (konat zkoušky dospělosti), vydávat vysvědčení a nakonec výnosem ze dne 14. září 1909 pod č. j. 35996 ústav obdržel právo recipacity na školní rok 1909/1910 pro učitele. Ke zkouškám dospělosti se v roce 1909/1910 přihlásilo 56 abiturientek (jedna byla osvobozena pro nemoc). Písemné zkoušky (z češtiny, němčiny a francouzštiny) se konaly ve dnech od 9. do 11. června a ústní zkoušky proběhly od 7. do 14. července za předsednictví Jaroslava Krasíka (ředitele českého dívčího lycea v Č. Budějovicích). Z přihlášených 55 abiturientek zkoušku složilo nakonec 54 dívek.⁶⁶⁰

⁶⁵⁸ VAŇURA, s. 68.

⁶⁵⁹ Tamtéž, s. 69.

⁶⁶⁰ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Neustránkováno.

Dalším výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 17. června 1912 pod č. j. 27344 se opět změnila organizační struktura lyceí tím způsobem, že nižší oddělení první až čtvrté třídy bylo přizpůsobeno nižší reálce a vyšší oddělení páté až šesté třídy bylo upraveno tím způsobem, že její absolventky získaly vzdělání pro život v rodině nebo pro některá samostatná povolání (absolventky nemohly studovat na univerzitě). Souběžně bylo při šesté třídě povoleno zřídit dvouletý kurz, kdy byly absolventky po jeho skončení na stejné úrovni absolventek reálných gymnázií. Později učitelský sbor navrhl, aby k nižšímu čtyřtřídnímu oddělení byly připojeny vyšší čtyři třídy reformního reálného gymnázia. Tento návrh byl obecním zastupitelstvem schválen dne 3. dubna 1913.⁶⁶¹

Ke zkouškám dospělosti se přihlásilo v roce 1910/1911 celkem 28 abiturientek. Písemné zkoušky proběhly ve dnech od 12. do 14. července a opět se skládaly z českého jazyka, německého jazyka a francouzštiny. Po jejich vykonání navazovaly ústní zkoušky, které se uskutečnily od 8. do 12. července tohoto roku za předsednictví ředitele reálného gymnázia v Rokycanech Ignáce Sigmonda. I v tomto školním roce uspěly všechny abiturientky.⁶⁶²

Výnosem ministerstva ze dne 13. května 1911 pod č. j. 14402 bylo lyceu opět prodlouženo právo veřejnosti i právo konat zkoušky dospělosti s následným vydáváním platných státních vysvědčení a dále mělo (lyceum) uznané právo recipacity na dobu školního roku 1910/1911, 1911/1912 a 1912/1913. V tomto roce se ke zkouškám dospělosti přihlásilo 19 abiturientek, ale z toho nebyla jedna žákyně připuštěna z důvodu nedostatečného prospěchu. Písemné zkoušky se uskutečnily ve dnech od 10. do 12. července z českého jazyka, německého jazyka a francouzštiny na daná témata. Ústní zkoušky proběhly za předsednictví ředitele reálného gymnázia v Klatovech Rudolfa Soukupa ve dnech od 9. do 11. července tohoto roku. Nakonec všech 18 abiturientek uspělo a obdrželo platná vysvědčení.⁶⁶³

Ve školním roce 1912/1913 došlo ke změnám následkem nových osnov. Výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 14. června 1912 pod č. j. 27344 se změnila definitivní úprava organizace dívčích lyceí.⁶⁶⁴ Změna byla nakonec schválena výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 14. září 1912 pod č. j. 40613.⁶⁶⁵ Nižší oddělení –

⁶⁶¹ BĚLOHLÁVEK, *Městské dívčí reálné gymnázium v Plzni*, s. 1.

⁶⁶² AMP, *Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň*, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

⁶⁶³ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁶⁴ VAŇURA, s. 10.

⁶⁶⁵ AMP, *Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň*, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

první až čtvrté třídy – odpovídala čtyřem nižším třídám reálky s francouzštinou od třetí třídy. Žákyně, které absolvovaly tyto třídy, získaly všeobecné ucelené vzdělání jako absolventky nižších gymnaziálních tříd a reálek. Vyšší oddělení – pátá a šestá třída – bylo pokračováním nižšího lycea pro žákyně, které dále nechtěly pokračovat v univerzitním vzdělání, ale chtěly získat širší všeobecné vzdělání, nebo potřebné vzdělání k určitému životnímu povolání. Výnosem se ovšem zabránilo lycejním absolventkám ke vstupu na univerzitu, proto ministerstvo kultu a vyučování svolilo, aby tam, kde bylo třeba, byly připojeny k šesté lycejní třídě dvouleté pokračovací kurzy, které by stavěly absolventky po absolvování maturitní zkoušky na stejnou úroveň absolventek reálných gymnázií, nebo by ke čtyřem třídám nižšího lycea (nově organizovaného) byly přiřčeny čtyři vyšší třídy reformního reálného gymnázia. Obecní zastupitelstvo Plzně se 3. dubna 1913 usneslo, aby byly ve školním roce 1916/1917 vedle dvou lycejních tříd časem přiřčeny ke čtyřem nižším lycejním třídám čtyři třídy reformního reálného gymnázia. Tím by se splnilo přání rodičů, kteří chtěli poskytnout svým dcerám nejen vyšší všeobecné vzdělání, ale i univerzitní vzdělání. Dále se usneslo, že v pátých až osmých třídách reformního reálného gymnázia bude latina povinným předmětem již od páté třídy.⁶⁶⁶

Výuka nastala změnou zavedení povinné výuky němčiny (od první třídy) a francouzštiny (od třetí třídy), matematika měla od třetí třídy přiděleny tři hodiny, v šesté třídě bylo zavedeno povinně vychovatelství. Výuka katolického náboženství byla ustanovena dle výnosu zemské školní rady pro Království české ze dne 30. září 1912 pod č. j. III d 1320/3 tak, že od první do čtvrté třídy lyceí se bude vyučovat dle osnov platících pro čtyři nižší třídy reálných škol s vyučovací českou řečí, ale v páté a šesté třídě lyceí se bude vyučovat dle původních osnov i nadále. Absolventky šestitřídního lycea po nově proběhlé reformě nemohly vstoupit na univerzitu, jak tomu bylo dosud, ale nyní musely absolvovat dvouletý pokračovací kurz, který se připojil k šesté třídě lycea. Tím byly dívky postaveny na stejnou úroveň absolventek reálných gymnázií.⁶⁶⁷

Ke zkouškám dospělosti se ve školním roce 1912/1913 přihlásilo 21 žákyně ze šesté třídy. Písemné zkoušky se konaly ve dnech od 12. do 14. července, opět z češtiny, němčiny a francouzštiny na vybrané dané téma. Na ní navazovaly ústní zkoušky, které se konaly od 7. do 9. července za předsednictví ředitele městského reálného gymnázia v

⁶⁶⁶ VAŇURA, s. 10.–11.

⁶⁶⁷ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

Berouně Oktaviana Wagnera. Z přihlášených 21 dívek bylo připuštěno 20 žákyň, které úspěšně zkoušku složily.⁶⁶⁸

Ve školním roce 1913/1914 lyceum získalo opět právo veřejnosti, právo konat zkoušky dospělosti a vydávat vysvědčení s uznáním reciprocit. Aby dívky zakončily studium na zdejšímu ústavu, přihlásily se k maturitní zkoušce. V tomto roce to bylo 15 žákyň. Písemné zkoušky se konaly ve dnech od 15. do 17. června z výše uvedených předmětů. Ústní zkoušky začaly od 7. do 8. července za předsednictví ředitele měšťanského dívčího lycea Antonína Kudruovského ze Smíchova. Nakonec všech připuštěných 14 žákyň složilo zkoušku.⁶⁶⁹

Tab. 28: Návštěvnost českého dívčího lycea (1907–1918)⁶⁷⁰

Školní rok	Na začátku roku	Na konci roku
1907/1908	111	?
1912/1913	159	151
1917/1918	?	197

Dne 18. července 1907 schválilo ministerstvo kultu a vyučování organizační statut a povolilo zřídit šestitřídní dívčí lyceum s českou vyučovací řečí a též povolilo od školního roku 1907/1908 otevřít první a čtvrtou třídu dívčího lycea.⁶⁷¹ Na schůzi obecního zastupitelstva byl 9. srpna 1907 zvolen na místo ředitele lycea profesor reálného a vyššího gymnázia v Chrudimi Alois Vaňura.⁶⁷²

Kuratorium se opět sešlo dne 7. září 1907 a provedlo výběr uchazečů na učitelská místa ve sboru (žadatelů bylo 30).⁶⁷³ Nakonec se učitelský sbor sestával z ředitele ústavu Aloise Vaňury, ze skutečného učitele Václava Suka, zatímního učitele Bohuslava Lázňovského, suplujícího učitele katolického náboženství pátera Josefa Kobosila, suplující učitelky Alby Míškové, Ireny Schmidtové, suplujícího učitele kreslení Augusta Němejce, vedlejšího učitele těsnopisu Matěje Molíka, vedlejší učitelky ručních prací Marie Fischerové, vedlejší učitelky zpěvu Antonie Krskové a vedlejší učitelky

⁶⁶⁸ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

⁶⁶⁹ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁷⁰ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁷¹ VAŇURA, s. 7.

⁶⁷² Tamtéž, s. 8.

⁶⁷³ Tamtéž, s. 8.

tělocviku Milady Purghartové. Definitivně byl ředitel potvrzen na základě výnosu ministerstva 30. prosince 1907 pod č. j. 50998 a výnosu zemské školní rady ze dne 7. ledna 1908 pod č. j. 935. Ostatní učitelky a učitelé byli postupně potvrzeni od 23. prosince 1907 do 15. února 1908.⁶⁷⁴ Po organizačních změnách se začalo s výukou stanovenou dle učebních osnov schválených zemskou školní radou pro Království české dle ministerského výnosu z 18. července 1907 pod č. j. 27334 a výnosem ze dne 31. října 1907 pod č. j. 54454. Osnovy výuky pro domácí hospodářství byly zase schváleny zemskou školní radou ze dne 29. května 1908 pod č. j. 28089.⁶⁷⁵

Od 1. září 1908 na lyceum nově nastoupili Martin Jašek, Otto Řečinský, Marie Ondráková a Anna Ondráková. Jako výpomocný katecheta zde byl páter Rudolf Procházka. V profesi vedlejších učitelů či učitelek zde působili František Bartovský, Alois Mesány, František Rozmar, Matěj Šnajdr, Růžena Lodrová a Marie Martinková.⁶⁷⁶ Protože se ve třídách početně zvyšovala kapacita žákyň, vznikly při čtvrté a páté třídě nové pobočky.⁶⁷⁷

V následném školním roce 1910/1911 počet zájemkyň převyšoval kapacity ve třídách, proto došlo ke zřízení pobočky při čtvrté třídě. Dne 15. října tohoto roku se kuratorium usneslo jmenovat Annu Dvořákovou skutečnou učitelkou s platností od 1. listopadu 1910 a profesorský titul obdrželi Václav Suk a Bohuslav Láznovský výnosem ze dne 2. února 1911.⁶⁷⁸

O tom, že škola měla od začátku zájem komunikovat s rodiči ohledně docházky a prospěchu žákyň, svědčí výzva ředitelství v roce 1907/1908, aby žákyně doma oznámily, že jsou vítány jejich návštěvy a dotazy, které by se týkaly jejich chování a prospěchu. Celá řada rodičů to ovšem nebrala na vědomí. Pravděpodobně se domnívali, že by obtěžovali, proto byli následně rodiče informováni o svých dětech prostřednictvím doručených zpráv. Až v roce 1912/1913 se komunikace zlepšila. Rodiče začali projevovat větší zájem o prospěch svých dcer či svěřenkyň. Ředitel jim podával zprávy denně dopoledne v rozmezí od 10 hodin do 12 hodin a pak v úředních hodinách. Také zde byla

⁶⁷⁴ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

⁶⁷⁵ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁷⁶ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁷⁷ VAŇURA, s. 69.

⁶⁷⁸ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

možnost po domluvě zasílat domů informace o stavu prospěchu žákyň v jednotlivých obdobích.⁶⁷⁹

Nadřízené úřady byly s prací personálu spokojeny. Pamětní knihy zaznamenávají inspekce průběžně každý rok., např. dne 2. dubna 1908 vykonal inspekci humanitních předmětů zemský školní inspektor Eduard Kastner a reálných předmětů zemský školní inspektor Karel Nečásek ve dnech 4. března, 6. března a 1. května 1908. Dále 15. a 30. března 1908 byl přítomen výuce náboženství páter František Pilný, výuku kreslení zkontroloval ve dnech 29. a 30. dubna (1908) odborný inspektor kreslení školní rada Josef Škoda, který prohlédl práce žákyň a také kreslířské sbírky ústavu. Uvedeného roku navštívil zdejší ústav ředitel českého dívčího lycea v Českých Budějovicích Jaroslav Kracík a o prázdninách ředitel slovinského městského dívčího lycea v Lublani Ivan Macher.⁶⁸⁰ Inspekce proběhly i v roce 1912/1913, kdy na lyceum přišel vykonat kontrolu 28. října 1912 zemský inspektor František Bílý a 5. března 1913 páter František Pilný.⁶⁸¹ Závěrem generální inspekci všech předmětů zkontroloval za Eduarda Kastnera (z důvodu úmrtí) zemský školní inspektor Karel Nečásek 22. září 1909.⁶⁸²

V následujícím roce 1911 vykonal inspekce zemský školní inspektor František Bílý ve dnech od 8. do 10. února a od 18. do 20. února tohoto roku, výuku reálných předmětů zhlédl ve dnech od 15. do 18. února 1911 zemský školní inspektor Karel Nečásek a nakonec výuku náboženství zkontroloval 27. února 1911 páter František Pilný.⁶⁸³ Ani v roce 1912/1913 tomu nebylo jinak. Dne 18. března 1913 vykonal inspekci lycea pro výuku náboženství František Pilný, v dubnu zase dohlédl na hodiny kreslení František Lepš a nakonec výuku humanitních předmětů zhlédl zemský inspektor František Bílý.

Tab. 29: Pedagogický personál na českém dívčím lyceu (1907–1918)⁶⁸⁴

Školní rok	Ženské učitelské síly	Mužské učitelské síly
1907/1908	5	6

⁶⁷⁹ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁸⁰ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁸¹ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁸² Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁸³ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁸⁴ Tamtéž. Do mužské učitelské síly byl v tomto případě zahrnut i vyučující náboženství (katecheta).

V rámci péče o zdraví žákyň a její prevence byly ve školním roce 1907/1908 školní prostory pravidelně větrány, zametány a též se používala umělá ventilace. Během hlavních přestávek, které byly v 10 hodin a ve 12 hodin, chodily žákyňe za příznivého počasí na procházky nebo na hry na školní dvůr, za špatného počasí korzovaly po dlouhých a prostorných chodbách. Dalším posunem ke zlepšení zdraví žákyň bylo, když městský lékař Egermaier na počátku roku očkoval 77 dívek.

Pravidelný tělocvik, který se provozoval v tělocvičně měšťanské dívčí školy v severním obvodu dvě hodiny týdně, hry (pěstovaly se pravidelně od jara, tj. od 15. května na hřišti zdejší sokolovny vždy v úterý a v pátek od 16,30 hodin do 18,00 hodin za dozoru učitelky Milady Purgartové), vycházky, výlety, koupání na městské plovárně a bruslení na Jíkalce a Střelnici přispívaly k lepšímu zdraví žákyň, ale také k utužení kolektivu.⁶⁸⁵ Ve školním roce 1908/1909 se tak podařilo snížit nemocnost žákyň.⁶⁸⁶

Na vyšším stupni školství se dbalo na uměleckou, společenskou, literární a praktickou výchovu dívek, aby získaly umělecký vkus, který by s nimi rostl. Z toho důvodu měly žákyňe kolem sebe úhledné věci, jakými byl nábytek či obrazy. Za účelem dalšího estetického vzdělávání navštěvovaly různé výstavy, koncerty a divadelní představení v městském divadle pořádané odborem Ústředního spolku českých profesorů. Na tato divadelní představení měly dívky vyjednanou 50 % slevu od Družstva českého divadla. Aby se dívkám rozšiřovaly vědomosti, hojně navštěvovaly přednášky na různá témata a také žakovskou knihovnu a čítárnu. Na lyceích se v rámci praktických exkurzí často navštěvovaly závody, aby žákyňe poznaly dle školní teorie uvedení do praxe.⁶⁸⁷

Tzv. podpůrný fond byl na nižším stupni dívčího školství hojně podporován a využíván, ale u vyššího dívčí školství tomu tak nebylo. Na základě usnesení obecného zastupitelstva nešlo osvobodit žákyňe od školného, pokud nebude ústav kompletní ve svém počtu tříd. Protože bylo školné ve vyšších ročnících vysoké, zanedbatelné prostředky tohoto fondu znemožňovaly poskytovat větší podporu nemajetných žákyň, proto se podpora týkala pouze půjčování knih a hrazení výloh na cestování při delších vycházkách (např. Ústřední spolek udělil jedné žačce o prázdninách stipendium ve výši 10 K na cestovní výlohy).⁶⁸⁸

⁶⁸⁵ VAŇURA, s. 54–55.

⁶⁸⁶ AMP, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947). Nestránkováno.

⁶⁸⁷ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁸⁸ Tamtéž, nestránkováno.

Škola pořádala stejně jako výše uvedené ústavy tradiční a obvyklé slavnosti (habsburská jubilea, stromová slavnost), čímž nijak nevybočoval z dobového průměru. Výjimkou bylo uskutečnění žakovská akademie v Měšťanské besedě za účelem podpory nemajetných žákyň, která se uskutečnila dne 2. prosince 1913. Výnos ze vstupného byl následně zaslán zemské komisi pro ochranu mládeže.

Další formou podpory bylo na vyšším stupni školství udělování stipendií, které pro školní rok 1908/1909 obdržela Marie Stadlmayerová ze 4. B. Ve školním roce 1909/1910 ho obdržely již dvě žákyně. Jednalo se o Emilii Láskovou a Marii Stadlmayerovou. To činilo ročně po dobu studia na ústavu částku ve výši 200 K. Ve školním roce 1910/1911 byly opět podpořeny stejné žákyně stipendiem. Jednalo se o Emilii Láskovou a Marii Stadlmayerovou, jejichž podpora činila po dobu studia na ústavu ročně 200 K. Změnou v udělování stipendií se stal rok 1911/1912, protože ho žádná žákyně neužívala.⁶⁸⁹ V následném roce 1912/1913 a 1913/1914 se situace zopakovala a stipendium nikdo nevyužil.

Ve školním roce 1908/1909 městská rada poskytla příspěvek ve výši 112 K na zakoupení učebnic pro nemajetné dívky a 80 K na zaplacení pololetního školného žákyni čtvrté třídy. Jednota paní a dívek poskytla 60 K na zaplacení školného žákyni páté třídy a 30 K na zaplacení školného žákyni první třídy. Odbor Ústředního spolku českých profesorů v Plzni poskytl o prázdninách 20 K na cestování žákyni páté třídy a 10 K žákyni čtvrté třídy. Bývalá učitelka Marie Heřmanová věnovala podpůrnému fondu tzv. záloženskou knížku s finančním obnosem 48 K a 11 haléřů na učební pomůcky pro ruční práce.⁶⁹⁰

Podpůrný fond se v roce 1909/1910 díky některým příznivcům finančně rozrostl, proto mohl částečně hradit školné některým sociálně slabým dívkám.⁶⁹¹ Stejná situace se opakovala i v následujícím roce 1910/1911 a fond částečně uhradil vybraným žákyním školné.⁶⁹² Postupem času se fond stal díky příspěvkům od dobročinných organizací a jednotlivců finančně silným, proto mohl od roku 1912/1913 přispívat některým nemajetným žákyním na školné, šaty i na tzv. feriální osady a kuratorium lycea zaplatilo školné nemajetným žákyním ve výši 1100 K.⁶⁹³

⁶⁸⁹ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹⁰ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹¹ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹² Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹³ Tamtéž, nestránkováno.

Školní rok 1914/1915 byl odlišný než roky předešlé. Probíhala již první světová válka. Navzdory situaci se ke studiu přihlásilo 157 žákyň. Po nutných obměnách v učitelském sboru se začalo s výukou pro první až třetí třídy podle stanovených osnov schválených ministerstvem kultu a vyučování ze dne 14. června 1912 (č. j. 27334) a výnosem zemské školní rady ze dne 2. července 1912 pod č. j. 3348/4.⁶⁹⁴

Škola se stejně jako ústavy nižšího typu zapojila do humanitární pomoci. Dívky svojí prací přispívaly ke zhotovení oděvů pro vojáky a dále se angažovaly pořádáním peněžních sbírek. Při hodinách ručních prací vyrobily cupaninu, ponožky, chránítka na krk a uši, šály, nátepníky, košile aj. Vše se nakonec odevzdalo na obecní úřad ředitelce Růžkové. Nad rámec svých povinností některé žákyně dobrovolně zaslaly dárky vojákům na frontu, nebo pomáhaly sirotkům po padlých vojínech. Ve prospěch zemské komisi pro ochranu dětí a péči o mládež byla mezi žákyněmi pomocí sbírek sebrána finanční hotovost, která jí byla následně odevzdána. Ke dni 2. prosince 1914 pořádal ústav a ostatní české střední i odborné školy divadelní představení pro studenty, jehož výnos se odevzdal zmíněné zemské komisi. Ve prospěch Červeného kříže se měsíčně konaly mezi dívkami sbírky a výtěžek byl poukázán plzeňské pobočce. Učitelský sbor zase odváděl finanční částku 1 % ze svého služného pro vdovy a sirotky po padlých vojínech, pro nemocnici Nad Hamburkem a dále zaslal peníze pomocnému fondu pro vdovy a sirotky v Praze.⁶⁹⁵

Navzdory tomu, že byla válka, nebyla opomenuta inspekce, kterou provedl František Pilný. Ten zkontrolovala výuku náboženství 17. dubna a tělocvik zas 10. června 1915 Josef Klenka. V tomto roce se v létě roku 1915 přihlásilo 11 dívek k písemné zkoušce dospělosti, která jako každým rokem byla z čeština, němčiny a francouzštiny. Následné ústní zkoušky proběhly ve dnech od 6. do 7. července za předsednictví zemského školního inspektora Františka Bílého, přičemž až na jednu žákyni všechny zkoušku vykonaly.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Změny v této osnově byly chváleny výnosem ministerstva a kultu a vyučování ze dne 14. září 1912 pod č. j. 40613 a výnosem pro Království české ze dne 23. září 1912 pod č. j. III C 3348/26. Katolická výuka na dívčích českých lyceí byla upravena Arcibiskupskou knížecí konsistoří v Praze výnosem ze dne 18. září 1912 pod č. j. 2543 a předepsána zemskou školní radou pro Království české výnosem ze dne 30. září 1912 pod č. j. 1320/3. V pořadí další změnou bylo schválení nové učební osnovy pro výuku tělocviků ze dne 15. listopadu 1913 pod č. j. 52487.⁶⁹⁴ Ve školním roce 1914/1915 se ve čtvrtých až šestých třídách vyučovalo dle osnovy schválené ministerským výnosem ze dne 18. července 1907 pod č. j. 27334. Změnou v osnově byla odchylka v počtech a měřičství v šesté třídě, kde byla výnosem ze dne 26. října 1910 pod č. j. 44078 omezena látka z účetnictví a zavedena nauka o logaritmu a základech trigonometrie. Co se týkalo osnovy pro katolické náboženství, byla schválena Arcibiskupskou knížecí konsistoří v Praze výnosem ze dne 1. července 1908 pod č. j. 7891 a výnosem Zemské školní rady v Praze ze dne 23. července 1908 pod č. j. 33967 (tamtéž, nestránkováno).

⁶⁹⁵ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹⁶ Tamtéž, nestránkováno.

V průběhu celého roku byla dodržována hygienická opatření, která se týkala větrání (větralo se před a po vyučování, ale i během něho pomocí ventilací), her, tělocviku, koupání, jízdy na kole, veslování, sáňkování a bruslení. V rámci prevence zdraví se provozovaly vycházky a výlety. Přes všechna opatření se dívkám zdravotně moc nedařilo, objevily se těžší případy tyfu u dvou žákyň a zánět slepého střeva u jedné dívky. Škola informovala rodiče dívek prostřednictvím úřední desky s úředními hodinami, během kterých jednotliví členové sboru podávali o žákyních informace. V opačném případě byli informováni na jejich žádost tzv. cenzurními listy.⁶⁹⁷

Z podpůrného fondu byl ve školním roce 1914/1915 vyčleněn obnos na knihy pro chudé žákyně a také na doplacení školného pro jednu žákyni. Z jiné podpory se kuratoriu lycea podařilo zaplatit částkou 1500 K školné chudým žákyním a spolek Jednoty paní a dívek za poloviční cenu poskytl byt a stravu jedné žákyni.⁶⁹⁸

Školní rok 1915/1916 začal 18. září pro 191 dívek neradostně, čtyři vyučující učitelé museli nastoupit vojenskou službu.⁶⁹⁹ Učitelský sbor se i v tomto roce angažoval v humanitární pomoci. Přispěl finančně 1 % ze svého služného na vdovy, sirotky a do nemocnice Nad Hamburkem, nově se všichni členové sboru stali členy Červeného kříže. Žákyně zase přispívaly na válečné sbírky peněžními dary či výrobou teplých oděvů pro vojáky při hodinách ručních prací. Peníze vybrané z jednotlivých sbírek, které řídil zdejší ústav, byly odvedeny na Pamětní knihu královského města Plzně, na zemskou komisi a místní odbor Červeného kříže. Za brožuru Život a panování císaře Františka Josefa I. byla odvedena České komisi hotovost a za vstupenky přednášek Terst a jeho památnosti také. Dámský spolek odvedl do Sběrny darů pro péči ve válce v Plzni též finanční hotovost. Na čtvrtou válečnou půjčku se upsaly žákyně v hotovosti 4777 K, sběrně darů byly odvedeny upletené výrobky pro vojáky na frontu (nátepníky, šály, kolenice, košile, kapesníky). Škole na nákup vlny a plátna povolilo kuratorium obnos v hodnotě 200 K. Z vlastních prostředků žákyně darovaly nátepníky, šály, punčochy, kolenice a vestu. Dne 30 dubna byla Červeným křížem uspořádána akce, kdy žákyně prodávaly na ulicích odznaky na památku vítězství rakouského vojska u Gorlice. Další akcí bylo 6. května 1916 uspořádání představení pro žactvo středních škol v biografu Škodových závodů, jehož výtěžek byl poukázán na válečné výdaje. Za tuto popsanou snahu byl dne 21. února 1916 na základě výnosu ministerstva kultu a vyučování ze dne 16. prosince 1915 pod č.

⁶⁹⁷ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹⁸ Tamtéž, nestránkováno.

⁶⁹⁹ Tamtéž, nestránkováno.

j. 35431 tlumočen tzv. „*Nejvyšší dík žákyním*“, které zhotovovaly na školách v akci teplé oděvy pro vojáky na frontě.⁷⁰⁰ V tomto roce neopomněl zhlédnout kontrolu výuky náboženství 19. března 1916 a 15. května František Pilný a na tělocvik zase dohlédl odborný inspektor tělocviku 4. dubna Josef Klenka.

V létě roku 1916 se přihlásilo 15 žákyň ke skládání zkoušek dospělosti. Jejich písemná forma proběhla ve dnech od 14. do 16. června 1916 a témata byla tradičně zadána z češtiny, němčiny a francouzštiny. Ústní zkouška se uskutečnila ve dnech od 3. do 4. července za přítomnosti ředitele ústavu, vykonalo ji všech 15 dívek.⁷⁰¹

Ve školním roce 1916/1917 došlo k tomu, že dne 26. února 1917 byl na zdejší lycejni ústav přemístěn ústav ke vzdělání učitelek, protože musel uvolnit vlastní budovu obecným školám (ty zase musely předat budovu pro vojenské účely). Tak došlo ke změně výuky. Jeden týden dopoledne se vyučovalo pro lyceum a odpoledne pro pedagogium a následující týden opačně. Dopolední výuka trvala 45 minut, hlavní přestávka byla 15 minut a krátké měly jen pět minut trvání. Odpolední výuka nebyla zkrácená, proto trvala 50 minut, hlavní přestávka byla desetiminutová a ostatní byly pětiminutové. V zimě vedlejší předměty někdy odpadaly, nebo byly zrušeny úplně z důvodu přerušení dodávky plynu z městské plynárny. Jelikož měl ústav v zásobě uhlí, neměl jinak výraznější problém.⁷⁰²

Po změnách ve sboru ředitel Alois Mesány vyučoval latinu, profesor Václav Bozděch dějepis se zeměpisem, profesor Martin Jašek zase počty, měřičství, fyziku, zeměpis a vychovatelství, Josef Kobosil náboženství, profesor Lázňovský učil přírodopis, počty a měřičství, dále fyziku se zeměpisem, profesor August Němejc vyučoval kreslení s krasopisem, skutečná učitelka Františka Pekáčová vyučovala němčinu s francouzštinou, suplující učitelka Jaroslava Borovičková zase češtinu s němčinou, suplující učitelka Zdeňka Burghauserová vyučovala kreslení a krasopis, suplující učitelka Františka Dvořáková vyučovala němčinu s francouzštinou, suplující učitelka Františka Hadámková učila tělocvik, výpomocným katechetou zde byl František Králík, suplující učitel Alois Tucháček učil češtinu a zkušební kandidátky Terezie Vepřková, která hospitovala při němčině a francouzštině a Anna Halounová, která hospitovala při dějepisu a zeměpisu. Nepovinné předměty vyučovali Josef Branžovský (zpěv), Marie

⁷⁰⁰ Tamtéž, nestránkováno.

⁷⁰¹ Tamtéž, nestránkováno.

⁷⁰² Tamtéž, nestránkováno.

Fischerová (ruční práce), Anna Hadámková (fyzikální a chemická cvičení), Matěj Šnajdr těsnopis a Alois Tucháček (latina).⁷⁰³

Protože 21. listopadu 1916 zemřel císař František Josef I., následující den projevil ředitel s ostatními zástupci středních a odborných škol v Plzni na hejtmanství hlubokou soustrast, byla zrušena výuka. Dále byla výuka zrušena 30. listopadu v den pohřbu císaře.⁷⁰⁴ Z učitelského sboru byl dosud stále vojensky činným učitel Josef Truka (od 16. srpna 1915) a profesor Jašek, profesor Bozděch a Lázňovský byli přítomni v domobranecké službě. Z válečné pomoci se sbor zapojil do sbírání peněžních příspěvků, upisovali se (částečně) na pátou a šestou válečnou půjčku, přispívali 1 % ze svého služného na vdovy a sirotky. Žákyně se též upisovaly na válečné sbírky a sbíraly peníze na válečné účely. Protože byl v tomto roce nedostatek materiálu na zhotovování teplého oděvu pro vojáky kvůli vysokým cenám, nevyráběly jej.⁷⁰⁵

Ve školním roce 1916/1917 se ke zkoušce dospělosti přihlásilo 14 žákyň. Písemné zkoušky byly z českého jazyka, německého jazyka a francouzštiny, proběhly ve dnech od 4. do 6. června. Následné ústní zkoušky se konaly ve dnech od 2. do 3. července za přítomnosti ředitele ústavu a složilo je všech 14 žákyň.⁷⁰⁶

O zdraví a hygienická opatření bylo postaráno stejným způsobem jako v předešlých letech pomocí větrání chodeb a tříd i za podpory umělé ventilace. Také hry na hřišti a tělocvik v tělocvičně posílily zdraví dívek.

Během školního roku 1916/1917 vzrostl zájem rodičů o prospěch jejich dcer, proto častěji navštěvovali k tomu vymezené úřední hodiny. I o neprospěchu žákyň byli rodiče informováni prostřednictvím tzv. cenzurních listů. Novinkou bylo podávání informací prostřednictvím kanceláře, která bezplatně zprostředkovala byty u spolehlivých rodin pro studentky (i studenty) středních i odborných škol. Přes veškerou možnou pomoc a prevenci se zdraví žákyň zhoršilo. Mezi choroby, které žákyně sužovaly, patřily ledvinové nemoci, mozkové nemoci, tyfus, kožní vyrážky a chudokrevnost.⁷⁰⁷

V dalším válečném roce 1917/1918 začala výuka střídavě jeden týden dopoledne a následný zase odpoledne, protože zde stále sídlil městský ústav ku vzdělání učitelek. Tento stav se ale změnil o Vánocích, kdy se vrátil do své původní budovy, takže

⁷⁰³ Tamtéž, nestránkováno.

⁷⁰⁴ Tamtéž nestránkováno.

⁷⁰⁵ Tamtéž, nestránkováno.

⁷⁰⁶ Tamtéž, nestránkováno.

⁷⁰⁷ Tamtéž, nestránkováno.

vyučování lycea začalo opět plynout normálně. V době od 2. do 15. června nastala změna, výuka se vrátila do střídavého rytmu, protože se sem opět vrátil ústav ku vzdělání učitelé.⁷⁰⁸ Pozitivní zprávou bylo, že se z vojny vrátil učít Josef Trnka, proto odešla Františka Dvořáková. Následně sem byly přeloženy Anna Halounová a Terezie Vepřková. Novinkou byl nově udělený titul „profesor“ Františce Pekáčové ministerským výnosem ze dne 3. prosince 1917 pod č. j. 39491, který signalizoval změnu k postoji vůči ženám.⁷⁰⁹

V tomto roce 1917/1918 se nekonaly zkoušky dospělosti, protože škola neměla šestou lycejní třídu, ani osmou gymnaziální třídu. Zdravotně na tom nebyly žákyně nejlépe. Některé trpěly spálou, spalničkami, katarem průdušek, srdeční vadou, revmatismem a zánětem pohrudnice, dvě žákyně byly zdravotně neschopné celý rok navštěvovat školu, protože trpěly plicními chorobami. Přes veškerou snahu a péči zemřela dne 16. prosince 1917 jedna žákyně třetí třídy Anna Jandová ve věku 13 let.⁷¹⁰

Na začátku nového školního roku 1918/1919 došlo dne 3. října 1918 k přerušení výuky na dobu čtyř dnů z důvodu výskytu chřipkové epidemie a podruhé 14. října na dobu tří týdnů, které se prodloužilo až do 4. listopadu 1918. Mezitím se vše změnilo. Skončila první světová válka, zanikl státní útvar Rakousko-Uhersko a vznikl nový státní útvar, jakým byl československý stát. Opětovné zahájení vyučování nastalo dne 4. listopadu 1918, které bylo vyjádřeno následnými slovy: *„První vstup do školy v svobodné vlasti dne 4. listopadu oslavili jsme na ústavě upřímnou slavností ráno o ½ 9 hod. Ředitel promluvil o významu samostatnosti a jejích budovatelích, o významu české školy. Prof. Lázňovský vylíčil pak českou otázku z hlediska mezinárodního a podrobněji zmínil se zvláště o ženském školství“*.⁷¹¹

⁷⁰⁸ Tamtéž, nestránkováno.

⁷⁰⁹ Tamtéž, nestránkováno.

⁷¹⁰ Tamtéž, nestránkováno.

⁷¹¹ Tamtéž, nestránkováno.

6. ZÁVĚR

Postupujícím vývojem společnosti se začal měnit její dogmatický a zjednodušený názor na ženu. S možností složit maturitní zkoušku a získat vysokoškolské vzdělání nastal velký zvrat v patriarchální společnosti a žena přestávala být brána jako pouhá manželka, matka a hospodyně v domácnosti s neplnoprávným společenským i politickým postavením. Tím se dívkám a ženám otevřela nová budoucnost. Aby vůbec mohly začít dívky a ženy studovat, bylo nezbytné zreformovat školství. S osvícenskými metodami začala Marie Terezie. Až Hasnerovy zákony z let 1868–1869 ovšem přinesly razantní změnu, která setrvala až do roku 1918 do zániku Rakouska-Uherska.

Plzeň byla ve svém školském vývoji charakteristická tím, že se ve středověku stala centrem obchodu s německy mluvícími zeměmi, takže se zdůrazňovala výuka němčiny, což posiloval osvícenský stát svým úsilím po jednotném úředním jazyku. I když byla v 18. století drtivá většina Plzeňanů české národnosti, české děti svoji školu neměly a musely navštěvovat německou školu. Později si čeští představitelé Plzně uvědomili, jak je důležité národní vzdělání a začali usilovat o počesťování německého školství, které zesílilo v 60. letech 19. století.

Záslouhou arciděkana Tomáše Kordíka a purkmistra Emanuela Davida vznikla v Plzni roce 1819 první česká triviální škola, která se v roce 1861 stala hlavní školou. Prostřednictvím výrazných osobností plzeňského školství doslova rozkvetlo a dostalo se na vysokou úroveň. Obzvláště za purkmistrování Václava Petáka, který si dal za svoji prioritu vybudovat hustou síť středního školství s moderními sociálními ústavami. Naopak za období vlády purkmistra Františka Pecháčka se zdejšímu školství moc nedařilo, protože pro něj neměl pochopení kvůli značné finanční nákladnosti.

Na elementární úrovni se školství zkvalitňovalo. V roce 1882 se město rozdělilo na čtyři školní obvody dle světových stran – severní, jižní, východní a západní, kdy ke každému obvodu náležely příslušné ulice. Cílem bylo dosáhnout optimalizace kvůli rychlému rozvoji města s prudkým demografickým nárůstem. Dále se mělo zabránit zřizování německých škol, a nakonec zkvalitnit docházku žactva. Ovšem ne všechny školní obvody se vyvíjely stejným tempem. Ze všech čtyř školních obvodů se nejrychleji vyvíjel jižní a východní obvod, o něco pomaleji severní obvod a nejhůře na tom byl západní školní obvod.

Plzeňské nižší školství tvořilo do roku 1918 celkem 14 dívčích škol (devět obecných a pět měšťanských), z toho se pro tři školy nedochovaly pamětní knihy, které byly hlavním zdrojem informací, takže nebyly sledovány (třetí obecná dívčí škola v jižním obvodu, třetí obecná dívčí škola ve východním obvodu a první měšťanská dívčí škola v severním obvodu). Velkým problémem pro školství byla populační exploze, která se musela řešit. Zvýšeným přílivem dětí třídy kapacitně nestačily, docházelo neustále ke zřizování nových poboček a poté vzniku nových škol, které se následně dál dělily. Z důvodu nedostatku prostor byly třídy často rozptýleny a nesdílely společné prostory školní budovy. Tab. č. 1 dokládá, kolik bylo postaveno zbrusu nových školních budov v rozmezí let 1881–1908. V častějších případech byly v těchto budovách souběžně umístěny i jiné školy (např. chlapecké školy).

Základem pro dívčí školy obecné v severní obvodu byla škola v Podmostní ulici (též Pod Saským mostem) a pro měšťanské škola v Komenského ulici. V roce 1874/1875 došlo ke zřízení české národní školy pro chlapce a pro dívky na Saském Předměstí, jež měly společnou správu. Neustálým populačním růstem došlo v roce 1881 k rozšíření školní budovy. Ještě jednou byla dne 11. srpna 1898 následkem nařízením zemské školní rady škola opětovně rozdělena od nového školního roku 1898/1899 na první obecnou dívčí školu v severním obvodu a na druhou obecnou dívčí školu. Druhá obecná dívčí škola v severním obvodu měla rozptýlené třídy v Roudné ulici, Lochotínské ulici a také v budově první obecné školy severního obvodu.

První obecná škola pro dívky v jižním obvodu byla svým vznikem nejstarší dívčí školou v Plzni a vznikla v roce 1851 oddělením chlapeckých a dívčích tříd. Na základě nových školních zákonů z roku 1870 byla od školního roku 1870/1871 zřízena samostatná dívčí obecná škola, jež byla umístěna po vícero budovách. Od školního roku 1872/1873 došlo při ní ke zřízení dívčí měšťanské školy, která byla souběžně spolu s ní umístěna od 1886 v nově postavené školní budově na Jungmannově třídě (Americké třídě čp. 767) Jižního Předměstí. Obě školy – jak obecná dívčí, tak i měšťanská dívčí škola – spadaly pod jednu správu. Teprve v roce 1896 byla od ní tato měšťanská dívčí škola oddělena a zároveň došlo k dalšímu dělení na dvě školy (na první obecnou školu pro dívky v jižním obvodu a na druhou obecnou školu pro dívky v jižním obvodu). Až v roce 1902/1903 byly všechny třídy soustředěny do nové budovy na Karlovarské třídě. V roce 1913 byla druhá obecná dívčí škola v jižním obvodu rozdělena na dvě samostatné dívčí školy a

vznikla nově třetí obecná dívčí škola v jižním obvodu. Ta byla umístěna v najaté budově v Čelakovského ulici č. 1.

V roce 1876 byla podána žádost o zřízení obecné školy pro dívky a pro chlapce na Východním Předměstí, které se nezvyklým tempem rozrůstalo. Tyto záležitosti se vyřešily od školního roku 1876/1877 umístěním do najaté budovy jedné paralelky první třídy obecné dívčí školy z tzv. Kamerálu a paralelky první obecné chlapecké školy Pod Saským mostem. Další dynamický růst předměstí přinutil městskou správu zřídit novou školu především v části Petrohradu (Pražského Předměstí), která byla oddělena železničním náspem. V roce 1895 došlo výnosem zemské školní rady k rozdělení stávající obecné dívčí školy ve východním obvodu na dvě školy a tím vznikla nově druhá obecná dívčí škola pro východní obvod. Nejprve byla umístěna v soukromém domě a od 1. září 1908 se přestěhovala do nové školní budovy v Houškově ulici (týkalo se chlapecké školy) a v Jabloneckého ulici (týkalo se dívčí školy). Roku 1905 vznikla třetí obecná dívčí škola pro východní obvod a byla zprvu umístěna v soukromých domech ve Sladkovského ulici a v Houškově ulici.

V roce 1882 byla tehdejší jediná obecná škola rozdělena na čtyři části dle městských obvodů, čímž vznikla první obecná dívčí škola pro západní obvod a byla umístěna v Komenského ulici. Protože prostory školy nevyhovovaly a byly nedostatečné, došlo v roce 1900/1901 ke zbudování nové školy na Husově náměstí.

Od školního roku 1870/1871 byla zřízena samostatná česká dívčí škola (obecná) bez vlastních prostor, která byla v roce 1871/1872 spojena s obecnou dívčí školou šestou třídou a tím byla splněna věková povinnost dívek, kdy měly dosáhnout 14 let. Od roku 1872/1873 byla při ní zřízena měšťanská škola pro dívky. Protože německá škola obsadila ve školním roce 1875/1876 celou školní budovu na Kopeckého náměstí, česká škola i s ředitelkou se musela přemístit na Štěpánské náměstí (dnes Kopeckého sádek) do několika rozptýlených prostor. Až roku 1876 se z iniciativy zemské školní rady škola zkoncentrovala do jedné budovy. Roku 1893 se měšťanská dívčí škola rozdělila na první měšťanskou dívčí školu pro jižní obvod a východní obvod (zůstala na Jungmannově třídě) a na druhou měšťanskou dívčí školu pro severní a západní obvod. Následujícího roku se první měšťanská dívčí škola správně oddělila od obecné školy. K opětovnému rozdělení školy na měšťanskou školu pro jižní obvod a na měšťanskou školu pro východní obvod došlo ještě roku 1898.

V roce 1887 byla zbudována pro školy (obecné dívčí a chlapecké školy ve východním obvodu) na východním předměstí nejmodernější školní budova, které se říkalo Nad Hamburkem. Dne 3. srpna 1898 pod č. j. 21769 zemská školní rada rozdělila svým výnosem dosavadní měšťanskou dívčí školu na dvě školy. Tím vznikla měšťanská dívčí škola ve východním obvodu. Dalším dělením roku 1905 se měšťanská dívčí škola ve východním obvodu rozčlenila na dvě školy. K první měšťanské dívčí škole připadla část Pražského Předměstí před železničním podjezdem až k řečišti řeky Radbuzy. Ke druhé měšťanské dívčí škole ve východním obvodu připadla celá část Pražského Předměstí za železničním podjezdem. Škola zprvu vznikla v místech původních paralelek, tj. v soukromých prostorách na rohu Železniční ulice, roku 1908 došlo k přestěhování školní budovy na Mikulášské náměstí (též Jablonského ulici č. 4, náměstí Odborářů). V důsledku přílivu žákyň neustále na měšťanské škole přibývaly třídy, až ve školním roce 1893/1894 došlo k rozdělení dívčí měšťanské školy na dvě. Tím vznikla první měšťanská dívčí škola pro jižní a východní obvod a druhá měšťanská dívčí škola pro severní a západní obvod. Škola byla umístěna v budově v Otakarových sadech (též v Podmostní ulici, dnes sadech 5. května). Dalším dělením byla druhá měšťanská dívčí škola pro severní a západní obvod roku 1909 opět rozdělena. Vznikly tak další dvě školy – pro sever a pro západ. Obě nově vzniklé školy zůstaly shodně v jedné budově, která byla následně v roce 1905–1907 přestavěna.

Vyšší dívčí školství v Plzni reprezentovaly vyšší dívčí škola, městske dívčí reálné gymnázium a české dívčí lyceum. Kvůli absenci pamětních knih bylo z uvedených škol analyzováno pouze české dívčí lyceum. Vyšší dívčí škola v Plzni měla od roku 1884 poskytnout dívkám vyšší vzdělání, proto dne 11. prosince 1900 vydalo ministerstvo kultu a vyučování nařízení o úpravě statut šestitřídních vyšších dívčích škol tzv. lyceí. V důsledku toho zažádala plzeňská vyšší dívčí škola městskou radu o přeměnu školy v lyceum. Po delších přípravách a jednáních se výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 18. července 1907 pod č. j. 27334 podařilo v Plzni zřídit lyceum.

Vnitřní život škol byl podle rozboru pamětních knih poměrně uniformní. Pověření školní inspektoři vykonávali v průběhu roku tzv. inspekce. Kontrolovali kvalitu výuky, školní pomůcky, stav budovy a vedení pamětních knih. Obzvláště katechetové nikdy nevynechali žádnou z kontrol předmětu náboženství. Škola nefungovala pouze jako vzdělávací ústav, ale měla také výchovně působit na žactvo. Z toho důvodu vydávaly státní úřady všem školám oficiální instrukce k oslavám pevně stanovených dat, kterými

se deklarovala lojalita císaři, habsburskému domu a monarchii. V tyto dny dívky přicházely do vyzdobených škol a tříd slavnostněji oblečené. Toto bylo shodné pro oba stupně škol (nižší a vyšší).

Nejvíce na nižších školách probíhal boj proti nakažlivým nemocem, které sužovaly žákyně zejména následkem přeplněnosti tříd. Díky nařízení vzniklo nově místo školního lékaře, který prováděl žákyním ve školách pravidelné zdravotní prohlídky, čímž podchycoval infekční nemoci, ale také se včas zachycovaly např. vrozené vady očí či pohybového aparátu. Tito lékaři byli vyčleněni zvláště pro jednotlivé školní obvody. Na nižším stupni škol žákyně trpěly nemocemi jako spála, spalničky, příušnice, osypky, tuberkulóza a tyfus. Dívky na nižším stupni umíraly masivněji, než tomu bylo na vyšším stupni škol (lyceu). Dále se v rámci prevence zavedly vycházky a výlety, školní hry na hřištích a jako velmi důležitá se jevila podpora nemajetných dívek prostřednictvím dobrovolných spolků a jednotlivců. Na nižším stupni škol obdarovávali tyto žákyně formou materiálních darů (penězi na nákup pomůcek, oděvem, obuví), jídlem a např. vstupenkami na plovárnu. Až později byly zavedeny pro vybrané chudé dívky tzv. feriální osady na zotavenou. Na vyšším stupni škol (lyceu) byly žákyně věkově starší, proto byly odolnější a jejich úmrtnost byla minimální. V rámci zdravotní péče žákyň a prevence byly školní prostory pravidelně větrány, zametány a též se používala umělá ventilace. Dalším posunem ke zlepšení zdraví žákyň bylo ve školním roce 1907/1908 zavedeno očkování. Na lyceu fungovala též podpora sociálně slabších žákyň formou tzv. podpůrného fondu. Zpočátku fond nevlastnil žádné finanční prostředky, ale postupem času se zmožl díky příspěvím dobrovolnických spolků a jednotlivců. Zkraje půjčoval dívkám knihy a hradil částečně cestovní výlohy. Od roku 1909/1910 přispíval vybraným žákyním na školné, dobrovolné spolky a jednotlivci pomáhali hradit dívkám částečně nájemné. Dalším stupněm pomoci bylo udělování stipendií, které dostávalo pouze několik dívek.

Studium se lišilo mezi nižším a vyšším stupněm škol zpoplatněním. Na lyceu se muselo zaplatit. K přijímacím zkouškám na lycea od první třídy si žákyně musely s sebou přinést křestní list, vysvědčení, potvrzení o svém pobytu a souhlas rodičů se studiem. Dívky musely dosáhnout věkové hranice 10 let. Poté byly zkoušeny z českého jazyka a počtů. Další změnou byly platby. Platilo se za zápisné, zkoušky, školní pomůcky a školné. Dívky do vyšších tříd přijímací zkoušky neskládaly, ale musely mít s sebou stejné doklady jako dívky do prvních tříd lycea. Ústav měl od roku 1910 právo veřejnosti (konat zkoušky dospělosti). Od stejného roku se začaly žákyně hlásit ke zkouškám dospělosti,

které nejdříve probíhaly písemnou formou (z češtiny, němčiny a francouzštiny) a následně ústní formou. Další změnou v odlišnosti mezi nižším a vyšším stupněm škol byla forma komunikace mezi školou a rodiči svěřených žákyň. Ředitel jim podával denně dopoledne zprávy v určených hodinách, nebo byla i možnost zasílat domů informace o stavu prospěchu žákyň v jednotlivých obdobích.

Ve válečném čase se u škol častokrát změnila prostora pro výuku. Školy byly přemístěny jinam z důvodu ubytování vojska ve vlastních budovách, nebo byla v jejich škole zřízena nemocnice. V jiném případě škola zůstala ve svých prostorách, ale o ty se dělila s jinou školou (nebo školami), která sem byla umístěna. Následně se tomu přizpůsobovala i výuka, která probíhala ve střídavém rytmu se snížením objemu učiva. Žákyně se spolu s učitelkami velmi aktivně zapojovaly do zhotovování oblečení pro vojáky, pořádaly peněžní sbírky, kulturní představení za účelem výběru vstupného, upisovaly se na válečné půjčky, pomáhaly v nemocnicích a shromažďovaly pro vojáky potraviny. V tomto směru bylo vše obdobné na obojí stupni škol.

Po seznámení se všemi relevantními skutečnostmi lze konstatovat, že se nižší stupeň škol lišil od vyššího (lycea) v menším zastoupení mužských sil na škole, vyšší úmrtností, rozdílností učiva a vyšší formou podpory nemajetných žákyň. Vyšší stupeň škol (lyceum) měl minimální úmrtnost, vyšší počet mužských sil ve sboru, platbu zápisného, školného, jinou skladbu učiva, rozšířenou komunikaci školy s rodiči, možnost skládat maturitní zkoušku a rozdílnou podporu nemajetných žákyň.

7. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

7.1. Prameny archivní

Archiv města Plzně, Česká triviální škola v Plzni, inv. č. 12, sign. 6b74, pamětní kniha (1818–1906).

Archiv města Plzně, 19. národní škola Plzeň, dříve I. obecná dívčí škola – severní obvod, inv. č. 72, sign. 6b26a, pamětní kniha (1874–1901).

Archiv města Plzně, 12. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky, severní obvod, inv. č. 56, sign. 25c109, pamětní kniha (1898–1925).

Archiv města Plzně, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň– jižní obvod, inv. č. 96, sign. 8b172, pamětní kniha (1895–1907).

Archiv města Plzně, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň– jižní obvod, inv. č. 97, sign. 8b173, pamětní kniha (1907–1914).

Archiv města Plzně, 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň– jižní obvod, inv. č. 98, sign. 8b174, pamětní kniha (1914–1928).

Archiv města Plzně, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 112, sign. 19e80, pamětní kniha (1895–1906).

Archiv města Plzně, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 113, sign. 19e81, pamětní kniha (1907–1912).

Archiv města Plzně, 4. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky v Plzni, jižní obvod, inv. č. 115. b, sign. 30b1, pamětní kniha (1912–1940).

Archiv města Plzně, I. obecná dívčí škola Plzeň – východní obvod, inv. č. 47, sign. 16c140, pamětní kniha (1887–1946).

Archiv města Plzně, 15. národní škola Plzeň, dříve II. obecná škola dívčí, východní obvod, inv. č. 117, sign. 19e45, pamětní kniha (1907–1926).

Archiv města Plzně, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni – západní obvod, inv. č. 72, sign. 25d44, pamětní kniha (1882–1910).

Archiv města Plzně, 13. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí v Plzni, západní obvod, inv. č. 73, sign. 25d45, pamětní kniha (1911–1936).

Archiv města Plzně, 10. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí Plzeň – jih, inv. č. 85, sign. 10c217, pamětní kniha obecné a měšťanské dívčí školy v Plzni (1870/1871–1939/1940).

Archiv města Plzně, 14. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí – východní obvod, inv. č. 66, sign. 16e225, pamětní kniha (1898–1926).

Archiv města Plzně, 3. střední škola Plzeň, dříve II. měšťanská škola dívčí, východní obvod, inv. č. 63, sign. 19e41, pamětní kniha (1906–1921).

Archiv města Plzně, 8. střední škola Plzeň, dříve I. měšťanská škola dívčí – západní obvod, inv. č. 44, sign. 11e110, pamětní kniha (1909–1935).

Archiv města Plzně, Městské dívčí reálné gymnázium Plzeň, inv. č. 93, sign. 15e80, pamětní kniha (1907–1947).

7.2. Prameny vydané

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XIX., Vídeň 1868.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXI., Vídeň 1869.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXIX., Vídeň 1869.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XLII., Vídeň 1870.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XXXIV., Vídeň 1872.

Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené. Částka XX., Vídeň 1890.

7.3. Periodika

Nová budova realních škol plzeňských, Plzeňské noviny 2, 1865, č. 1.

Plzeňský obzor 19, 1910, č. 138, 28. 11.

Směr. Pokrokový týdeník 4, 1913, č. 21, 24. 5.

7.4. Literatura

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Archív města Plzně. Průvodce po fondech a sbírkách*, Plzeň 1987.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Česká triviální později hlavní škola v Plzni 1818–1888 (1906)*. Inventář, [Plzeň] 1966.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy v Jungmannově nyní Moskevské třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963.

BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné a měšťanské školy na Husově náměstí a v Tylově ulici*

- v *Plzni (1881–1953)*. Inventář, [Plzeň] 1967.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné a měšťanské školy na Chodském nám. a Petákově ulici (1882–1953)*. Inventář, [Plzeň] 1966.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy na Dukelské dřívě na Doudlevecké třídě*. Inventář, [Plzeň] 1963.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy Nad Hamburkem (1887–1962)*. Inventář, [Plzeň] 1964.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy na Karlovarské třídě, sdružený inventář (1896–1954)*. Inventář, [Plzeň] 1966.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Dívčí školy na Mikulášském náměstí v Plzni (1895–1958)*. Inventář, [Plzeň] 1966.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Školy v Podmostní ul. a Otakarových sadech*. Inventář, [Plzeň] 1963.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Městské dívčí reálné gymnázium v Plzni*. Inventář, [Plzeň] 1962.
- BOLDAN, Kamil, *Počátek českého knihtisku*, Praha 2018.
- CACH, Josef, *Otakar Kádner: pedagogika, školství a jejich dějiny*, Praha 1981.
- Desátá zpráva vyšší městské české vyšší dívčí pokračovací školy v Plzni za rok 1894*, Plzeň 1894.
- DOLENSKÝ, Jan, KOSINA, Jaroslav, *Obrázkové dějiny národa československého. Díl II., Od doby Jagelovské až do našich dnův*, Praha 1924.
- DOUŠA, Jaroslav, *Předbělohorská protireformace v Plzni*. In: *Dějiny Plzně I do roku 1788*, Plzeň 2014, s. 381–405.
- Druhá zpráva městské české vyšší dívčí školy v Plzni za rok 1885*, Plzeň 1885.
- Dvanáctá zpráva Městské české vyšší dívčí pokračovací školy v Plzni za léta 1896–1899*, Plzeň 1899.
- FANTOVÁ, Kateřina, *Plzeňský uličník. Pročpa se takle menujou?*, Plzeň 2019.
- GOLL, Jaroslav, *Rozdělení pražské univerzity Karlo-Ferdinandovy roku 1882 a počátek samostatné univerzity české*, Praha 1908.
- HEJNIC, Josef, POLÍVKA, Miloslav, *Plzeň v husitské revoluci*, Praha 1987.
- HEJNIC, Josef, *Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách (13.–18. století)*, Praha 1979.

- JURÁK, Petr (ed. Maloň, Lubor), „*A tak na počátku této hrozné války započal se nový školní rok*“. *Velká válka ve světle školních kronik*. In: Škola a velká válka, Přerov 2014, s. 57–62.
- KALSEROVÁ, Jana, BĚLOHLÁVEK, Miloslav, *Obecné školy chlapecké a dívčí na Jiráskově Náměstí, sdružený inventář (1903–1962)*. Inventář, [Plzeň] 1971.
- KASPER, Tomáš, KASPEROVÁ, Dana, PÁNKOVÁ, Markéta (eds.), *Národní školství za první československé republiky*, Praha 2018.
- KONÍŘOVÁ, Marta, (ed. Maloň, Lubor), *Změna vhodných textů v nevhodné. Cenzura učebnic a žákovských knihoven českých obecných a měšťanských škol v době první světové války*. In: Škola a velká válka, Přerov 2014, s. 144–151.
- KOPÁČ, Jaroslav, *Dějiny české školy a pedagogiky v letech 1867–1914*, Brno 1968.
- LENDEROVÁ, Milena, JIRÁNEK, Tomáš, MACKOVÁ, Marie, *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století: Život v 19. století*, Praha 2017.
- MALÝ, Karel a kolektiv, *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Praha 2003.
- MARTÍNEK, Jiří, *Biografický slovník českých zemí 9. sešit*, Praha 2008.
- MORKES, František, *Učitelé a školy v proměnách času (Pokus o základní chronologii 1774–1946)*, Plzeň 1999.
- PROKEŠ, Jaroslav, *Československá vlastivěda. Díl IV. Dějiny*, Praha 1932.
- REJZL, Bohuslav, (ed. Maloň, Lubor), „...a žákyně z vyšších tříd pletly pro vojsko punčochy a nátepníčky.“ *Reflexe první světové války ve vybraných školách česko-bavorského pohraničí*. In: Škola a velká válka, Přerov 2014, s. 81–94.
- ŘEZNÍČKOVÁ, Kateřina, *Študáci a kantoři ze starého Rakouska. České střední školy v letech 1867–1918*, Praha 2007.
- SEDLÁČKOVÁ, Anna, SEDLÁČEK, Josef, Vojtěch: *personální bibliografie*, Plzeň 2012.
- SEKYRKOVÁ, Milada, *Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii*, Praha 2016.
- SPĚVÁČEK, Václav, *Základy novodobého českého školství v Plzni*. In: Dějiny Plzně II od roku 1788 do roku 1918, Plzeň 1967, s. 127–132, 166–171.
- STRNAD, Josef, *Listář královského města Plzně a druhdy poddaných osad. Část I. od r. 1300–1450*, Plzeň 1891.

STUMPF OVÁ, Štěpánka, *Vzdělávání žen v 19. století na území Rakouska-Uherska*. Bakalářská práce, Plzeň 2018.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudu, II. svazek 1848–1913*, Praha 1918.

ŠAFRÁNEK, Jan, *Školství obecné a měšťanské*. In: *Sto let práce 1791–1891*. Díl III., Praha 1893, s. 514–544.

Třicátá zpráva českých škol národních (obecných i měšťanských) mateřských, pokračovacího kurzu pro dívky v královském městě Plzni za školní rok 1916–1917, Plzeň 1917.

VAŇURA, Alois a kol., *Několik poznámek k nové osnově lycejni*. In: *Šestá výroční zpráva dívčího lycea král. města Plzně s právem veřejnosti a reciprocit y za školní rok 1912–1913*, Plzeň 1913, s. 10–11.

VAŇURA, Alois, *Vznik ústavu*. In: *První výroční zpráva dívčího lycea královského města Plzně za školní rok 1907–1908*, Plzeň 1908, s. 3–8.

VAŇURA, Alois a kol., *Zprávy školské*. In: *První výroční zpráva dívčího lycea královského města Plzně za školní rok 1907–1908*, Plzeň 1908, s. 54–70.

WASKA, Karel (red.), *Dějiny města Plzně 2 (1788–1918)*, Plzeň 2016.

Zpráva obce král. města Plzně o činnosti správy obecní od roku 1897, Plzeň 1900.

7.5. Internetové zdroje

Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal, Haupt und Trivialschulen in sämtlichen

Kaiserlich-Königlichen Erbländern, Wien 1774. Dostupné z: https://reader.digitale-sammlungen.de/de/fs1/object/display/bsb10635488_00016.html?contextType=scan&contextSort=score%2Cdescending&contextRows=10&context=Allgemeine+Schulordnung+f%C3%BCr+die+deutschen+Normal-%2CHaupt-und+Trivialschulen+in+s%C3%A4mmtlichen+Kaiserlich-K%C3%B6niglichen+Erbl%C3%A4ndern [vyhledáno dne 7. 11. 2019].

Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu. In: *Učitel ské noviny* č. 33/2004. Dostupné z: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731> [vyhledáno dne 7. 11. 2019].

Prosincová ústava 1867. Dostupné z: Dostupné z:
https://is.muni.cz/el/1422/jaro2015/MP201Zk/um/web/doc/19stoleti/Prosincova_ustava_1867.pdf [vyhledáno dne 14. 11. 2019].

8. RESUMÉ

As the Bohemian education was suffering from the stagnation, the abbot Jan Ignac Felbiger was asked by Empress Maria Theresa to reform this field. The General School Act had emerged, and was issued by the Empress on 6 December 1774. This Act related to compulsory school attendance of the children aged 6 – 12 had fixed three basic school levels – trivial, main and normal one. The obsolete school system was reformed by the so-called Hasner laws of 1868-1869, which caused a change in school management. The schools became to be supervised and run by the state. Primary school became the basis for the state. The Act had implemented compulsory 8-year school attendance and fixed the rules for general and municipal schools (so-called *Stadtschule*). The Marchet's reform of 1908 was the real breaking point of the Hapsburg monarchy secondary education. Thanks to this reform the secondary education was improved with a new type of so-called *Realschule* (a kind of grammar school) of the German type. During the Second World War the educational system was feminized, as the male teachers had to go to front line. The schools in Plzeň (Pilsen) had a long tradition dated back to the Middle Ages, and a municipal Pilsner school was established here. In 1776 was established the main school in Pilsen. Only German was the school language of the two-year class. Since 1817 professor Josef Sedlacek introduced non-compulsory Czech language study at the grammar school. In 1819 in Pilsen was established the first trivial school which became the main school in 1861. In 1849, thanks to the reorganisation, was established a lower level of *Realschule*, which was transformed from the fourth class of the main school. Municipal representative Tuschner together with Mr. Maschauer - a burgomaster - have filed a proposal in November 1861 to establish the Czech higher *Realschule*. However, the Czech *Realschule* was transformed to the grammar school as late as on 23 September 1871. In autumn was by courtesy of Vilem Sel established higher girl's school the headmaster of which became Ms. Bozena Cechova. When she got married, the efforts related to this school had frozen up to 1882. Václav Peták entered Czech bourgeoisie quarters. He wished to establish in Pilsen a dense network of national schools, and thanks to these efforts the higher girl's school had emerged in 1884. Following the laws of 1870 there was opened individual general girl's school to which was in 1872-1873 attached municipal girl's school. By the decree dated as of 7 June 1882 the town was divided into four districts: The North, South, East and West one. In each the district was established a

five-class general school for boys and also for girls. Pilsner lower girl's school system of 1869–1918 (general and municipal schools) included 11 schools, whereas in case of the other three schools (the Third General Girl's School of the South district, the Third General Girl's School of the East district, and the First Municipal Girl's School of the North district) were not preserved any memorial books as the source of information. Pilsner higher girl's school system (1869–1918) included higher girl's school, municipal girl's Realschule (a grammar school) and Czech girl's lyceum. Unfortunately, the archive materials include only one memorial book relating to the lyceum. Regrettably, there were not preserved any memorial books which could refer to any higher girl's school and municipal girl's Realschule.

9. SOUPIS TABULEK

Tab. 1: Přehled dívčích obecných, měšťanských škol a lycea v Plzni.

Tab. 2: Návštěvnost České národní dívčí školy na Saském Předměstí v severním obvodu (1874/1875–1918).

Tab. 3: Pedagogický personál na České národní dívčí škole na Saském Předměstí v severním obvodu (1888/1889–1918).

Tab. 4: Návštěvnost na první obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918).

Tab. 5: Pedagogický personál na první obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918).

Tab. 6: Návštěvnost na druhé obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918/1919).

Tab. 7: Pedagogický personál na druhé obecné dívčí škole v severním obvodu ve školním roce (1898/1899–1918).

Tab. 8: Návštěvnost první obecné školy pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918).

Tab. 9: Pedagogický personál na první obecné škole pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918).

Tab. 10: Návštěvnost druhé obecné školy pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918).

Tab. 11: Pedagogický personál na druhé obecné škole pro dívky v jižním obvodu (1895/1896–1918).

Tab. 12: Návštěvnost druhé obecné školy pro dívky ve východním obvodu (1907/1908–1918).

Tab. 13: Pedagogický personál na druhé obecné škole pro dívky ve východním obvodu (1907/1908–1918).

Tab. 14: Návštěvnost první obecné školy pro dívky v západním obvodu (1882–1918).

Tab. 15: Pedagogický personál na první obecné škole pro dívky v západním obvodu (1882–1918).

Tab. 16: Návštěvnost měšťanské dívčí školy (1872/1873–1892).

Tab. 17: Pedagogický personál na měšťanské dívčí škole (1872/1873–1892).

Tab. 18: Návštěvnost první měšťanské dívčí školy pro jižní obvod (1898–1918).

- Tab. 19: Pedagogický personál na první měšťanské dívčí škole pro jižní obvod (1898–1918).
- Tab. 20: Návštěvnost měšťanské dívčí školy ve východním obvodu (1898–1903/1904).
- Tab. 21: Pedagogický personál na měšťanské dívčí škole ve východním obvodu (1898–1903/1904).
- Tab. 22: Návštěvnost první měšťanské dívčí školy ve východním obvodu (1905/1906–1918).
- Tab. 23: Pedagogický personál na první měšťanské dívčí škole ve východním obvodu (1905/1906–1918).
- Tab. 24: Návštěvnost druhé měšťanské dívčí školy ve východním obvodu (1906–1918).
- Tab. 25: Pedagogický personál na druhé měšťanské dívčí škole ve východním obvodu (1906–1918).
- Tab. 26: Návštěvnost druhé měšťanské dívčí školy pro západní obvod (1909–1918).
- Tab. 27: Pedagogický personál na druhé měšťanské dívčí škole pro západní obvod (1909–1918).
- Tab. 28: Návštěvnost českého dívčího lycea (1907–1918).
- Tab. 29: Pedagogický personál na českém dívčím lyceu (1907–1918).

10. SOUPIS OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Desky a grafická výzdoba titulního listu pamětní knihy I. obecné školy dívčí (1896). 21. národní škola Plzeň, dříve I. obecná škola dívčí Plzeň – jižní obvod.

Příloha č. 2: Desky s kováním II. obecné školy pro dívky (1898–1925). 12. národní škola, Plzeň, dříve II. obecná škola pro dívky Plzeň, severní obvod, pamětní kniha II. obecné školy dívčí v Plzni 1898–1925 na Karlovarské třídě.

Příloha č. 3: Plánek rozsahu západního školního obvodu I. obecné dívčí školy (1910–1911). 13. národní dívčí škola, dříve I. obecná dívčí škola v západním obvodu, s. 191.

Příloha č. 4: Fotografie dětského kolektivu II. obecné dívčí školy (1916–1917). 12. národní dívčí škola, dříve II. obecná dívčí škola v severním obvodu, s. 333.

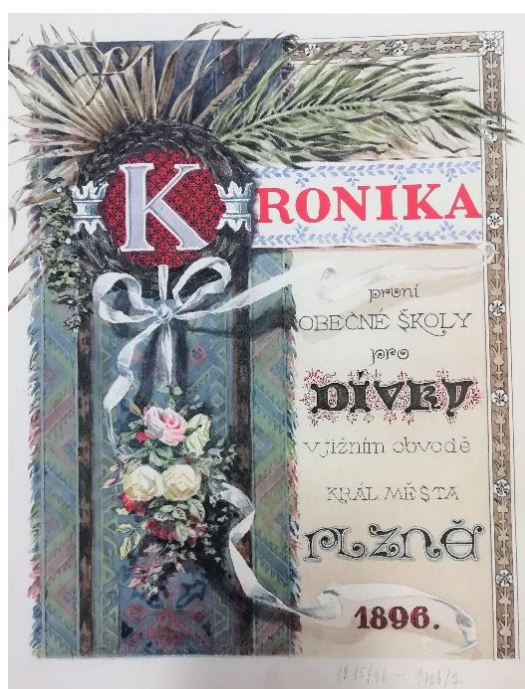
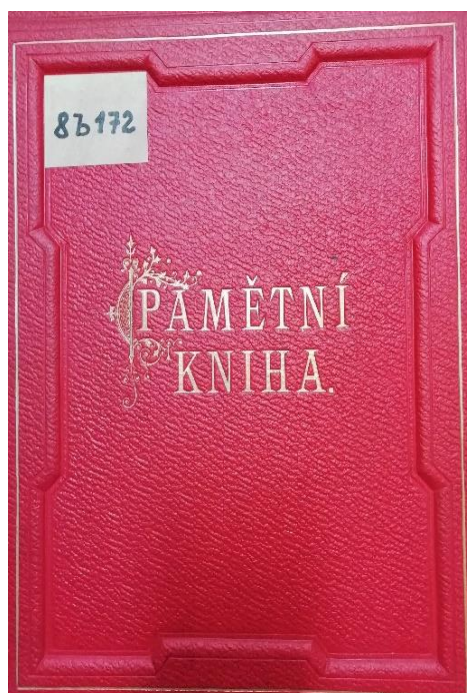
Příloha č. 5: Fotografie učitelského sboru II. obecné dívčí školy (1898–1899). 4. národní dívčí škola, dříve II. obecná dívčí škola v jižním obvodu, s. 37.

Příloha č. 6: Fotografie oslavujících dětí habsburskou monarchii ve třídě II. obecné dívčí školy (1916–1917). 12. národní dívčí škola, dříve II. obecná dívčí škola pro severní obvod., s. 343.

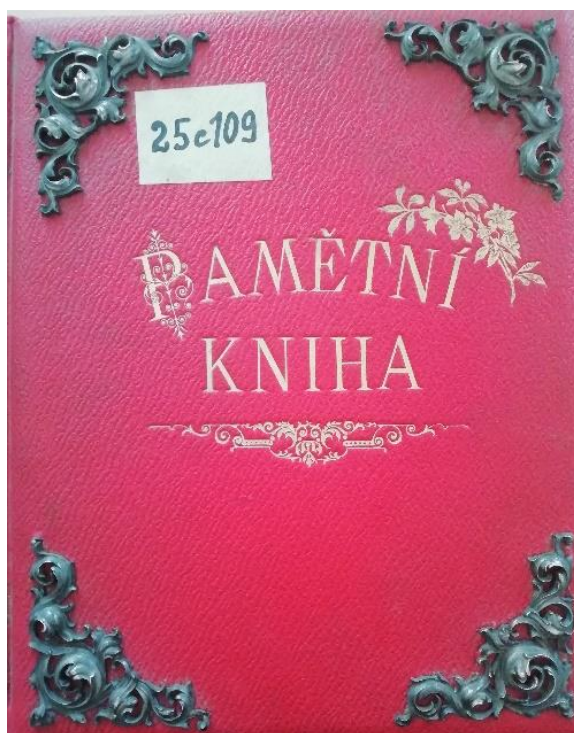
Příloha č. 7: Žákyně II. obecné dívčí školy před plzeňským okresním hejtmanstvím zpívají rakouskou hymnu k 85. narozeninám císaře (18. srpna 1915). 15. národní škola, dříve II. obecná dívčí škola ve východním obvodu, s. 140.

Příloha č. 8: Pozvánka na kulturní událost I. obecné dívčí školy (27. listopadu 1910). 21. národní škola, dříve I. obecná dívčí škola v jižním obvodu, s. 132.

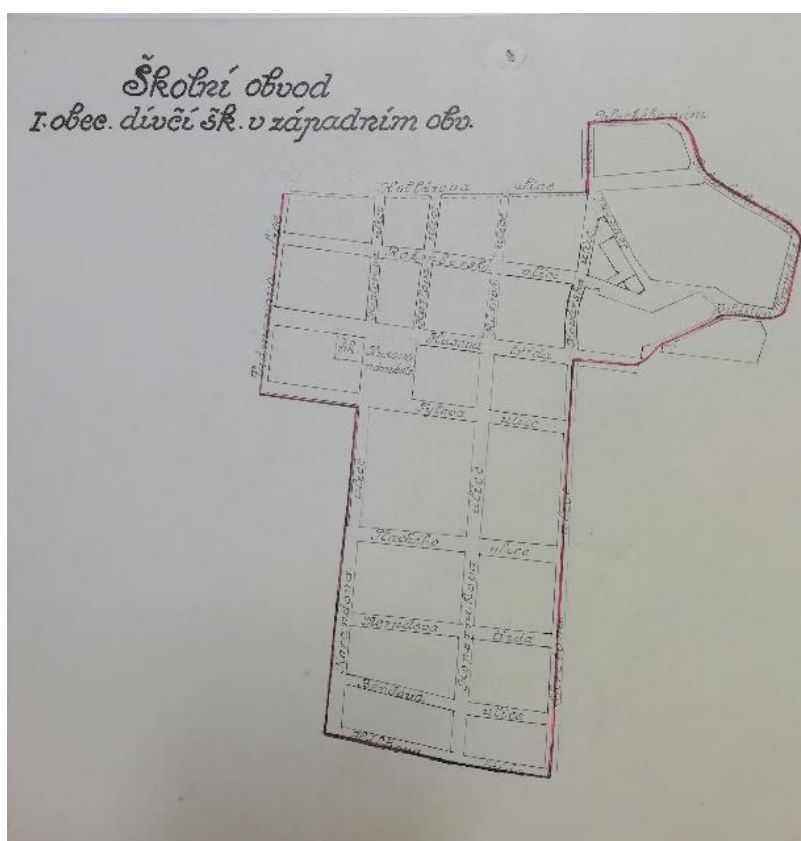
11. PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Desky a grafická výzdoba titulního listu pamětní knihy I. obecné školy dívčí (1896).

Příloha č. 2: Desky s kovááním II. obecné školy pro dívky (1898–1925).

Příloha č. 3: Plánek rozsahu západního školního obvodu I. obecné dívčí školy.

Příloha č. 4: Fotografie dětského kolektivu II. obecné dívčí školy.

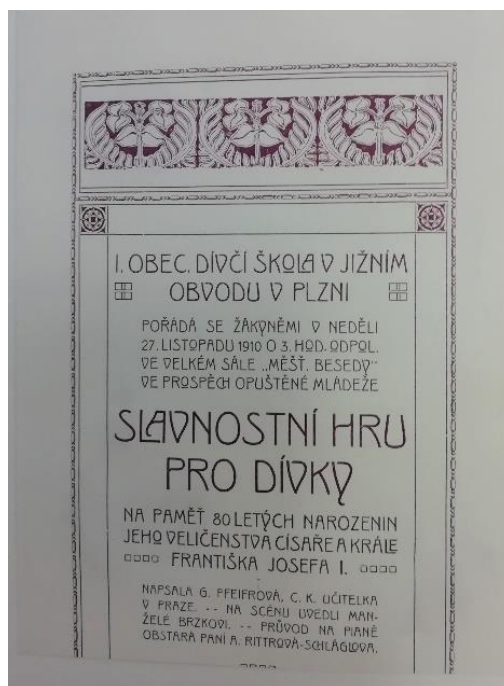
Příloha č. 5: Fotografie učitel'ského sboru II. obecné dívčí školy.

Příloha č. 6: Fotografie školních dětí oslavujících habsburskou monarchii ve třídě II. obecné dívčí školy.

Příloha č. 7: Fotografie dětí II. obecné dívčí školy před okresním hejtmanstvím.

Příloha č. 8: Pozvánka na kulturní událost I. obecné dívčí školy.